

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI**

**SÜFYÂN-İ SEVRÎ
VE
CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Abdulmuid AYKUL

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

SÜFYÂN-İ SEVRÎ
VE
CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Abdulmuid AYKUL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şamil DAĞCI

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

SÜFYÂN-İ SEVRÎ
VE
CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şamil DAĞCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII

GİRİŞ

İÇERİK VE YÖNTEM

I. KONUNUN ÖNEMİ.....	X
II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI.....	XI
III. KONUNUN SUNULMASI.....	XII
IV. KAYNAKLARIN ANALİZİ.....	XII

BİRİNCİ BÖLÜM

HİCRÎ İKİNCİ ASIRDA İSLÂM DÜNYASININ GENEL DURUMU SÜFYÂN-İ SEVRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I. SÜFYÂN-I SEVRÎ'NİN YAŞADIĞI HİCRÎ İKİNCİ ASIRDA İSLÂM DÜNYASININ SİYASÎ, İLMÎ, TOPLUMSAL ve EKONOMİK VE DİNÎ YAPISI.....	2
A. Siyasî Durum.....	2
B. İlmî Durum	6
C. Toplumsal Ve Ekonomik Durum.....	8
D. Dinî Yapı	9
1. Şûlik (Şia).....	10
2. Hâricilik.....	11
3. Mutezile (Kaderiyye).....	12
4. Mürcie.....	13
II. HAYATI	14
A. Nesebi ve Ailesi.....	14
B. Doğumu	22
C. Tahsili ve Yolculukları	24
D. Şahsiyeti.....	30
E. Ekonomik Durumu.....	34
F. Vefatı.....	37
III. HOCALARI.....	38
A. Babası Said b. Mesrûk es-Sevrî:	39

B. Ebu İshâk es-Sebîf'	39
C. Süleyman b. Mehran el-Kâhilî el-Esedî	40
IV. İLMÎ KONUMU	42
A. Hadisteki Konumu	43
B. Fıkıhtaki Konumu	47
C. Tefsirdeki Konumu	54
V. İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ.....	57
A. Şifliğe Bakışı	57
B. Mürcie'ye Bakışı.....	59
C. Mutezile'ye Bakışı.....	60
D. Ehl-i Sünnet'e Bakışı	61
E. Süfyân-i Sevrî'nin Akidevî Görüşleri	63
VI. ÖĞRENCİLERİ	64
A. Süfyân b. Üyeyne b. Ebi İmrân, Ebu Muhammed el-Kûfî.....	65
B. Şu'be b. Haccâc b. el-Verd el-Ezdî	66
C. Abdurrahman b. Amr el-Evzaî	67
D. Abdullah ibn Mübârek ibn Vâdih el-Mervezî.....	67
E. Fudayl b. İyad b. Mes'ûd b. Bişr.....	68
F. İbrahim b. Ethem b. Mansur b. Yezid	69
G. Musa b. Mes'ud el-Hindî.....	69
H. Abdurrahman b. el-Mehdî b. Hasan	70
I. Abdürrezzak ibn Hemmam b. Nafi' es-San'anî.....	71
İ. Yahya b. Said el-Kıttan	71
VII. ESERLERİ.....	72
A. el-Câmiu'l-Kebir.....	73
B. el-Câmiu's-Sağir.....	74
C. Kitâbu'l-Feraiz	74
D. Kitâbu't-Tefsiri'l-Kur'an	74
E. Risâletü ilâ Ubbâd b. Ubbâd.....	75
F. Vasiyyetü ilâ Ali ibn Hüseyin es-Sülemî	75
G. Kitâbu Mevî'zetü Süfyânî's-Sevrî	75

İKİNCİ BÖLÜM

SÜFYÂN-İ SEVRÎ'NİN CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

I. SÜFYÂN-İ SEVRÎ'NİN KISAS VE DİYET GEREKTİREN SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ.....	77
A. ÖLDÜRME (KATL)	78
1. Öldürmenin Kısımları	78
2. Hata ile Öldürme	80
3. Dar-ı Harp 'teki Öldürme.....	81
4. Gayr-i Müslime karşılık Müslüman 'ın Öldürülmesi.....	82
5. Köleye Mukâbil Hür bir Kimsenin Öldürülmesi.....	84
6. Babanın Çocuğu Mukâbilinde Kisas Edilmesi.....	85
7. Karı Kocanın Birbirleri Mukâbilinde Kisas Edilmeleri.....	86
8. Cinayete Birden Fazla Kimsenin İştiraki.....	87
9. Maktûlün Varislerinin Kâtili Affetmesi.....	88
10. Kastın Aşılması (Şibhu Amd) Neticesinde Katl.....	90
11. Âkilenin Yükümlülüğü.....	91
12. Cinayeti Azmettirenin Durumu	92
13. Hâkimin Kisas Hükümü Vermesi	94
14. Ehl-i Kitabın (Zimmînin) Diyeti.....	94
15. Ceninin Diyeti	95
16. Kasâme.....	96
B-YARALAMA (CİRAH/MÜESSİR FİİLLER).....	99
1. Suç Faili ile İlgili Durumlar.....	99
a. Fâil ile Mağdurun Hukukî Statülerinin Eşit Olmaması	99
b. Müessir Fiillerin İştirâk Halinde İşlenmesi	100
c. Müessir Fiillerde Suçların ve Cezaların İçtima 'ı	101
d. Müessir Fiillerde Cinsiyet Farklılığı	102
e. Kisasın İnfaz Edilebilirlik İmkânının Olması	102
f. Müessir Fiilin Doğuracağı Nihâî Sonucun Beklenmesi.....	103
g. Kısasta Suç ve Cezanın Eşitliği.....	104
h. Suç Fâilinin Tek Gözrü Olması	104
ı. Müessir Fiillerde Âkilenin Yükümlülüğü	104
2. Müessir Fillere Öngörülen Cezalar (Diyet – Erş).....	106
a. Erkeğin Cinsiyet Organı (Penis)	106
b. Kulaklar	107
c. Eller.....	108
d. Ayaklar	108
e. Memeler	109

f. Göz Kapakları	109
g. Dişler	110
h. Parmaklar	111
i. Saç ve sakalın diyeti	111
j. İdrar Yolları	112
k. Bel Kemiği	112
l. Yumurtalar (Testisler).....	113
m. Hâşime.....	113
n. Mûdîha.....	113
o. Kemikler.....	114
p. Ses	115
II. SÜFYÂN-İ SEVRÎ'NİN HADD CEZASI GEREKTİREN SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	116
A. ZİNÂ HADDİ.....	116
1. Zinâ Haddinin Şartları	117
a. Akıl-Bulûğ	117
b. Eylemin İradî olması (İhtiyar)	118
c. Nikâh ve Sahiplik(mülkiyet) Şüphesinin Bulunmaması.....	119
2. Zinâ Suçuna Öngörülen Ceza	120
a. Kölelere Uygulanan Ceza	120
b. Muhsan Olmayan Hürlere Uygulanan Ceza	121
c. Muhsan Olan Hürlere Uygulanan Ceza	124
d. Livâtaya Uygulanan Ceza	125
e. Nikâhı Haram Bir Kadınla Evlenmenin Cezası.....	126
3. Muhsan Olma (İhsan) Şartı	127
4. Zinânın İspat Edilmesi.....	129
a. Şahitlik.....	129
b. İkrâr	130
B. KAZF HADDİ	131
1. Kâzif ile (kazfî yapan) İlgili Durumlar.....	132
a. Akıl-Bulûğ	132
b. Kâzifin kör, köle veya fâsık (günahkârlığı malum) olması	132
c. Kâzifin Gayr-i Müslim Olması	133
2. Makzûf (İftiraya uğrayan kişi) ile İlgili Durumlar.....	134
a. İhsan Şartı	134
aa-İslâm.....	134
bb-Hürriyet	135
cc- Akıl-Bulûğ	135
dd- Zinâdan İffetli Bulunmak.....	136
b. Kazf Yapılan Kişi ile Evlilik.....	136
c. Babanın Kendi Oğluna Kazf'te Bulunması	136
d. Kişinin Başkasına Kazf'te Bulunması	137
e. Topluluğa Yapılan Kazf	137

3. Kazf Suçunun İspatı.....	137
a. İkrâr	137
b. Şahitlik.....	138
4. Kazf Suçuna Öngörülen Ceza	138
C. HIRSIZLIK (SİRKAT) HADDİ	140
1. Hırsızla (Sârik) İlgili Durumlar	140
a. Hırsızın Akıl-Bulûğ Olması	140
b. Usûl, Furû' ve Akrabanın Hırsızlığı	141
c. Kölenin Hırsızlığı	142
d. Topuluğun Hırsızlığı (Hırsızlığa İştirâk)	143
2. Mesrûk (Çalınan Mal) ile İlgili Durumlar.....	143
a. Nisâp	143
b. Çalınan Mal Bozulmayacak Cinsten Olmalıdır.....	145
c. Mesrûk (Çalınan Mal) Mütakavvim Mal olmalıdır	146
d. Çalınan Mal (Mesrûk) Hirz (Koruma) Altında Olmalıdır.....	147
3. Çalınan Malın Tazmîni.....	149
4. Hırsızlık Suçunun İspatı.....	150
a. İkrâr	150
b. Şahitlik.....	151
5. Hırsızlık Suçuna Öngörülen Cezalar	151
D. İÇKİ ve UYUŞTURUCU MADDE KULLANMA HADDİ (HAMR).....	153
1. Hamr ve Nebiz ile İlgili Durumlar	153
2. Hamrın ve Sekrin Cezası (İçki ve Uyuşturucu Madde Kullanımı)	154
E. İRTİDÂT HADDİ (DİNDEN DÖNME)	155
1. İrtidâtın Cezası ve Mürtedin Tevbesi.....	155
2. İrtidâtın Sonuçları.....	157
a. Karı-Koca Ayrılığı	157
b. İbâdetlerin Durumu	158
c. Mürtedin Mirası	158
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA.....	163
ÖZET.....	176
ABSTARCT.....	177

ÖNSÖZ

Çalışmamızda Süfyân-i Sevrî'nin hayatı ve ceza hukukuna ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçladık. Süfyân-i Sevrî hadiste emirülmü'minin olarak nitelendirilmekte, fıkıhta ise müstakil bir mezhep imamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevrî mezhebi de hicrî V. asra kadar varlığını sürdürebilmiş bir mezheptir. Ancak çeşitli sebeplerden ötürü mezhebin ömrü pek fazla uzun sürmemiştir.

Aslında Süfyân-i Sevrî'nin görüşlerine baktığımız zaman, İslâm dünyasında var olan Hicaz ve Irak fıkıh ekollerini birleştirebilmiş ender şahsiyetlerden birisidir. Bununla birlikte Süfyân-i Sevrî'nin ne hayatı ne de fikhî görüşlerine dair ülkemizde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bizde bu alandaki boşluğu doldurması ümidiyle böyle bir çalışmaya koyulduk. Öncelikle Süfyân-i Sevrî'nin hayatını anlatan Tabakât ve Terâcim kitaplarını araştırdık. Tabakât kitaplarında hayatı ile ilgili birçok bilgi bulunmakla birlikte aynı durum fikhî görüşleri için söz konusu olmamıştır. Bunun en önemli sebebi ise Süfyân'dan bize kadar herhangi bir fikhî eserinin intikal etmemiş olmasıdır. Biz Süfyân'ın görüşlerini bazı mezhep bilginlerinin karşılaştırmalı olarak ele aldıkları eserlerinden yararlanarak mütalaa etmeye çalıştık.

Çalışmamızın başından sonuna kadar desteklerini hiç esirgemeyen ve bu konuyu seçmemde büyük katkıları olan ilk hocam muhterem babam Mustafa AYKUL'a minnettarlığımı sunarım.

Ayrıca; tezimizin içerik ve yönteminin belirlenmesinde ve hazırlık aşamasında olumlu eleştiri ve katkılarıyla beni yönlendiren, maddi ve manevi

çokça emeği geçen değerli danışman hocam Prof. Dr. şamil DAĞCI Bey'e şükranlarımı arz ediyorum.

Başarı ve muvaffakiyet ancak Allah'tandır.

Abdulguid AYKUL

Ankara-2010

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
a.y	: Aynı yer
b.	: İbn
bsk.	: Baskı
bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: hicrî
ist.	: İstanbul
ö	: Ölüm Târihi
s.	: Sayfa
sav	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Thk.	: Tahkik
tlk	: Ta'lik
Terc.	: Tercüme
ty	: Târih yok
vb	: Ve benzeri
vd	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
yy	: Yer yok

GİRİŞ

İÇERİK VE YÖNTEM

- I. KONUNUN ÖNEMİ**
- II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI**
- III. KONUNUN SUNULMASI**
- IV. KAYNAKLARIN ANALİZİ**

I-KONUNUN ÖNEMİ

İslâm hukuk tarihinde fikhî mezheplerin teşekkülünün hicrî II. asırdan itibaren başladığı söylenebilir. Bu asır fikhî faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı ve bilinen mezheplerin temellerinin atıldığı bir asır olmuştur.

İşte Süfyân-i Sevrî de hicrî I. asrın son yıllarında doğmuş ve hayatının çok büyük bir kısmını II. asırda geçirmiştir. Sevrî mezhebi de bu asırdan itibaren hicrî V. asra kadar varlığını devam ettirebilmiş bir mezheptir. Ancak; Süfyân'ın kendi kitaplarını yaktırması, mezhebe tâbi olanların mezhebin görüşleri ile ilgili herhangi bir eser bırakmamaları sonucu mezhebin müntesiplerinin kalmaması sebebiyle Sevrî mezhebi inkıtaya uğramıştır.

Süfyân-i Sevrî çok küçük yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlamış ve hayatının sonuna kadar da bu ilmî faaliyetler içerisinde olmuştur. Emevî devletinin hüküm sürdüğü zamanlarda kaynaklarda Sevrî ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar Sevrî'nin daha çok Abbâsîler dönemindeki yaşamını ele almışlardır. Bunun en önemli sebebi ise Halife Mansur (d.95/714-ö.158/775) tarafından Sevrî'ye kadılık teklif edilmesi ve bu teklifin Sevrî tarafından reddedilmesidir. Bunun sonucunda da Sevrî gizli bir şekilde yaşamaya başlamış ve nihayet hicrî 155 yılında memleketi Kûfe'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Ölünceye kadar da bu sebepten dolayı bir daha Kûfe'ye dönememiştir.

Süfyân-i Sevrî'nin fikhî görüşlerine baktığımız zaman onun Hicaz ve Irak ekolü arasında bir çizgide olduğu görülmektedir. Nitekim ileride de görüleceği üzere bazı tabakât kitapları Süfyân-i Sevrî'yi "*eser ehli*" içerisinde değerlendirirken bazıları "*re'y ehli*" içerisinde değerlendirmektedirler. Burada

Süfyân'ın zaman zaman her iki ekolünde görüşlerine muvafık fikhî içtihatlarının etkisi çok büyüktür.

Ülkemizde, müstakil bir mezhep kurucusu olan Süfyân-i Sevrî'nin hayatına ve fikhî görüşlerine herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması ve bu çalışmanın bu alandaki boşluğu kısmen dolduracak olması sebebiyle bu konu incelenmeye değer bulunmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki; böyle bir çalışma onun hayatının ve fikhî görüşlerinin sadece bir kısmını içermektedir.

II-KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Başlangıçta Süfyân-i Sevrî'nin hayatı ve fikhî görüşleri ile ilgili bir çalışma yapmayı planlamıştık. Ancak bu konunun incelenmesi Yüksek lisans seviyesinde bir çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda sadece Süfyân-i Sevrî'nin hayatı ve ceza hukukuna ilişkin görüşlerini inceledik. Bu çalışmamızda İslâm ceza hukukunda hepsini değil, yalnızca kısas ve diyet gerektiren suçlar ile hadd cezası gerektiren suçları çalışmamızın kapsamına dâhil ettik. Bundan başka ta'zir cezası gerektiren suçları ve bağı/hirabe suçları ile ilgili görüşlerine hiçbir kaynakta rastlayamadığımız için çalışmamızda yer vermedik/veremedik.

Tezimizde, bir konuyu bütün boyutlarıyla ele almadık. Sadece Süfyân'ın o konu ile ilgili olan ve bulabildiğimiz fikhî görüşlerine yer verdik.

Çalışmamızın temelini Süfyân-i Sevrî'nin görüşleri oluşturmaktadır. Ancak zaman zaman diğer mezhep imamlarının da yeri geldiğince görüşlerine atıfta bulunduk.

Kıyas ve diyet gerektiren suçlarda diyetin bugünkü bedelinin tespiti ise maliye ile yakın ilgisi ve hergün değişen enflasyonu (paranın değer kaybetmesi) dikkate alarak başlı başına bir çalışma konusu olduğu dūřuncesiyle konumuzun dışında tuttuk.

III-KONUNUN SUNULMASI

Tezimiz giriş dışında iki bۆlümde oluşmaktadır.

Birinci bۆlümde Süfyân-i Sevrî'nin nesebi, ailesi, ilmî yolculukları, ilmî konumu, hocaları, ekonomik durumu, îtikâdî görüşleri, öğrencileri ve eserleri üzerinde durulmuş ve bunlar hakkında teferruatlıca bilgiler verilmiştir.

İkinci bۆlümde ise kıyas ve diyet gerektiren suçlar bağlamında adam öldürme ve yaralanma (*müessir fiil*)lar konusu işlenmiştir. Ayrıca bu bۆlümde Süfyân-i Sevrî'nin organ ve fonksiyonların tamamen veya kısmen yok edilmesi durumunda, öngörülen kanuni bedellerine ilişkin görüşleri teker teker ele alınarak incelenmiştir. Yine bu bۆlümde, kanûnî bedelin hâkimin takdirine bırakıldığı durumu ifade eden “*hükümet-i adl*” kavramı da zaman zaman kullanılmaktadır.

Hadd cezası gerektiren suçlarda ise, konuyu Süfyân-i Sevrî'nin görüşleri çerçevesinde daha sistematik bir şekilde ele aldık. Zinâ, kazf, hırsızlık, şurb ve irtidât olmak üzere beş ayrı konu başlığı altında incelenmiştir.

IV. KAYNAKLARIN ANALİZİ

Çalışmamızın birinci bۆlümünde Zehebî'nin (d.673/1274-ö.748/1348) Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ başta olmak üzere, Ebu Nuaym'ın (d.336/947-

ö.430/1038) Hilyetü'l-Evliyâ, Hatip Bağdâdî'nin(d.392-ö.463) Târihu Bağdâd, Ebu Hâtim er-Râzî'nin (d.240-ö.327) Tekaddümetü'l-Cerh ve't-Ta'dil adlı eserlerinin yanı sıra daha burada ismini veremeyeceğimiz birçok tabakât ve terâcim kitaplarından yararlandık.

Çalışmamızı sistematize ederken çağdaş metod ile yazılmış Süfyân-i Sevrî'nin hayatını anlatan eserlerden yararlandık. Birinci bölümde Kal'âcî, Sevsen Ferid Fellâhe, Hâşim Abdyâsin el-Meşhedani ve Ebu'l-Fettah el-Beyânûnî gibi kişilerin bibliyografyamızda yer alan eserlerinden yararlandık. Tezimizin ikinci bölümünde ise klasik fıkıh kitaplarından İbn Kudâme'nin (d.541-ö.620) el-Muğnî'si, İbn Hazm'ın (d.384-ö.456) el-Muhallâ'sı, Abdurrazzak b. Hemmam'ın (d.120-ö.211) el-Musannef'i, İbn Münzir'in (ö.318) el-İşrâf'ı, İbn Abdilberr'in (ö.463) el'İstizkâr'ı ve Şevkânî'nin (d.1173-ö.1250) Neylü'l-Evtâr'ından çokça istifade ettik. Bunların yanı sıra ikinci bölümü sistematize ederken günümüz İslâm hukukçularından Kal'âcî'nin Mevsuâtü Fıkhî Süfyân'is-Sevrî adlı eserini esas aldık. Ayrıca müessir fiillerle ilgili Şamil DAĞCI'nın "İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller" adlı doktora çalışmasından zaman zaman yararlandık.

Tezimizde Süfyân-i Sevrî'nin görüşlerini temel almakla birlikte yeri geldiğinde mezhep imamlarının o konu ile ilgili görüşlerine de yer vermeye çalıştık.

Kaynaklara atıfta bulunurken ilk defa kullandığımız kaynağın müellifini ve eserin tam ismini, basıldığı yayınevini, yer ve tarihini zikrettik. Aynı kaynağa daha sonraki atıflarda ise müellifin meşhur olan ad, lakap veya künyesini zikretmekle yetinerek kısaltma cihetine gittik. İbn Kudâme, VIII, 75 gibi.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİCRÎ İKİNCİ ASIRDA

İSLÂM DÜNYASININ GENEL DURUMU

SÜFYÂN-I SEVRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I. SÜFYÂN-İ SEVRÎ'NİN YAŞADIĞI HİCRÎ İKİNCİ ASIRDA İSLÂM DÜNYASININ SİYASÎ, İLMÎ, TOPLUMSAL ve EKONOMİK VE DİNÎ YAPISI

Süfyân-i Sevrî'nin ve görüşlerinin analizine geçmeden önce, bu âlimin yaşadığı dönemde İslâm dünyasının siyasî, ilmî, toplumsal ve ekonomik ve dinî yapısı hakkında kısaca da olsa bilgi vermenin faydalı olacağını mülâhaza ediyoruz.

A- Siyasî Durum

Süfyân'ın hayatına baktığımız zaman, Emevî devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda dünyaya gelmiş, bu yıkılışa tanık olmuş ve ardından kurulan Abbâsî devleti içerisinde 30 yılını geçirmiş birisidir.

Süfyân 97 yılında doğduğunda, Süleyman b. Abdilmelik, Emevî halifesi idi. Halifeliği iki yıl kadar kısa bir zaman sürmüştü ve hicrî 99 yılında ölmüştür¹. Süleyman b. Abdilmelik'ten sonra – Süfyân'ın daha sonra gıyabında beşinci Râşid halife olarak kabul ettiği – Ömer b. Abdilaziz hilâfete geçerek, toplumdaki anarşiye, aşırı Arap milliyetçiliğine, mevâliye karşı katı tutuma ve Emevî idaresinin Ehl-i Beyt'e olan düşmanlığına (ki hutbelerde Ali ve evlâdı hakkında kötü sözler sarfediliyordu) – bir nebze olsa – son vermiştir. Ayrıca

¹ İsmail Aka, Ali Alpasalan, Coşkun Alptekin ve diğerleri, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yay., İstanbul-1992, II, 401.

Araplar dışındaki Müslüman olanlardan alınan cizyeyi kaldırarak, fethedilen bölgelerde İslâmiyetin hızla yayılmasına çok büyük katkı sağlamıştır².

Ancak; Ömer b. Abdilaziz'in de hilâfeti pek uzun sürmemiş, selefi gibi ancak 2 yıl halifelik yaptıktan sonra hicrî 101 yılında vefat etmiştir³.

Ömer b. Abdilaziz'den sonra Yezid b. Abdilmelik hilâfete geçer. Bu dönemde Emevîler daha çok harici isyanlarıyla mücadele etmişlerdir. Yezid'in 105 yılında ölümüyle yerine kardeşi Hişam geçmiştir⁴. 20 yıla yakın hilâfette kalan Hişam, çok tedbirli ve geçmiş dönemlere nispetle adaletli bir yönetim sergilemesine rağmen, İmam Zeyd b. Zeynelabidin'in (d.80-ö.122) kıyamını çok kanlı bir şekilde bastırmıştır. Bu olayda imam Zeyd'le birlikte onlarca kişi şehid edilmiştir⁵.

Hişam'ın 125 yılında ölmesiyle, Velid b. Yezid halife olur. Ancak 126 yılında ahlâka ve İslâma muğayir davranışlarından dolayı Velid öldürülür⁶. Velid'den sonra sırasıyla, Yezid b. Velid ve İbrahim b. Velid halife olurlar. Ancak ikisinin hilâfeti de uzun sürmez⁷.

² Aka, II, 403-408-413; Hüseyin Algül, İslâm Tarihi, Gonca Yay., İstanbul-1987, III, 120-123-133; Hasan İbrahim Hasan, İslâm Tarihi (Terc. İsmail Yiğit,Sadrettin Gümüş), Kayıhan Yay., İstanbul-1996, I, 415-418.

³ Aka, II, 413; Algül, III, 122.

⁴ Aka, II, 417; Algül, III, 134.

⁵ Aka, II, 418-419. Algül, III, 135-136; Hasan, I, 422; Muhammed Ebu Zehra, İmam Zeyd Hayatı, Fikirleri ve Çağı (Terc. Salih Parlak, Ahmed Karababa), Şafak Yay., İstanbul-1993, s. 67.

⁶ Aka, II, 426-427; Algül, III, 136.

⁷ Aka, II, 428-429; Algül, III, 137-138.

Hicrî 127 yılına gelindiğinde ise Emevî devletinin son halifesi olan Mervan b. Muhammed hilâfete geçer. Düşmanlarına karşı çok şiddetli ve acımasız olmasına rağmen, devletin çöküşüne engel olamaz. Ve nihâyet hicrî 132 yılında Abbâsîler, Emevî devletine son verirler⁸.

Emevî devletinin yıkılışına etki eden birçok sebep vardır. Bunları

- a) Cahiliyye dönemindeki kabileciği tekrar canlandırmaları
- b) Aşırı Arap milliyetçiliği
- c) Ehli Beyt'e olan düşmanlık ve bunun sonucunda oluşan isyanlar
- d) İç isyanlar – özellikle Hâricî isyanları-
- e) Halifelerin gayr-i-İslâmî ve gayr-i-ahlâkî davranışları neticesinde toplumda Emevî devletine karşı duyulan hoşnutsuzluklar olmak üzere özetlemek mümkündür⁹.

Emevîlerden sonra kurulan Abbâsîlerin ilk halifesi, Ebu'l-Abbas es-Seffah idi. Hilafet merkezini Bağdat'a taşımış, içerideki isyanları bastırarak siyasî otoritesini sağlamıştır. Hicrî 136 yılında ölümüyle yerine Ebu Cafer el-Mansur geçmiştir¹⁰. Çok uzun süre hilâfette kalan düşmanlarına karşı çok sert bir mizaca sahip olan Mansur'u bazı kaynaklar, Abbâsî devletinin ikinci kurucusu olarak kabul ederler¹¹.

⁸ Aka, II, 430-431; Algül, III, 137-138.

⁹ Aka, II, 559-561; Haşim Abdyasin el-Meşhedânî, Süfyânü's-Sevrî ve Eseruhu fi't-Tefsir, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan-2006, s.17-18; Hasan, I, 426-433; Algül, III, 159-167.

¹⁰ Aka, III, 50-62; Algül, III, 233-236.

¹¹ Aka, III, 63. el-Meşhedânî, s.18; Algül, III, 249; İsmet Miroğlu, Ramazan Ayvalı, Kemal Yavuz ve diğerleri, İslâm Tarihi Ansiklopedisi, İhlâs Matbaacılık, İstanbul-ty, I, 15.

Mansur'un ilim ehli ile de ilişkileri olmuştur. Mansur gerek Ebu Hanife'ye (d.80-ö.150) gerekse de Süfyân-i Sevrî'ye kadılık teklif etmiştir. Rivâyete göre bu görevi kabule yanaşmayan Ebu Hanife hapse atılmış ve burada zehirlenerek öldürülmüştür¹². Süfyân ise memleketi Kûfe'den kaçmak zorunda kalmış ve bir daha da Kûfe'ye dönememiştir¹³.

Hicrî 158 yılında Mansur ölüp yerine oğlu el-Mehdî (d.742-ö.785/M) geçince Süfyân'a kadılık teklifi yinelenmiş, ancak o bunu yine kabul etmeyerek çeşitli şehirlerde ikâmet etmek zorunda kalmış ve nihâyet hicrî 161 yılında Basra'da vefat etmiştir.

Süfyân'ın Emevîler döneminde siyasî idare ile ilişkisine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Mevcut kaynaklarda Süfyân'ın Abbâsî devlet adamlarıyla olan münasebetleri zikredilmektedir. Bunun en önemli sebebi ise Süfyân'ın Emevîler döneminde, yaşının küçük olması ve Emevî idaresinin ona bir görev teklif etmemeleridir. Abbasîler, Süfyân'a ilmi konumu sebebiyle görev teklif etmiş ve bunun neticesinde karşılıklı ilişkiler meydana gelmiştir.

Yukarıda izah edildiği üzere Süfyân'ın yaşadığı dönemde – özellikle Emevî hilâfetinin son yıllarında – devamlı siyasî çalkantılar meydana gelmiş, iç isyanlar ve kötü yönetim sebebiyle bu devlet yıkılmıştır. Abbasîlerin kuruluş döneminde ise halifeler merkezi otoriteyi güçlendirme gayesiyle çok katı tutum içerisine girmiş, kendi idarelerine boyun eğmeyen, hatta verdikleri görevleri kabul etmeyenlere hem fizikî hem de siyasî baskı ve işkence uygulayarak

¹² Aka, III, 431-432.

¹³ İleride bu konulara temas edilecektir.

sindirme politikası gtm, bazıları ldrlm bazıları ise – Süfyân gibi – gizli bir Şekilde yaamaya zorlanmıtır.

B-İlmî Durum

Hicrî ikinci asrın balarında, İslâm toplumunda eēitim-ēretim faaliyetleri genel olarak dinî ilimler etrafında Őekillenmekteydi. Bu faaliyetler ise cmilerde ilim halkaları halinde gerĉekleŐtirilirdi. Bu ilim meclislerinde Ku’ran, tefsir, hadis ve fıkıh gibi alanlarda eēitim yapılırdı. Hadiste daha ĉok rivâyete, fıkıhta ise mevcut problemlere ĉzm amaĉlı fetva ve hüküm istinbtındaki usûl ve kidelere aēırlık verilirdi¹⁴.

Süfyân’ın yaadığı dönem, İslâmî ilimlerin disipline edildiēi bir dönem olarak kabul edilmektedir.

- i. Kıraat âlimleri bu dönemde yaamı ve kıraât ilmi sistematize edilmitir¹⁵.
- ii. Mücahit, Ata’ ve İbn Cüreyc gibi ilk müfessirler, İbn Abbas ve İbn Mes’ûd gibi tefsirle megul olan sağbilerden gelen rivyetlerle Kur’an’ı tefsire ynelmilerdir¹⁶.
- iii. Bu dönemde Peygamberin hadislerini toplama gereksinimi hissedilmi, İbn Şihab ez-Zührî, Muhammed b. İŐhk ve Ma’mer b. Rid gibi ünlü muhaddisler bu devirde yetimitir¹⁷.

¹⁴ Aka, III, 574-575; Algül, III, 151, 386; Hasan, III, 175.

¹⁵ el-Mehednî, s.38; Hasan, II, 211 ve III, 150; Miroēlu, II, 26.

¹⁶ el-Mehednî, s.40; Aka, III, 398–399; Hasan, II, 218 ve III, 151–152.

¹⁷ el-Mehednî, s.40–41; Aka, III, 378,386; Hasan, II, 230; Algül, III, 152.

Hz. Peygamberden günümüze kadar insanı ve toplumu ilgilendiren her konu da yeni durum ve olaylar meydana gelmiştir. Bunların İslâmî bir zemine oturtulması veya gayr-i-İslâmî bir unsur olarak kabul edilmesi meselesi fıkıh ilminin araştırma alanına girmiştir. Fıkıh ilmi, tamamen bağımsız bir disiplin olmayıp, Kur'an ve sünnete müstenittir. Ancak, bu iki temel kaynaktan bulunmayan bir konu hakkında müçtehidin rey ve içtihadını – bu iki asli kaynağa muâriz olmamak şartıyla – kabul edebilen bir disiplindir.

İşte böylesine önemli olan bir alanda, hicrî ikinci asra girerken, İslâm toplumunda çeşitli fikhî ekoller oluşmuştu.

- 1. Eser ağırlıklı Hicaz ekolü;** Kur'an ve sünnet merkezli bir ekoldür. Bu ekolün mümessili olarak Medine'deki İmam Mâlik (d.93-ö.179) gösterilebilir¹⁸.
- 2. Re'y ağırlıklı Irak ekolü;** Kur'an ve sünnetle birlikte Rey'i de çok fazla kullanan bir ekoldür. Bu ekolün temsilcileri olarak Rabi'atü'r-Rey, Hammad b. Süleyman (ö.120) ve Ebu Hanife zikredilebilir.¹⁹
- 3. Birde gerek eseri gerekse de re'yi hüküm istinbatında çokça kullanan, bu iki ekol arasında bir ekol daha vardır ki; temsilcileri Süfyân-i Sevrî ve Evzaî'dir²⁰.**

Hicrî ikinci asır sadece bu alanlarda değil, Kelâm, Tasavvuf, Târih, Nahiv ve – özellikle ikinci asrın sonlarına doğru – Felsefe, Tıp ve Astronomi gibi

¹⁸ Aka, III, 408-409; el-Meşhedânî, s.42; Hasan, III, 157.

¹⁹ el-Meşhedânî, s.42; Aka, III, 408-409; Hasan, III, 157; Algül, III, 386.

²⁰ el-Meşhedânî, s.42.

müspet ilimlerde de önemli tercüme ve te'lif faaliyetlerinin yapıldığı bir asır olmuştur²¹.

C- Toplumsal ve Ekonomik Durum

Emevîler döneminde toplumda bir kutuplaşmanın olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Emevîlerin Arap milliyetçiliği politikası, Müslüman olmuş diğer milletleri şu'ubiyye hareketine yöneltmişken, kabile asabiyeti, diğer Arap kabileleri arasında büyük bir tepkiye sebebiyet vermiştir. Özellikle Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları arasındaki sürtüşme, büyük iç isyanları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Arap olmayan kişilere -mevâliye- devlet idaresinde herhangi bir görev de verilmemiştir.²²

Emevîlerin bu mutaassıp milliyetçi politikası fazla uzun sürmemiş, yerini mevâliye karşı daha ılımlı yeni bir siyasî idareye bırakmıştır. Abbasîler Emevîlerin aksine idarî alanda İranlılara, askerî alanda ise Türklere bir takım görevler vererek, gayri Arap unsurların Arap-İslâm toplumuyla kaynaşmalarını sağlamıştır²³.

Hicrî ikinci asırda insanlar, ziraat, hayvancılık, ticâret ve sanatla geçimlerini temin ederlerdi. Ziraî faaliyetler fethedilen bölgelerdeki insanlara bırakılmak suretiyle vergilendirilirdi. Böylelikle devlet vergi gelirinin en büyük

²¹ Aka, II, 573-579 ve III, 410-426; Algül, III, 396-405.

²² Aka, II, 560-561; el-Meşhedânî, s.12-23; Muhammed Ebu'l-Fettah el-Beyânûnî, Süfyânu's-Sevrî Hayatuhu'l-İlmiyye ve'l-Ameliyye (Thk. İhsan Abbas), Daru's-Selâm, 1984 -yy, s. 25-26; Hasan, II, 249-250; Algül, III, 144.

²³ Aka, III, 333-353; el-Meşhedânî, s. 23; Abdulğani ed-Dakr, el-İmam Süfyânu's-Sevrî Emiru'l-Mü'minin fi'l-Hadis, Daru'l-Kalem, Beyrut-1994, s. 11.

kalemîni ziraî faaliyetler oluşturmaktaydı. Hayvancılık daha çok bedevî Araplar, ticarî faaliyetler kervan sahipleri, sanatsal faaliyetler ise İranlılar tarafından icrâ edilmekteydi²⁴.

D- Dinî Yapı

Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra İslâm dünyasında fitneler zuhûr etmeye başlamış, ilk halife Hz. Ebubekir yalancı peygamberler, dinden dönenler ve zekât vermeyenlerle savaşarak bu fitneleri bertaraf etmiştir²⁵.

Hz. Ömer döneminde İslâm coğrafyası genişlemiş, çeşitli milletler ve kültürlerle temas edilerek, toplumda çok kültürlü bir yapı hâkim olmuştu.

Hz. Ömer'in şehid edilmesi, Hz. Osman dönemindeki kargaşa ve bunun neticesinde Hz Osman'ın katli, toplumda kaos meydana getirmiş ve hilâfet Hz Ali'ye tevdî edilmişti.

Hz Ali döneminde de beklenen durgunluk olmayınca önce Hz Ali ile Hz Ayşe arasında cereyan eden Cemel savaşı, ardından Hz Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin savaşı ve akabinde Hâricî isyanları sonucunda yavaş yavaş siyasî ve îtikâdî gruplar oluşmaya başlamıştı.

İşte Emevîler dönemi bu fırka ve hizipleşmelerin en yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Hâricîlerle yapılan savaşlar, Şiî isyanları ve Emevî-Haşimî çekişmesi Emevî devletini çok yıpratmış, nihâyet hicrî 132 yılında Emevî devletinin yıkılıp, Abbâsî devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Abbâsîler

²⁴ Algül, III, 141,435-440; Miroğlu, II, 20-21; Hasan, II, 163-164.

²⁵ Aka, II, 34-44; Algül, II, 217.

döneminde de bu gruplar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Özellikle bu dönemde Mutezile daha da güçlenerek devletin resmi görüşünü yansıtmıştır²⁶.

Şimdi, Süfyân'ın yaşadığı dönemde var olan siyasî ve itikâdî gruplar tek tek ele alınıp, görüşleri kısaca ele alınacaktır.

1- Şîilik (Şîa)

İslâm tarihinde ortaya çıkan ilk fırkadır. Hilâfetin Hz Ali'nin hakkı olduğunu, Ebubekir, Ömer ve Osman'ın bu hakkı gasp ettiklerini, Hz Ali'nin nass ile hilâfete/imâmete tayin edildiğini, Ali'den sonra da bu hakkın Alioğullarına (ehli beyt) geçmesi gerektiğini, hatta bunun bir dini gereklilik olduğunu ve imamların büyük-küçük tüm günahlardan masum olduklarını iddia eden bir mezheptir²⁷.

Şîilik bir şemsiye kavram olmakta, kendi içerisinde de birçok farklı gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar arasındaki ortak nokta Ali tarafgirliğidir. Bu gruplardan bazıları İslâm dairesi içerisinde mütaala edilirken, tamamen sapık bir anlayışla, Hz Ali'yi ilah mertebesinde gören ve İslâm tarihinde kendilerine “*Gulatu'ş-Şia*” adı verilen diğer gruplar ise İslâmi sınırlar içerisinde değerlendirilmemektedir²⁸.

²⁶ Hasan, II, 468.

²⁷ Aka, III, 574-575; Ethem Ruhi Fığlalı, Çağımızdaki İtikâdî İslâm Mezhepleri, Şa-to ilahiyat Yay., İstanbul- ty, s. 133-134, Muhammed Ebu Zehra, İslâmda İtikâdî Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi, (Terc. Sıbğatullah Kaya), Anka Yay., İstanbul-ty, s 41.

²⁸ Örneğin Hz Ali'nin İlah olduğunu söyleyen Nusayrilik ile Allah'ın imamlara hulûl ettiğine inanan Dürzilik gibi. Fığlalı, s. 201 ve 223; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.46.

Gulattan başka Hz Ali'den sonra 11 imam anlayışını kabul eden İmâmiyye (isnâ aşere)²⁹ ile Şîlik içerisinde Ehli Sünnete en yakın grubu oluşturan Hz Ali'nin nass ile tayin edilmediğini, sahâbîlerin maslahat gereği, hilâfeti ashâbın en faziletlisi olan (*efdal*) Hz Ali'ye değil, faziletli olan (*mefdul*) Ebubekir ve Ömer'e verdiklerini, bundan dolayı Hz Ebubekir ve Ömer'i kötölemenin dinî bir gerekçesinin olmayacağını savunan Zeydiyye³⁰ grubu da vardır.

2- Hâricîlik

Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen Sıffin savaşından sonra, Hz Ali'nin halife seçiminde tahkimi kabul etmesi, dolayısıyla hükmün Allah'tan alınıp insanlara verilmesi sebebiyle, Hz Ali'yi küfürle itham edip, Hz Ali grubundan ayrılmışlardır. Bundan dolayı bu fırkaya ayrılanlar anlamında "Hâricîler" adı verilmiştir³¹.

Hâricîler îman ile amelin bir bütün olduğunu, Osman'ın, Ali'nin, Cemel ve Sıffin savaşına katılanların ve tahkîme razı olanların büyük günah işlediklerini, dolayısıyla küfre girdiklerini savunurlar. Ayrıca zorba hükümdara karşı ayaklanmanın vâcib olduğunu iddia ederler³².

Hâricîler birbirlerine muhâlif yirmiden fazla kola ayrılmışlardır³³.

²⁹ Fığlalı, s. 156; Aka, II, 462; Şehbenderzade Filipeli Ahmet Hilmi Efendi, İslâm Tarihi, Ötüken Yay., İstanbul-1974, s. 275.

³⁰ Fığlalı, s. 134,141 ve 142; Aka, II, 459-460; Ahmet Hilmi Efendi, s. 274.

³¹ Fığlalı, s. 95-98; Ahmet Hilmi Efendi, s. 292-293; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.65-66.

³² Fığlalı, s. 98,101; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.70.

³³ Aka, II, 532-537; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.77.

3- Mutezile (Kaderiyye)

Kaderiyye olarak da isimlendirilen Mutezile³⁴, Vâsıl b. Ata'nın (d.80-ö.181), hocası Hasan-ı Basrî'ye (d.21-ö.110) büyük günah meselesinde muhalefet edip ayrılmasıyla ortaya çıkmış bir firkadır³⁵.

Mutezilenin beş temel ilkesi, onların îtikâdî görüşlerini yansıtmaktadır. Usul-i Hamse de denilen bu beş ilke şunlardır. Tevhid, Adâlet, Va'd ve Vaîd, el-Menziletü beyne'l-Menzileteyn ve Emr-i bi'l-Ma'ruf Nehy-i ani'l-Münker'dir³⁶.

Mutezilenin görüşlerini maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz.

- a) Allah'ın sıfatları ezeli ve ebedi değildir. Sıfatları muhdistir³⁷.
- b) Allah'ın kelâm sıfatı yaratılmıştır. Dolayısıyla Kur'an mahlûktur³⁸.
- c) Allah'a zaman ve mekân izafe edileceğinden Allah'ın ahirette görülmesi (ru'yetullah) muhaldir³⁹.
- d) İnsan kendi fiillerinin yaratıcısıdır⁴⁰.

³⁴ Aka, II, 549; Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 464; Hasan, II, 463.

³⁵ Ahmet Hilmi Efendi, s. 296; Saim Kılavuz, s. 464; Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, Kelâm, Tekin Kitabevi, Konya 1998, s. 42; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.135.

³⁶ Gölcük, s. 46-47; Kılavuz, s. 465-466; Aka, II, 548-550; Hasan, II, 463; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.136.

³⁷ Gölcük, s. 46; Kılavuz, s. 465; Aka, II, 548-549; . Ahmet Hilmi Efendi, s. 300; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.137.

³⁸ Aka, II, 539; Kılavuz, s.465; Gölcük, s. 48; Ahmet Hilmi Efendi, s. 302; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.138.

³⁹ Kılavuz, s. 368, 465; Gölcük, s. 48; Ahmet Hilmi Efendi, s. 301.

⁴⁰ Kılavuz, s. 168, 465; Ahmet Hilmi Efendi, s. 301; Aka, II, 546; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.138.

- e) Allah zulmü irâde etmez ve onu yaratmaz. Zulmü yaratan insandır⁴¹.
- f) Takdir edilmiş bir kader yoktur⁴².
- g) Büyük günah işleyenler ne mü'min ne de kâfirdir. İkisinin arasında bir yerdedir. Eğer tevbe ederlerse cennete giderler, tevbe etmeden ölürlerse ebedî cehennemdedirler⁴³.
- h) Eşyanın tabiatında güzellik ve çirkinlik vardır. Bir şeydeki güzellik veya çirkinlik Allah'ın o şeyi emretmesi ve yasaklaması sebebiyle değil, bilakis güzellik veya çirkinlik vasfının o şeyde bulunması sebebiyle o şeyi Allah emreder veya yasaklar⁴⁴.

4- Mürcie

Haricîlik ve Mutezilenin büyük günah konusundaki görüşlerine karşı bir antitez olarak doğan, bu tartışmada çekimser kalan ve bu işi ahirete bırakanlar olarak Mürcie denmektedir⁴⁵.

Mezhepler tarihçileri Mürcie'yi iki gruba ayırmaktadırlar. Birincisi; *“nasıl küfür ile birlikte taat fayda vermiyorsa, iman ile birlikte isyan da zarar vermez”*

⁴¹ Gölcük, s. 46; Aka, II, 549.

⁴² Aka, II, 549.

⁴³ Ahmet Hilmi Efendi, s. 301; Aka, II, 550; Gölcük, s. 47; Kılavuz, s. 466; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.139.

⁴⁴ Kılavuz, s. 206; Ahmet Hilmi Efendi, s. 301; Aka, II, 550; Gölcük, s. 48.

⁴⁵ Kılavuz, s. 470-471; Aka, II, 540-541; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.129.

diyenlerin oluşturduğu gruptur. Bu görüşte olanlar “*kişi iman etmişse ona büyük-küçük günah zarar vermez*” görüşündedirler⁴⁶.

İkincisi ise Ehl-i Sünnet Mürcie’si olarak ta isimlendirilen ve Ebu Hanife’nin de dâhil olduğu gruptur. Bunlar amelin imandan bir parça olmadığını, büyük günah işleyenin mü’min olduğunu ancak; kişiyi günaha soktuğunu, Allah’ın dilerse bunları affedeceğini, dilerse bunlardan dolayı kişiye azap edeceğini ileri sürerler⁴⁷.

II. HAYATI

A- Nesebi ve Ailesi

Süfyân b. Said b. Mesrûk b. Habîb b. Râfi’ b. Abdillâh b. Mevhibe b. Übeyy b. Abdillâh b. Munkiz b. Nasr b. el Hakem b. el-Hâris b. Sa’lebe b. Âmir b. Milkan b. Sevr b. Abdimenat b. Uddi b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudâr b. Nizâr b. Ma’d b. Adnân es- Sevrî el-Kûfi’dir. Künyesi ise Ebu Abdullâh’tır.⁴⁸

⁴⁶ Ahmet Hilmi Efendi, s. 303; Aka, II, 541; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s.130,132.

⁴⁷ Ahmet Hilmi Efendi, s. 303; Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 132-133.

⁴⁸ Muhammed b. Ahmet b. Osman ez-Zehebî, Siyeru A’lâmi’n- Nübelâ (Thk. Şuayb el-Arnâvud, Ali Ebu Zeyd), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut-1986, VII, 229-230; Muhammed b. Sa’d b. Müzzî, Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kübrâ (Thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü’l- Hancı, Kâhire-2001, VIII, 492; Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu’l-Fadl el-Askalânî, Tehzibu’t- Tehzib, Matbaatu Meclisi Dâiretü’l- Maârifî ve’n- Nizâmiyye, Haydarâbad-1325H, VII, 111; Ebu’l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebibekr İbn Hallikân, Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zaman (Thk. İhsan Abbas), Daru’s-Sadr, Beyrut-1978, II,387; Ebu Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dineverî, el-Maârif, Daru’l-İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut-1970, s. 217; Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebi Hâtim Muhammed b. İdris b. Münzir er-Râzî, Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dil, Dâru’l-Kitâbi’l-İlmiyye, Beyrut-1952, IV, 222; Cemaluddin Ebi’l-Haccâc Yusuf el-Müzzî, Tehzibu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl (Thk. Beşar İvvar Ma’ruf), Müessesetü’r-

Her ne kadar bazı kaynaklar (rivâyetler) Süfyân'ı, Hemedan bölgesindeki Sevr ile ilişkilendirmişse de⁴⁹, tercih edilen görüşe göre nesebi Sevr b. Abdimenat vasıtasıyla Adnanîlere dayanmaktadır⁵⁰.

İmam Buhârî (d.194-ö.256) ise Târihu's-Sağir adlı eserinde Süfyân-i Sevrî'nin Temimî kabilesine mensup olduğunu kaydetmektedir⁵¹.

Babası Said b. Mesrûk tabiinden olup, kaynaklarda “*güvenilir bir râvi*” olarak geçmekte⁵², Nesâî, İbn Ma'in ve Ebu Hâtim gibi hadisçiler de aynı kanaati paylaşmaktadır. Kendisi Şa'bî ve Heyseme b. Abdirrahman'ın ashâbındandır⁵³.

Risâle, Beyrut-1987, XI, 155; Ayrıca, Süfyân-i Sevrî'nin nesebinde yer alan Hâris ve Munkız'ın bazı kaynaklarda yer almadığını ve Mesrûk'tan sonra da Hamza isimli birisinin var olduğunu kaydedilmektedir. ez-Zehebî, Siyer, VII, 230; Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebi Hâtim et-Temimî el-Bestî, Kitâbu's-Sikât, Müessesetü Kitâbi's-Sekafiyye, Haydarâbad-1980, VI, 401.

⁴⁹Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvudî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-ty, I, 193.

⁵⁰ Bkz. 48. Dipnot; Sevr; Mudar'dan bir kabile reisinin adıdır. Sevr kelimesi ise Ethal tepesine nispet edilir ki burası Sevroğullarının yaşadığı yerdir. İbn Kuteybe, s. 317; el-Meşhedânî, s. 48; Ayrıca; İbn Hazm, Sevr bin Abdimenat'ın burada doğduğunu bildirmektedir. Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm el-Endüsilî, Cemheretü'l-Ensabi'l-Arab, (Thk. Abdusselam Muhammed Harun), Daru'l-Maârif, Kâhire-ty, s. 201.

⁵¹ Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Târihu's-Sağir, Daru't-Turâs, Kâhire-1976, II, 10; Buhârî, Süfyân-i Sevrî'yi Temimoğullarına nispet ederek hataya düşmüştür. Bu karışıklığın sebebi ise Sevr ismiyle bilinen birçok yerin olmasıdır. Nitekim İbn Hallikân, Abdimenat'ın oğlu Sevr, Temimoğullarına nispet edilen Sevr ve Hemedan bölgesindeki Sevr olmak üzere üç farklı Sevr'e nispetin var olduğunu bildirmektedir. İbn Hallikân, Vefeyât, II, 391.

⁵² ez-Zehebî, Siyer, VII, 230; Bâli İzzet, Mevsuâtu A'lâmi'l-Ülemâi ve'l-Udebâi'l-Arabi ve'l-Müslimin, Daru'l-Ciyl, Beyrut-2005, IV, 85; Süleyman b. Halef b. Said Ebu Velid el-Bacî, et-Ta'dil ve't-Tahrir, (Thk. Ebu Libâbe Hüseyin), Daru'l-Livâi li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad-1986, III, 1084.

⁵³ Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalanî, Tehzibu't-Tehzib, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1984, IV, 73; Sevsen Ferid Fellâhe, el-İmam Süfyânü's-Sevrî ve Ârâuhu'l-Fikhîyyetü Mukâreneten bi'l-Mezahibi'l-Uhrâ, Daru'l-Ubeykân, Riyad-2007, s. 24.

Kütüb-i Sitte yazarlarının yanı sıra, oğulları Süfyân, Ömer, Mübârek ve Şu'be b. Haccâc, Ebu Hanife, Zâide, Ebu'l- Ehvas, Ebu Avâne, Ömer b. Ubeyd et-Tenafusî gibi tebei tabiinin ünlü âlimleri ondan rivâyette bulunmuşlardır⁵⁴.

Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda çeşitli tarihler verilmişse de, genel kabul vefatının hicrî 126 yılında vukubulduğudur⁵⁵. Buhârî ve İbn Sa'd, Said b. Mesrûk'un ölümünün hicrî 128 yılında Ömer b. Abdilaziz'in oğlu Abdullah'ın vâililiği sırasında Kûfe'de meydana geldiğini kitaplarında zikretmektedirler⁵⁶.

Kaynaklar Süfyân'ın annesinin zühd ve vera sahibi, sâliha bir kadın olduğunu bildirmekte, ancak; ne ismi, ne doğum tarihi ne de ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi barındırmamaktadır. Sadece oğlu Süfyân'a ilim öğrenmesi için yaptığı tavsiye, onun nasıl birisi olduğu hakkında bize bilgi vermektedir. Bir gün Süfyân'a "Ey oğlum! Git ve ilim öğren. Ben sana kirmenim⁵⁷ ile maddi destek olurum. On hadis (harf) yazdığında, kendinde bir değişiklik görürsen, ilme devam et, yok eğer, nefsinde herhangi bir değişiklik meydana gelmiyorsa, o zaman boşuna uğraşma"⁵⁸ diyerek onun ilim yolculuğuna atılmasına vesile olmuştur.

⁵⁴ ez-Zehebî, Siyer, VII, 230; Fellâhe, s. 24; Muhammed Revvas Kal'âcî, Mevsuatü Fıkhî Süfyânî's-Sevrî, Daru'n-Nefâis, Beyrut-1990, s. 7; ed-Dakr, s. 16; el-Beyanunî, s. 36.

⁵⁵ ez-Zehebî, Siyer, VII, 230; ed-Dakr, s. 17; Fellâhe, s. 24; İmtiyaz Ali Arşî, Tefsiru's-Süfyânî's-Sevrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1983, s. 8.

⁵⁶ İbn Sa'd, VIII, 445; Buhârî, Târihu's-Sağir, II, 10.

⁵⁷ Kirmen; elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış alete verilen isimdir.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Ver', (Thk. Zeynep İbrahim Karut), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1983, VII, 269; Cemaluddin Ebu'l-Ferec ibn Cevzî, Sıfatu's-Safve, (Thk. Mahmut Fahiri), Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut-1979, III, 189.

Süfyân-i Sevrî'nin Ömer ve Mübârek diye iki erkek ve ismi kaynaklarda zikredilmeyen bir kız kardeşinin olduğunu bilmekteyiz⁵⁹.

Ömer b. Said es-Sevrî, güvenilir ve muttakî bir hadis râvisi olup, babasından rivâyette bulunmuştur⁶⁰. İbn Hacer onun sika bir râvi olduğunu, Ebu Dâvud, Müslim ve Nesâî'nin ondan hadis rivâyetinde bulunduğunu bildirir⁶¹.

Ömer, Süfyân daha hayattayken vefat etmiş, Süfyân da onun kabrine giderek “Ey kardeşim! Eğer gönlün temiz ise ve eğer ilmini gizlediysen (riyâset sevgin yoksa) Allah sana rahmet etsin” diyerek tezkiyede bulunmuştur⁶².

Diğer kardeşi Mübârek b. Said de güvenilir bir râvidir⁶³. Kendisi hem babasından⁶⁴ hemde Süfyân-i Sevrî'den hadis rivâyet etmiş, kendisinden de Kütüb-i Sitte yazarlarından Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Yahya b. Main hadis

⁵⁹ İbn Hibban ve Sem'ânî, Süfyân'ın Habib adında üçüncü bir kardeşinin daha varolduğunu bildirmektedirler. İbn Hibban, VI, 401-402; Ayrıca İbn Hibban, Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1959, I, 169; Ebu Sa'd Abdulkerim bin Muhammed b. Mansur et-Temimî es-Sem'ânî, el-Ensâb, (Tkd. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Daru'l-Cinân, Beyrut-1988, I, 517.

⁶⁰ ez-Zehabî, Siyer, VII, 230; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzibü't-Tehzib, Daru's-Sadr, Beyrut-1326, VII, 454; Buhârî, Tarihu's-Sağir, II, 10.

⁶¹ Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalânî, Takribü't-Tehzib, (Thk. Muhammed Avvame), Daru'r-Reşid, Halep-1406, II, 413.

⁶² Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebi Hâtim Muhammed b. İdris b. Münzir er-Râzi, Tekaddümetü Ma'rifeti li Kitabi'l-Cerh ve't-Ta'dil, Dâiretü Maârifî'l-Osmanî, Haydarabad-1952, s. 69.

⁶³ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib (Daru's-Sadr), X, 28; Ayrıca; İbn Hacer el-Askalânî, Takribü't-Tehzib, II, 519; Hatip Bağdâdî, Târihu Bağdâd, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-ty, XII, 218.

⁶⁴ ez-Zehabî, Siyer, VII, 230; Bağdâdî, XII, 218; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib (Dâru's-Sadr), X, 28.

rivâyetinde bulunmuşlardır⁶⁵. Ayrıca ünlü edebiyatçı Esmâ'î⁶⁶ ona öğrencilik yapmıştır⁶⁷.

Süfyân-i Sevrî zamanının siyasî otoriteleri tarafından takip edildiği zaman kardeşi Mübârek, kendisine birçok defa yardımda bulunmuştur⁶⁸.

Mübârek Bağdat'ta yaşamış, burada bilinmeyen bir sebepten dolayı gözlerini kaybetmiş ve hicrî 180 yılının başlarında Kûfe'de ölmüştür⁶⁹.

Kız kardeşine gelince, kaynaklarda isminin ne olduğu hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Sadece oğluna nispetle Ümmü Ammâr b. Muhammed künyesine sahip olduğunu⁷⁰, kardeşi Süfyânı çok sevdiğini, ona yemekler yaptığını, Süfyânın, Abbâsî halifeleri tarafından baskıya mâruz kalması sebebiyle, gizlendiği zamanlarda ona yiyecekler gönderdiğini⁷¹, iki oğlunun

⁶⁵ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib (Daru's-Sadr), X, 28; Ayrıca; İbn Hacer el-Askalânî, Takrib, II, 519; Yahya b. Main ünlü hadis bilginidir. Buhârî, Müslim ve Ebu Dâvud ondan rivayette bulunmuşlardır. Zehebî onun için hadisçilerin hocası tabirini kullanmaktadır. ez-Zehebî, Siyer, XI, 71; Hayrettin Zirikli, el-Â'lâm Kâmûsu Terâcim, Dâru'l-İlmi li'l-Mülâyin, Beyrut-1992, XIII, 172-173.

⁶⁶ Esmâ'î; Ebu Said Abdülmelik b. Kureyb b. Abdülmelik b. Esmâ'î, nesebi Süfyân-i Sevrî ile birleşir. Dil ve nahiv bilgini olan Esmâ'î' aynı zamanda muhaddis ve fakihtir. Basralıdır. ez-Zehebî, Siyer, X, 178-179.

⁶⁷ Eski kaynaklarda Esmâ'î'nin Mübârek b. Said es-Sevrî'ye öğrencilik yaptığına dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak; günümüzde Süfyân-i Sevrî ile ilgili yazılmış eserlerde bu bilgi bulunmaktadır. el-Beyânûnî, s. 38; el-Meşhedânî, s. 50; Fellâhe, s. 25; Kal'âcî, s. 8.

⁶⁸ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 91.

⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, X, 28; Bağdâdi, XIII, 218, İbn Hacer el-Askalânî, Takrib, II, 519.

⁷⁰ el-Meşhedânî, s. 51; Ali Arşî, s. 8.

⁷¹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 245; İbn Sa'd, VIII, 493.

olduğunu⁷², oğlu Ammar b. Muhammed'in ise Süfyân'ın kalbinde müstesna bir yer teşkil ettiğini⁷³ ve bu nedenle de Süfyân'ın ölmeden önce tüm mal varlığını Ammar b. Muhammed'e miras olarak bıraktığını bilmekteyiz⁷⁴.

Süfyân-i Sevrî'nin kaç defa evlendiği konusunda, farklı rivâyetler olsa da, genel kanaat, onun üç defa evlendiğidir⁷⁵. İlk evliliğini ismi kaynaklarda geçmeyen bir kadınla yapmış ve Süfyân'ın da tüm çocukları bu kadından olmuştur⁷⁶.

⁷² Süfyân-i Sevrî'nin kız kardeşinin iki oğlu olduğunu, bunlardan büyük olanı Ammar b. Muhammed, diğeri ise Seyf b. Muhammed'dir. Kaynaklar Ammar b. Muhammed'in Bağdat'ta yaşadığını, sika bir râvi olduğunu, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce'nin ondan hadis rivayetinde bulunduğunu kaydeder. ez-Zehebî, Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm, (Thk. Ömer Abdisselam Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1990, XII, 311; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Daru's-Sadr), VII, 405-406; Diğeri oğlu Seyf bin Muhammed ise,- her ne kadar Tirmizî ondan rivâyette bulunsa da- umumi kaynaklar onun yalancı ve güvenilir bir râvi olmadığını bildirmektedir. İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Daru's-Sadr), IV, 296-297; Buhârî, Tarihu's-Sağir, II, 199; Ebu Said Osman b. Said b. Hâlid ed-Dârimî, Târihu Osman b. Said ed-Dârimî an Ebi Zekeriyya Yahya b. Main fi Tecrihi'r-Ruvat ve Ta'dilihim, (Thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf), Daru'l-Me'mûni li't-Turâs, Şam-1400, I, 118; Bağdâdî, IX, 226; ez-Zehebî, Târih, XII, 181; Ebu Nuaym, Süfyân'ın kız kardeşinin Ali b. Hamza adında bir oğlunun dava olduğunu kaydetmektedir. Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî, Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ, Matbaatu's-Saâde, 1979-yy, VII, 23; Ali b. Hamza, Süfyân'ın kız kardeşinin diğeri kocasından veya - eğer varsa- Süfyân'ın diğeri kızkardeşinin oğlu olma ihtimali vardır.

⁷³ İbn Sa'd, VIII, 493.

⁷⁴ Bir defasında Süfyân, " Ehli beytimden biri kurtulacak olsa o da, Ammar'dır" diyerek ona olan sevgisini dile getirmiştir. ez-Zehebî, Tarih, XII, 312; el-Müzzî, XXI, 206.

⁷⁵ Fellâhe, s. 27; Kal'âcî, s. 10; Buna rağmen bazı ilim adamları Süfyân'ın iki defa evlendiğini, Ümmü Hassan el-Esedi ile evliliğinin olmadığını söylemektedirler. el-Meşhedânî, s. 52; Ali Arşi, s. 30.

⁷⁶ Fellâhe, s. 27; Kal'âcî, s. 10.

İkinci evliliğini zühd ve takva sahibi bir kadın olan Ümmü Hassan el-Esedî(nin kızı) ile yapmış⁷⁷, daha sonra da – Mekke’ye kaçışında ve Mekke’de saklandığı zamanlarda – başka bir evlilik yapmamıştır. Basra’ya döndüğünde ise burada Ümmü Huzeyfe el- Hindî ile son evliliğini gerçekleştirmiştir⁷⁸.

Süfyân teaddud-i zevcâtın (çok evliliğin) dünya sevgisinden kaynaklanmadığını, sahâbîlerin en zâhidlerinden birisi olan Hz Ali’nin de dört eşi ve ondokuz cariyesinin olduğunu söylemekle birlikte⁷⁹, toplumsal yozlaşma ve çocukların terbiyesini hakkıyla yerine getiremeyeceği korkusundan dolayı, evliliğe pek fazla sıcak bakmamış, bazen de kendisine gelen evlenme tekliflerini bu sebepten dolayı kabul etmemiştir⁸⁰.

⁷⁷ Kûfe’nin zahitleri, Ümmü Hassan el-Esedî’nin sohbetine devamlı iştirak ederlerdi. Bir defasında Süfyân’da Abdullah ibn Mübârek ile onu ziyarete gittiler. “Evinde küçük bir hasır parçasından amcaoğullarına bir mektup yaz da senin şu durumunu düzeltsinler” deyince, Ümmü Hassan, “Ey Süfyân! Şu ana kadar gözümde çok büyüktün ve kalbimdeki yerin de çok yüce idi. Benden, dünyada hiçbirşeye gücü yetmeyenlerden istememi tavsiye ediyorsun, oysaki ben, her şeye gücü yeten Allah’tan bile istemeye hayâ ediyorum. Ey Süfyân, Vallahi ben Allahın dışındaki şeylerle meşgul olurken, ölümün bana gelmesini istemem” diye cevap verince Süfyân-i Sevrî ağlamaya başlamıştır. Cemaluddin Ebu’l-Ferec İbn Cevzî, Sıfatu’s-Safve (Terc. Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay, İstanbul-2006, s. 782; Ebu Nuaym, VII, 9-10.

⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib (Daru’s-Sadr), X, 370-371; Ebu Huzeyfe el-Hindî’nin asıl adı, Musâ b. Mes’ûd olup künyesi Ebu Huzeyfe’dir. Bundan dolayı bazı kitaplarda, Ümmü Musâ b. Mes’ûd ismi geçmektedir. el-Meşhedânî, s. 52.

⁷⁹ Abdulvehhab eş-Şa’rânî, Levâqîhu’l-Envâr fi Tabakâti’l-Ahyâr (Thk. Ali Hasan), Mektebetü’l-Âdab, Kâhire-1993, I, 70; Ali Arşi, s. 29; el-Meşhedani, s. 52.

⁸⁰ Süfyân Mekke’deyken –kaçak hayatı yaşarken – Basra’dan bir arkadaşı, evlenmesi konusunda ısrar edince, Süfyân da “o zaman beni evlendir” diyerek bunu kabul eder. Arkadaşı Basra’da şan şöhret sahibi zengin bir kadına, Süfyân’la evlenmesi konusunda teklif götürür ve kadın da bu teklifi kabul eder. Kadınlı birlikte Süfyân’ın yanına gelirler. Süfyân kadının kim olduğunu öğrenince, arkadaşına, “ben senden beni, benim gibi (fakir) birisiyle evlendirmeni istedim.” Kadın zenginliğinin sorun oluşturmayacağını, gerekirse tüm mal varlığını bağışlayabileceğini söyleyince, Süfyân “sen bu yokluk hayatına sabredemezsin ve seninle evlendiğim takdirde bir

Süfyân-i Sevrî'nin çocuğunun/çocuklarının varlığı kesinlik kazanmakla birlikte çocuklarının sayısı hakkında rivâyetler farklılık göstermektedir. Bazı tarihçiler onun iki oğlu bir kızının, bazıları ise sadece bir oğlunun varlığını bildirmektedir. İbn Hibbân, İbn Sa'd ve İbn Nedim gibi tarihçiler, sadece bir oğlunun olduğunu ve Süfyân daha hayattayken oğlunun öldüğünü⁸¹, Ebu Nuaym ise iki oğlu bir kız çocuğunun olduğunu, birinin adını Said koyduğunu, onu küçük yaşta kaybettiğini⁸², diğer oğlu Muhammed ise henüz on yaşındayken öldüğünü bildirmekte⁸³, kız çocuğu⁸⁴ hakkında ise herhangi bir malumat vermemektedir. Zaten kendisinden sonra çocuğu yaşamış olsaydı, şüphesiz ki tüm mal varlığını kız kardeşinin oğlu Ammar'a⁸⁵ değil de, oğluna miras olarak bırakırdı.

Süfyân'ın siyasî idareden gizli bir şekilde yaşadığı kaçak hayat, belki de çocuklarının sayısının az olmasına sebebiyet vermiş olabilir. Nitekim daha önceden de belirttiğimiz üzere kendisi – kendisi çocuğa olan düşkünlüğüne rağmen⁸⁶ – terbiyesini yerine getiremeyeceği, hareketlerini sınırlandıracağı ve emr-i bi'l ma'ruf nehy-i ani'l- münkeri (iyiliği emretmek kötülüğü yasaklamak) ifa edemeyeceği korkusundan dolayı evlad-ı iyal sahibi olmayı arzulamamış, eşi

çocuğum olmasından korkuyorum” diyerek evlenme teklifini reddetmiştir. Ebu Hâtım er-Râzî, Tekaddüme, s. 91.

⁸¹ İbn Sa'd, VII, 493; İbn Hibban, Sikat, VI, 403; Muhammed b. İshak Ebu'l-Ferec en-Nedim, el-Fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1978, I, 314.

⁸² Ebu Nuaym, VI, 381; Ancak el-Meşhedani, Süfyân'ın Said adında bir çocuğunun olmadığını, kaynaklarda geçen “إبیه” ibaresi yerine “ابنه” ibaresinin harf hatası şeklinde yanlışlıkla yapıldığını, nitekim Süfyân'ın babasının isminin Said olduğunu belirtmektedir. el-Meşhedani, s. 53.

⁸³ Ebu Nuaym, s. VII, 74.

⁸⁴ Ebu Nuaym, s. VI, 373.

⁸⁵ Süfyân tüm mal varlığını Ammar'a bırakmıştır. İbn Sa'd, VII, 493.

⁸⁶ İbn Sa'd, VII, 493.

ve çocuğu çok olanları ise “iyal sahibi iflah olmaz” diyerek⁸⁷ tenkit etmiş ve bu konudaki kaygısını dile getirmiştir. Hatta kendi çocuğu hayattayken, onun ölmesini temenni etmiş, çocuğu öldüğünde ise pek fazla üzülmemiştir⁸⁸.

Dedesi Mesrûk b. Habib ise Hz Ali'nin ashabından olup, Cemel savaşında onun yanında yer almıştır⁸⁹.

Amcası hakkında ise kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamakla beraber, adının Hamza b. Mesrûk olduğu⁹⁰, Buhara'da yaşayıp, yine Buhara'da öldüğü, Süfyân'ın da henüz 18 yaşındayken Buhara'ya amcasından kalan mirası almak için gittiği kaynaklarda bildirilmektedir⁹¹.

B- Doğumu

Süfyân-i Sevrî'nin doğum yeri ve tarihi hakkında kaynaklar ihtilaf halindedir. Ebu Hâtim Süfyân'ın Kûfe'de Üseyr⁹² mahallesinde doğduğunu ve burada yetiştiğini kaydederken,⁹³ Zehebî, Yahya b. Main'den “babalarının

⁸⁷ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 95.

⁸⁸ Bir gün Süfyân'ın eşi çocuğunu Süfyân'a gönderir. Çocuk Süfyân'a annesinin kendisini çağırıldığını söyleyince, Süfyân çocuğa, “keşke cenazene çağrılıydım” cevabını verir. ez-Zehebî, Siyer, VII, 268.

⁸⁹ Zehebî, Siyer, VII, 242; Yahya b. Main Ebu'z-Zekeriyya, Târihu Yahya b. Main (rivayet ed-Düveri), (Thk. Ahmed Muhammed Nurseyf), Merkezü'l-Bahsi'l-İlmi ve İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, Mekke-1979, III, 317.

⁹⁰ Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebi Hâtim et-Temimî el-Bestî, Kitâbu's-Sikat (Thk. Şerefuddin Ahmed), Daru'l-Fikr, 1975-yy, VIII, 209.

⁹¹ Bağdâdi, IX, 153.

⁹² Useyr, Kûfe'de çöl olan bir bölgenin adıdır. Hz Ali'nin burada, Gulatu'ş-Şia'dan bir grubu yaktığı rivayet edilir. Ebu Abdillah Yakup b. Abdillah el-Hemevî, Mu'cemu'l-Buldân, Daru'l-Fikr, Beyrut-yy, I, 93.

⁹³ Ebu Hâtim er-Râzî, Cerh ve't-Ta'dil, IV, 222.

Horosan'a⁹⁴ elçi heyeti ile birlikte gönderildiğini, bazılarının buralarda cariye edildiğini, bazılarının ise evlenerek Kûfe'ye geri döndüğünü” rivâyet etmekte ve “Şerik, Sevrî, İsrail ve Fudayl b. İyad gibi Kûfe fakihlerinin Horasan'da doğduğunu kaydetmektedir⁹⁵.

Biz bu iki rivâyeti birleştirecek olursak, Süfyân'ın babasının görevi sebebiyle gittiği Horasan'da doğduğunu, daha sonra babasıyla beraber Kûfe'ye geldiğini, çocukluğunu ve gençliğini Kûfe'nin Üseyr mahallesinde geçirdiğini söylememizin yerinde olacağı kanaatindeyiz⁹⁶.

Tarihçilerin büyük bir çoğunluğu Süfyân'ın hicrî 97(M 715) yılında Emevî halifelerinden Süleyman b. Abdilmelik zamanında doğduğunu bildirmektedirler⁹⁷. Buna karşın eserlerinde onun doğumunu hicrî 95⁹⁸, 96⁹⁹, 98¹⁰⁰, ve 99¹⁰¹ yıllarında olduğunu ileri süren tarihçilerde bulunmaktadır.

⁹⁴ Horasan, İran'ın kuzeydoğusunda Türkmenistan sınırındaki bir bölgedir.

⁹⁵ ez-Zehebî, Siyer, VII, 242.

⁹⁶ Belki de amcası da babasıyla beraber elçi olarak gönderilmiş, ancak amcası geri dönmeyip, Horasan'a yakın bir yer olan Buhara'da kalmış burada yaşamış ve burada ölmüştür. Süfyân'ın Buhara'ya amcasından kalan mirası almaya –bildiğimiz kadarıyla– tek başına gitmesi buraları daha önceden tanıdığı ihtimalini güçlendirmektedir. Dolayısıyla Zehebî'nin naklettiği, Yahya bin Main rivayeti doğrultusunda Süfyân'ın Horasan'da doğduğu ve burada belli bir müddet yaşadığı kanaati daha da kuvvet kazanmaktadır.

⁹⁷ ez-Zehebî, Siyer, VII, 230; Bağdâdî, IX, 172; İbn Sa'd, VIII, 49; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib (Daru's-Sadr), IV, 114; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 390-391; İbn Kuteybe, s. 218; Cemaluddin Abdurrahman bin Ebibekr es-Suyûtî, Tabakâtu'l-Hüffâz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1983; s. 96; İbn Cevzî, (Kahraman Yay.), s. 759; el-Müzzî, XI, 169; İsmail Paşa el-Bağdâdî, Hediyyetü'l-Ârifin ve Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin, Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Câferî Tebrizî, Tahran-1967, I, 387.

⁹⁸ Sem'anî, I, 517; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 390; İbn Hibban, Sikat, VI, 402; Ayrıca Hatip Bağdâdî, Ali bin Salih'in “ biz 100 yılında doğduk, Süfyân bizden 5 yaş büyüktür” rivayetini

C- Tahsili ve Yolculukları

Süfyân-i Sevrî, İslâm coğrafyasında fikir çatışmalarının, ilim alışverişinin merkezi konumundaki Kûfe’de yetişmişti. Buraya değişik şehir ve bölgelerden muhaddisler, mütekellimler ve fakihler gelir burada ilmi muzakerelerde bulunup giderlerdi. Böylelikle Kûfe fikri çatışma ve tartışmalarının sürekli ve canlı bir şekilde yaşandığı, buna paralel olarak ilmi hayatın da geliştiği bir yerdi.

Süfyân ilimle meşgul bir aileden gelmektedir. Daha önceden de temas edildiği üzere babası Said b. Mesrûk, tabiinden olup çokça hadis rivâyet etmiş, Kütüb-i Sitte yazarlarınca da sika bir râvi olarak kabul edilmiş ve ayrıca; Ebu Hanife’inde hocalığını yapmış birisidir¹⁰². İşte Süfyân-i Sevrî hadis ve fıkıh kültürünün temelini böyle bir babadan almıştı. Kaldı ki annesinin de ilme düşkünlüğü ve onun ilmi hayatı atılması konusunda ki teşvik ve telkinleri, Süfyân’ın da bu yöndeki gayret ve çabası, daha küçük yaşlardan itibaren, halk nezdinde itibar ve şöret bulmasına zemin hazırlamıştır.

Süfyân-i Sevrî en fazla hadisle meşgul olmuştu. Onun yaşadığı asırda hadisle uğraşanların en çok yaptıkları şey yolculuktu (ilmî seyahat, rihle). Çeşitli

kaydederken, Sem’anî, Ebu Nuaym’ın “Süfyân 155 yılında Kûfe’den çıktı, 161 yılında 66 yaşındayken öldü” rivayetini kaydetmektedirler. Bağdâdi, IX, 171; Sem’anî, I, 518.

⁹⁹ İbn Hallikân, Vefeyât, II, 390.

¹⁰⁰ ez-Zehebî, Veki’’den “Süfyân’ın 98 yılında doğduğu” rivayetini kaydeder. ez-Zehebî, Siyer, VII, 242.

¹⁰¹ Hamza b. Yusuf Ebu’l-Kâsım el-Cürcânî, Tarihu Cürcân (Thk. Mahmud Abdulmuid Han), Âlemü’l-Kütüb, Beyrut-1987, I, 216.

¹⁰² ez-Zehebî, Siyer, VI, 392.

şehirlere gidilir, oralardaki âlimlerle görüşülür, onlardan hem hadis hem de fıkıh bilgileri öğrenilir ve hatta bazen onlara öğrencilik bile yapılırdı.

İşte Süfyân'da bu seyahatlerde ilim tahsiline çok önem vermiş, gittiği yerlerdeki ilim ehlinden çokça istifade etmiş, gerek ilim öğrenmiş ve gerekse de ilim öğretmiş bir kimse olarak karşımıza çıkmaktadır.

Süfyân-i Sevrî'nin yolculuklarının çok farklı sebepleri olmasına rağmen bunları, ilim tahsili ve hadis toplama, siyasî idareden kaçış ve ticaret sebebiyle yolculuk olmak üzere üç ana gruba ayırabiliriz. Her ne sebeple olursa olsun yapmış olduğu yolculukları fırsat bilmiş ve gittiği her yerde ilim ehli ile bir araya gelerek, ilim ve fikir alışverişinde bulunmuştur.

Şunu da belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Kaynaklarda Süfyân'ın yolculuklarına dair birçok bilgi bulunmakla birlikte, seyahat tarihleri hakkında pek fazla malumata ulaşamadık. Yer yer verilmiş tarihler arasında ise zaman zaman on yıla yakın bir farkın olduğuna şahit olduk.

Bildiğimiz kadarıyla Süfyân ilk seyahatini henüz 18 yaşındayken – daha önceden de ifade edildiği üzere – amcasından kalan mirası almak için Horasan bölgesine gerçekleştirmiştir. Bu seyahatinde Buhara'ya gidinceye kadar, birçok şehre uğramış, buralardaki ilim ehlinin sohbetlerine katılarak, onlardan ilim öğrenmiştir. Yolculuğu sırasında önce Bağdat'a, daha sonra Hilvan'a¹⁰³ buradan

¹⁰³ Hilvan, Irak'ın doğu sınırında, günümüzde İran sınırları içerisinde kalan, üzüm incir gibi meyveleriyle ünlü bir şehirdir. Hemevî, II, 108.

da Rey¹⁰⁴ şehrine uğramıştır. Rey şehrinde Zübeyr b. Adiyî'den hadis dersi almış¹⁰⁵, Rey'den Cürcan'a¹⁰⁶ uğrayarak Cevabu't Teymi ile karşılaşmış ancak; irca fikirlerinden dolayı onun hadis sohbetine katılmamıştır¹⁰⁷.

Elimizdeki kaynaklarda, uğradığı şehirlerde neler yaptığına dair pek fazla malumat bulunmamaktadır. Ancak henüz 18 yaşında olmasına rağmen, Süfyân'ın buralarda tanındığını görmekteyiz. Ebu Müsenna “insanların Merv şehrinde Süfyân geldi, Süfyân geldi... diye bağırıştığını, dışarı çıkıp baktığında ise, onun gencecik birisi olduğunu” rivâyet etmektedir¹⁰⁸.

Süfyân birçok defa da hacc için Mekke'ye gitmiştir. Abdurrahman b. Mehdî'nin, “51 yaşımdan 59 yaşıma kadar her yıl hacca gittim, her defasında Süfyân'la karşılaştım” rivâyeti¹⁰⁹ bunu desteklemektedir. Kaynaklarda ilk defa

¹⁰⁴ İran'ın başkenti Tahran'ın 8 km güneydoğusunda olup, günümüzde ölü bir şehirdir. Mevlüt Güngör, Cassâs ve Ahkam'ul-Kur'anı, Elif Matbaası, Ankara-1989, s. 10.

¹⁰⁵ Ebu Hâtîm er-Râzî, Cerh ve't-Ta'dil, IV, 222; Ahmed b. Abdullah b. Salih Ebu Hasan el-İclî, Marifetü's-Sikat (Thk. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî), Mektebetü'd-Dâr, Medine-1985, I, 368.

¹⁰⁶ Günümüzde İran sınırları içerisinde bulunup, Tahran'ın kuzeydoğusunda ve Hazar denizinin güneyinde yer alır.

¹⁰⁷ el-Müzzî, V, 160; Cürcânî, I, 174.

¹⁰⁸ ez-Zehebî, Tarih X, 225; Ebu Nuaym, VI, 360; ez-Zehebî, Siyer, VII, 236.

¹⁰⁹ Ebu Yusuf Yahya b. Süfyân el-Fesevî, Kitabu'l-Marifeti ve't-Tarih (Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), Matbaatu'l-irşad, Bağdat-1974, I, 751; Süfyân-i Sevrî'nin mukaddimesini yazan el-Meşhedânî, İbn Medenî'nin “Süfyân'ın 72 defa hacca gittiğini, ilk hacının 9 yaşında vuku' bulunduğunu ve 122 ile 126 yılları arasında Süfyân'ın Mekke'de ikamet ettiğine dair Fesevî'den naklettiği rivayet ise doğru olmakla birlikte, buradaki Süfyân'ın, Süfyân bin Üyeyne olduğu gözden kaçırılmış olsa gerekir. Çünkü aynı rivâyet Tarihu Bağdâd'ta da geçmektedir. Bağdâdî, IX, 183.

ne zaman gittiğine dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, çok genç yaşta gittiği ve Mekke’de insanlara fikhî konularda fetva verdiği¹¹⁰ bilinmektedir.

Kûfe’de Abbâsî halifesi Mansur’un kadılık teklifini kabul etmeyen¹¹¹ Süfyân, siyasî otoritenin baskısından kurtulmak için, Mekke’de ikamet etmeye karar vererek, hicrî 155 yılında Kûfe’den gizlice ayrılır¹¹². Süfyân’ın Mekke’ye gittiğini haber alan Mansur, Mekke vâlisi Muhammed b. İbrahim’den Süfyân’ın yakalanıp hapsedilmesini ister. Süfyân’la birlikte İbn Cüreyc ve Ubbâd b. Kesir de hapsedilir¹¹³. Ancak bu hapis pek uzun sürmez ve tekrar serbest bırakılırlar. Serbest kalan Süfyân arkadaşları Evzaî, Fudayl b. İyad ve Süfyân b. Üyeyne ile buluşarak Mekke’de tekrar bir ilim halkası oluştururlar¹¹⁴.

Halife Mansur’un yine çarşı pazar kendisini arattığını, yakalanması için etrafa münadiler çıkardığını öğrenen Süfyân, Yemen’e kaçar¹¹⁵. Burada ünlü muhaddis Ma’mer b. Râşid ile bir araya gelerek, ilmi müzakerelerde bulunur¹¹⁶. Daha sonra Yemen’den tekrar Hicaz’a geri döner.

¹¹⁰ Ebu Hâtim er-Râzî, Cerh ve’t-Ta’dil, IV, 224; Zirikli, III, 104.

¹¹¹ İbn Hibban, Sikat, VI, 402; Sem’anî, I, 516.

¹¹² Sem’anî, I, 516; İbn Hibban, Sikat, VI, 402; el-Fesevî, I, 728; İbn Hacer, Ebu Nuaym’ın Süfyân’ın Kûfe’den 150 yılında çıktığı rivayetini kaydetmektedir. İbn Hacer, Tehzib (Daru’s-Sadr), IV, 114; Ancak bu bir yazım hatası olmalıdır. Çünkü Bağdâdî de, Süfyân’ın Kûfe’den çıkış tarihini 155 olarak vermekte ve bu rivayeti Ebu Nuaym’a dayandırmaktadır. Bağdâdî, IX, 171; Zirikli ise Kûfe’den çıkış tarihi olarak 144 yılını vermektedir. Zirikli, III, 104.

¹¹³ Celaleddin Abdurrahman b. Ebibekr es-Suyûtî, Tarihu’l-Hulefâi (Thk. Muhammed Muhyiddin), Matbaatu’s-Saâde, Mısır-1952, s. 262; Muhammed b. Cerir et-Tâberî, Tarihu’l-Ümem ve’l-Mülûk, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-1407, IV, 515.

¹¹⁴ ez-Zehebî, Siyer, VII, 236; Bağdâdî, IX, 159; İbn Hacer, Tehzib (Daru’s-Sadr), IV, 114;

¹¹⁵ ez-Zehebî, Siyer, VII, 257; el-Beyanuni, s. 43-44.

¹¹⁶ ez-Zehebî, Tarih, IX, 629; Ebu Zekeriya Muhyiddin en-Nevevî, Tehzibü’l-Esmâ ve’l-Luğa, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Ty, II, 107; Ahmed b. Hanbel, el-Ver’, I, 17; ez-Zehebî, Siyer,

Hicaz'da bulunduğu sürece, Yemen'e birkaç defa da ticaret maksadıyla seyahat yaptığını görmekteyiz¹¹⁷. Ancak onun bu seyahatini salt ticari bir gaye ile sınırlandırmanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim Abdurrezzak b. Hemmam es-San'anî " Süfyân'ın, San'a'da büyük küçük herkese hadis yazdırıp, onları tekrar dinlediğini"¹¹⁸ bildirmektedir.

Yemen'den tekrar Mekke'ye dönen Süfyân, burada İbrahim b. Ethem ve İbrahim b. Tehman ile birlikte Taif'e bir ziyaret gerçekleştirir¹¹⁹. Taif'te ne kadar kaldığı ve kimlerle görüştüğüne dair bir bilgiye rastlayamamakla birlikte burada pek fazla kalmadığını düşünmekteyiz. Çünkü buradan da yine aynı arkadaş grubuyla Kudüs'e gittiğini, burada üç gün kaldığını, rahmet kapısı ve Hz. Dâvud (a.s)'un makamında namaz kıldığını, daha sonra Askalân'a doğru yol aldığını, burada bir kalede 40 gün mürâbit olarak kaldığını¹²⁰ ve burada çokça hadis rivâyet ettiğini bilmekteyiz¹²¹.

Halife Mehdî zamanında kendisine tekrar Kûfe kadılığı verilmek istenince, kendisine halife Mehdî tarafından verilen ahitnâme (görev kâğıdını), Dicle nehrine atarak tekrar Hicaz'a döner¹²². Mehdî'nin Mekke vâlisine

VII, 17-18; Ma'mer bin Râşid, Yemen'de hadisi ilk tedvin eden kişidir. Tabiinden olup Yemen'in San'a şehrinde vefat etmiştir. (T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, Ma'mer bin Râşid maddesi)

¹¹⁷ el-Fesevî, I, 718.

¹¹⁸ ez-Zehebî, Siyer, VII, 256.

¹¹⁹ Ebu Nuaym, VI, 388.

¹²⁰ Ebu Nuaym, s. VII, 25; ez-Zehebî, Siyer, VII, 260.

¹²¹ Ebu Nuaym, s. VI, 367; ez-Zehebî, Siyer, VII, 256.

¹²² İbn Hallikân, Vefeyât, II, 390; Kaynaklarda Süfyân'ın Kûfe'den 155 yılında Mansur zamanında ayrıldığı ve bir daha geri dönmediği bildirilmektedir. Halife Mehdî'nin Süfyân'a görev ahidnamesini nerede verdiği ise kesin değildir. Dicle nehrinin geçtiği yerlere baktığımızda

yakalanması yönündeki emri gelince, artık orada kalınamayacağını anlayarak, hicrî 160 yılında Basra'ya göç eder ve ölünceye kadar burada kalır¹²³.

Basra'ya gelince meyve bahçelerinde çalışarak, geçimini temin eder. Ancak çok geçmeden yeri tesbit edilince¹²⁴, buradan Basralı Yahya b. Said el-Kıttan'ın evine giderek burada bir süre saklanır. Burada Cerir b. Hazım, el-Mübârek b. Fudale, Hammad b. Seleme ve Abdurrahman b. Mehdî gibi Basra'nın ileri gelen ilim adamlarıyla, ilmî bir meclis oluşturmuşlardır¹²⁵.

buranın büyük bir ihtimalle Bağdat olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kûfe'den Dicle değil, Fırat nehri geçmektedir.

¹²³ İbn Hallikân, Vefeyât, II, 388; Bağdâdi, IX, 160; İbn Sa'd, VIII, 493; Süfyân Mekke'deyken halife Mehdî ile birkaç defa daha görüşmüştür. Bir defasında Süfyân Mehdî'ye "Bu ne sefahat! Ömer bin Hattap 16 dinarla haccını yaptı, ama sen tüm Beytülmalı kendin için kullanıyorsun" der. Halife Mehdî, "senin gibi mi olmamı istersin? deyince, Süfyân "benden fazla, oma şu anda olduğundan az" diye cevap verir. Süfyân ayağı kalkar, Halife Mehdî nereye gittiğini sorunca, tekrar geri döneceğini söyler. Süfyân, ayakkabısının birini içeride bırakarak dışarı çıkar ve tekrar diğer ayakkabısını almak için içeri girer. Ayakkabılarını giyinir ve bir daha geri dönmez. Halife Mehdî Süfyân verdiği sözde durmadı" deyince, yanındakilerden biri, "efendim diğer ayakkabısını almak için geri döndü ya!" diye cevap verir. Bu olaya çok kızan Mehdî, Süfyân'ı köşe bucak aratır. Ancak Süfyân bulunamaz. Mehdî haccını yapıp geri dönünce, Mekke valisine Süfyân'ın yakalanması yönünde emir gönderir. İbn Hallikân, Vefeyât, II, 387-388; Bağdâdi, IX, 160.

¹²⁴ Bir defasında Basra'da meyve bahçesinde çalışırken, öşür toplayan memurlar gelir ve "Ey yaşlı! Sen kimsin" diye sorarlar. Süfyân "ben Kûfeliyim diye cevap verince, memurlar; " Basra'nın mı yoksa Kûfe'nin mi meyveleri güzel?" deyince, Süfyân, "Basra'nın meyvelerini hiç tatmadım" diye karşılık verir. Memurlar, "ne yalancısın sen! Bu zamanda (helal- haram demeden) İyiler, günahkârlar ve hayvanlar bile bu meyvelerden yer, sen nasıl olurda bunlardan yememiş olursun" derler ve başlarına gelen bu ilginç durumu valiye anlatırlar. Vâli " eğer doğru söylüyorsanız bu, Süfyân-i Sevrî'den başkası olamaz. Gidin ve onu yakalayıp getirin" diye emir verir. Ancak geldiklerinde Süfyân orayı çktan terk etmiştir. Zehebi, Siyer, VII, 259; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 389; Ebu Nuaym, VII, 13.

¹²⁵ İbn Sa'd, VIII, 494.

Yerinin ifşa olacağı korkusundan dolayı son olarak Heysem b. Mansûr el-A'racî'nin evinde misafir olarak kalır ve Basra'ya gelişinden bir sene sonra hicrî 161 yılında burada ölür¹²⁶.

Kaynaklar Süfyân'ın Vâsıt'a¹²⁷ da gittiğini, buradaki hocalardan ders aldığını ve onlara hadis rivâyet ettiğini bildirmekte¹²⁸ ancak; herhangi bir tarih zikredilmemektedir.

D- Şahsiyeti

Sevrî'den bahseden tüm tabakât ve teracim kitapları onun üstün takva sahibi, her türlü günahlardan titizlikle sakınan, zühd hayatını kendine şiar edinen, şüpheli şeylerden olabildiğince kaçınan, *emri bil maruf nehyi anil münker* konusunda kendini sorumluluk sahibi hisseden ve kendini ibâdete vermiş bir kimse olarak zikretmektedirler. Zaten arkadaş çevresine baktığımızda Fuday b. İyad, İbrahim Ethem gibi meşhur sûfileri görürüz.

Geçimini alın teriyle çalışarak ve zaman zaman ticaret yaparak sağladığı bilinen Süfyân, gerek halife Mansur zamanında, gerekse de ondan sonraki halife Mehdî zamanında, kendisine birçok defa kadılık teklif edilmesine rağmen, haksızlık ve zulüme ortak olabileceği ve dinin esaslarına uygun olmayan kararlar verebileceği gerekçesiyle, bu teklifleri kabul etmemiş, hatta siyasî otoritenin bu

¹²⁶ İbn Sa'd, VIII, 493.

¹²⁷ Irak'ın doğusunda Bağdat ile Basra arasında, Dicle nehri boyunca uzanan bir şehirdir. Kut şehri diye de anılmaktadır.

¹²⁸ Ebu Nuaym, s. VI, 388.

yöndeki baskılarından kurtulmak için de ömrünün geri kalan kısmını kaçak/gizli bir hayat yaşayarak geçirmiştir.

O (Süfyân), siyasî idareye (halife ve vâzilere) o denli katı bir tutum içerisindeydi ki, onlara yaklaşmayı kalbin fesada uğraması olarak kabul etmiştir. Çevresine idarecilerle ilgili verdiği tavsiyede, “idareciler senden bir ayet okumanı isterlerse, onların bu isteklerini yerine getirme”¹²⁹ ve “ben onların (idarecilerin) bana yaptıkları kötülüklerden değil, asıl iyiliklerinden korkarım, onların kötülüklerini de kötülük olarak görmem” diyerek¹³⁰ idarecilerle arasına aşılmaz bir mesafe koymuştur.

Rivâyete göre kendisine ihtiyaçları hususunda yardımcı olmak için ziyarete gelen Mekke vâlisine sırtını dönerek, “sakın beni bir daha ziyaret etme, ölürsem cenazeme katılma ve bana hürmette de bulunma” diyerek¹³¹ azarlamış ve insanlar içinde rencide etmiştir.

Karşısındaki her kim olursa olsun emri bil maruf nehyi anil münkeri, kendisini bu iş ile mükellef tutarak, mutlaka yerine getirirdi. Halife Mehdî'ye

¹²⁹ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 89; Eğer Melik senden “قل هو الله احد” bile okumanı isterse bunu yapma, çünkü bu, kalbi fesada uğrattır. Ebu Nuaym, VI, 387.

¹³⁰ Zehebî, Siyer, VII, 262; Ebu Nuaym, VII, 42.

¹³¹ Ebu Nuaym, VII, 738-39; ez-Zehebî, Tarih, X, 238; Mekke valisi Abdussamed -Mansur'un amcası- Süfyân'ın yanına gider ve selam verir. Süfyân yüzünü duvara çevirir ve selamını almaz. Vali, galiba Ebu Abdullah -Süfyân- uyuyor. Oradakilerden birisi de “sanırım evet, uyuyor” deyince, Süfyân “yalan söyleme uyumuyorum” der. Vali “ihtiyaçların neyse söyle” deyince, Süfyân yukarıdaki cevabı vermiştir. ez-Zehebî, Siyer, VII,244.

“ensar ve muhacirin çocukları açlıktan ölüyorlar, kendini azlet ve evine dön, bu işi de hakkıyla yerine getirebilecek birisine bırak”¹³² diyecek kadar cesaretliydi.

Bir defasında halife Mehdî'ye çok ağır sözler söylemiş, orada bulunan birisi de “senin gibi Sevr'den bir adam, nasıl olur da, emirul muminine böyle konuşursun deyince “Sevr'den Allah'a itaat eden kimse, kavminden Allah'a isyan eden kimseden çok daha hayırlıdır.”¹³³ cevabını vermiştir.

Süfyân'ın idarecilere karşı tavrı, böyle olmasına rağmen, Abbâsî idaresine karşı ayaklanmamış, onlara karşı başka bir siyasî tarafta olmamış ve onların meşru olmadıklarını da ileri sürmemiştir. Aksine; Abbasoğullarının meşruiyetini kabul etmiş¹³⁴, hatta halifelere – gerek huzurlarında gerekse de gıyablarında – emürul müminin olarak hitap etmiştir¹³⁵.

Yabancı/farklı kültürlerin İslâm coğrafyası içerisine girmesi ve asrı saâdetten uzaklaşılması sonucu, münkerât (kötülükler) yaygınlaşmış, bunun neticesinde ise fitneler zuhur etmiştir. “İçinizden hayra çağıran, iyiğili emredip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹³⁶ âyetini kendisine düstur edinen Süfyân, “ben bir kötülük (münker) görüp de, onun hakkında hiçbir şey yapmazsam, neredeyse kan bevledeceğim gibi olurum” diyerek¹³⁷ kötülükler karşısındaki sorumluluğunu dile getirmiştir.

¹³² Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s.111.

¹³³ İbn Hallikân, Vefeyât, II, 288.

¹³⁴ ez-Zehebî, Siyer, VII, 242.

¹³⁵ ez-Zehebî, Siyer, VII, 262; Ebu Nuaym, VII, 40.

¹³⁶ Al-i İmran 104;

¹³⁷ ez-Zehebî, Siyer, VII, 259; Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s.124;

Şucca' ibn Velid, Süfyân'la hacca gittiğini, Süfyânın devamlı olarak insanlara “*emri bil maruf nehyi anil münkeri*” hatırlattığını bildirmekte¹³⁸ ve onun bu ilkeye verdiği öneme dikkat çekmektedir. Belki de Süfyân'ın düşmana karşı kılıçla cihadı terk etmesinin sebebi, emri bil maruf nehyi anil münkeri yerine getirmeyi cihattan faziletli görmesidir¹³⁹.

İyililiği emretme ve kötülükten sakındırma konusunda bu kadar sert bir mizaca sahip olmakla birlikte, bir o kadar da hoşgörülü ve mütevazıdır. Mekke'de insanların kendi etrafında toplandığını gördüğü zaman, “bu insanların benim gibi birisine ihtiyaç duyması sebebiyle, Allah'ın bu ümmeti helak etmesinden korkuyorum”¹⁴⁰ diyecek kadar alçakgönüllü birisidir.

Devrin en büyük zahitlerinden birisi olarak kabul edilen Süfyân, *zühd*'ü, yeme, içme gibi salt maddi şeylerden uzaklaşma olarak algılamamaktadır¹⁴¹. O, zühdün nefsin derinliklerinden doğan bir sıfat olduğunu kabul etmektedir. Zühdü insanlardan ve nefsin isteklerinden ayrı kalma olarak ikiye ayıran¹⁴² Süfyân,

¹³⁸ ez-Zehebî, Siyer, VII, 259; ez-Zehebî, Tarih, X, 237; Ebu Nuaym, VII, 13.

¹³⁹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 269; Ebu Nuaym, VII, 81.

¹⁴⁰ ez-Zehebî, Siyer, VII, 275; Zehebî, Tarih, X, 231.

¹⁴¹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 243; Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s.101; Süfyân'a malı olan kimse zahid olabilir mi? diye sorulunca “ sabırlı olursa ve şükürünü eda ederse elbette olur” cevabını vermiştir. Ebu Nuaym, VII, 287.

¹⁴² ez-Zehebî, Siyer, VII, 268; Ebu Nuaym, VII, 69; Süfyân başka bir yerde zühd'ü farz ve nafîle olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Farz olan zühd, iftihar, riya ve insanlar için ziyetlenmekten vazgeçmek, nafîle olan ise Allahın helal olarak sana verdikleri şeyleri terk etmektir. ez-Zehebî, Siyer, VII, 244.

zahidine yaşamın da, ancak; Allah'tan korkma, ölümü murakabe etme ve dünyadan ümidi kesmekle gerçekleşebileceğini söylemektedir¹⁴³.

İnsanlardan ayrı kalmayı, zengin ve devlet erkânından uzaklaşmak, fakir ve zayıflara yakınlaşmak olarak,¹⁴⁴ nefsin isteklerinden uzak kalmayı ise övünme, riya kibir ve riyaset sevgisi gibi şeyleri terk etmek şeklinde tanımlamaktadır.¹⁴⁵ Süfyân'a göre asıl önemli olan ise nefsin isteklerinden uzak kalmaktır.¹⁴⁶

Gerçekten de onun zühd hakkındaki düşünceleri sadece teoriden ibaret kalmamış, hayatın her alanında kendini göstermiştir. Sırf bu yaşam tarzını benimsemesi sebebiyle, yıllarca çile dolu bir sürgün hayatına razı olmuştur.

E- Ekonomik Durumu

Fakir bir ailede dünyaya gelen Sevrî, öğrenimini annesinin alın teriyle çalışıp kazandığı para ile gerçekleştirmiştir. Kaynaklarda “ Ey oğlum! git ve ilim öğren ben sana kirmenimle destek olurum” dediği¹⁴⁷ rivâyet edilmektedir.

¹⁴³ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 101; ez-Zehebî, Siyer, VII, 243; ez-Zehebî, Tarih, X, 236.

¹⁴⁴ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 97; Ebu Nuaym, VI, 365.

¹⁴⁵ Süfyân'ın farz dediği zühd çeşidi budur. Nefsi kötü ve çirkin şeylerden arındırmaktır. ez-Zehebî, Siyer, VII, 244.

¹⁴⁶ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 89; ez-Zehebî, Siyer, VII, 268; Ebu Nuaym, VII, 69; Süfyân, nefsin isteklerinin en kötüsünün, riyaset sevgisi olduğunu, diğer nefsi isteklerin hepsinin bunun altında kaldığını söyleyerek, “ sen birisini, yemeden, içmeden, maldan giyecekten uzaklaştığını görürsün, ancak; iş riyasete gelince, ona sahip olmak için çekişir ve düşmanlık eder” demektedir. ez-Zehebî, Siyer, VII, 262; Ebu Nuaym, VII, 39.

¹⁴⁷ İbn Cevzî, (Kahraman Yay.), s. 782; Ahmed İbn Hanbel, el-Ver', I, 193; ez-Zehebî, Siyer, VII, 269.

Gençliğinde amcasının mirasını almak için Horosan'a gerçekleştirdiği ilk yolculuğunda ve daha sonraki yolculuklarında seyahat giderlerini kervan sahiplerinin işlerinde çalışarak karşılamıştır¹⁴⁸. Bir defasında kervan sahipleri Süfyân'a, yolculukları boyunca kendilerine yardımcı olma koşulu ile kervanla birlikte yolculuk yapmasına izin verirler. Yolculuk esnasında Süfyân'dan ekmek pişirmesini ve yemek yapmasını isterler. Süfyân ekmeği güzel bir şekilde pişiremeyince, kervan sahibi Süfyân'ı döver. Mekke'ye geldiklerinde İnsanların Süfyân'ın etrafında toplandığını gören kervan sahibi, oradâkilerden bu kişinin Süfyân-i Sevrî olduğunu öğrenince, mahcup bir şekilde "Ey Ebu Abdullah! Niçin kendini tanıtmadın" der. Süfyân "insanların yemeğini ifsat eden kimse bundan (dayaktan) daha kötüsüne layıktır" diye cevap verir¹⁴⁹.

Bilindiği üzere Süfyân mevcut siyasî idareden görev almamış, idareciler tarafından ilim adamlarına yaşamlarını idâme ettirebilmeleri için verilen maaşı (*atiyye*) da kabul etmemiştir¹⁵⁰. Kendisi zaman zaman küçük çaplı ticarî faaliyetlerde bulunarak geçimini temin etmeye çalışmıştır. Nitekim Yemen'e ticaret maksadıyla giden arkadaşlarıyla, mudârebe usulüncü çok defa ticaret yaptığı rivâyet edilmektedir¹⁵¹.

Siyasî idare baskısıyla kaçak yaşadığı yıllarda ise, ekonomik durumu daha da kötüleşmiş, hatta zaman zaman günlerce aç kaldığı bile olmuştur. Bu dönemde ailesi ona çok defa yardım etmiştir. Kaynaklarda kız kardeşinin bazen

¹⁴⁸ el-Müzzî, IX, 316; el-İclî, I, 367-368; ez-Zehebî, Siyer, VII, 259; İbn Sa'd, VII, 492.

¹⁴⁹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 275; el-İclî, I, 409; ez-Zehebî, Tarih, X, 231.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, VIII, 492.

¹⁵¹ İbn Sa'd, VIII, 493; ez-Zehebî, Tarih, X, 236; ez-Zehebî, Siyer, VII, 277.

yün eğirerek kazandığı parayı¹⁵², bazen de kendi eliyle yapmış olduğu yiyecekleri,¹⁵³ erkek kardeşi Mübârek'in ise birçok defa gıda maddelerini Süfyân'a gönderdiği rivâyet edilmektedir¹⁵⁴.

Mekke'de bulunduğu sıralarda ne denli maddî zorluklar yaşadığını Ali b. Sâbit'in şu sözleri ile daha da iyi anlaşılmaktadır. “Süfyân'ı Mekke yolunda gördüm. Ayakkabılarına varıncaya kadar üzerindeki her şeyi tamir ettim/diktim.”¹⁵⁵

Yaşadığı maddi zorluklara rağmen Süfyân idarecilerden maddi bir yardım olarak yaşamaktansa fakr-u zarûret içinde olmayı tercih etmiş, Mekke vâlisi Muhammed b. İbrahim el-Hâşimî'nin kendisine gönderdiği 200 dinarı da bu hassasiyetinden dolayı kabul etmemiştir¹⁵⁶.

Süfyân bazen çaresiz kaldığı durumlarda evinin bazı ahşaplarını satarak temel ihtiyaçlarını karşıladı¹⁵⁷.

¹⁵² Ebu Nuaym, VII, 63-67.

¹⁵³ Ebu Şihab “bir defasında Süfyân'ın kız kardeşinin içerisinde kek ve haşkenan olan bir sepeti, Süfyân'a gönderdiğini, Süfyân'ın da o sıralar üç gün boyunca aç olduğunu” rivayet etmektedir. İbn Sa'd, VII, 493; Zehebî, Tarih, X, 231; ez-Zehebî, Siyer, VII, 245; Haşkenân; buğday unu ile tahinin karıştırılarak hamur yapılması ve sonra da yufka haline getirilmesi ile yapılan bir yiyecek türüdür.

¹⁵⁴ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 91.

¹⁵⁵ Bağdâdî, IX, 162; Ebu Nuaym, VI, 378; ez-Zehebî, Tarih, X, 230; İbn Cevzî, (Kahraman Yay.) s. 757.

¹⁵⁶ Ebu Nuaym, VII, 40.

¹⁵⁷ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 99.

F- Vefatı

Basra'ya gelen Sevrî burada ateşli bir hastalık olan (humma-tifo) hastalığına yakalanır¹⁵⁸. Yıllarca gurbette kalmanın ve memleket hasretinin verdiği hüznüyle “Ah gurbet! Ne kötüyümüş. (yanındakilere) Etrafı araştırın memleketimden–Kûfe’den– birisini bulursanız buraya getirin” diyerek¹⁵⁹ Kûfe’ye olan düşkünlüğünü ve oradan uzak kalmanın acısını dile getirmiştir.

Arkadaşları Kûfeli Abdurrahman b. Abdilmelik b. Ebcer¹⁶⁰ ile Hasan b. Iyyaş¹⁶¹ adlı iki kişiyi Süfyân’ın yanına getirirler. Süfyân, Hasan b. Iyyaş’tan terekesini (mirasını) yazmasını ister, Abdurrahman’a ise cenaze namazını kıldırmasını vasiyet eder¹⁶².

Hastalığından ötürü şuur kaybı yaşamaya başlayan Süfyân, zaman zaman gözlerini açarak “Ah ölüm! Vallahi çok şiddetli”, “Mümin kimse terleyerek ruhunu teslim eder”. “Ben şefkatli bir anneden daha merhametli olan Allah’tan isterim.” “Merhaba rabbimin elçisi” diyerek kapardı¹⁶³.

¹⁵⁸ İbn Sa’d, VII, 494; ez-Zehebî, Siyer, VII, 287.

¹⁵⁹ İbn Sa’d, VII, 494; el-İclî, I, 413.

¹⁶⁰ Abdurrahman b. Abdilmelik b. Ebcer; tabakat kitaplarında hicrî 181 yılında ölmüş sika bir ravi, faziletli ve muttaki bir kimse olduğu rivayet edilmektedir. İbn Sa’d, VIII, 513; el-İclî, II, 82.

¹⁶¹ El-Hassan bin I’yyaş; Kûfeli hadis bilgini olup, Müslim, Tirmizî ve Nesâî ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, II, 313.

¹⁶² İbn Sa’d, VIII, 494; el-İclî, I, 413; ez-Zehebî, Siyer, VII, 278.

¹⁶³ ez-Zehebî, Siyer, VII, 278.

Ölüm anının geldiğini anlayınca Abdurrahman b. el- Mehdî'den üzerine “*yasin suresini*” okumasını ister. Yasin suresinin okunması tamamlanınca ruhunu Allah’a teslim eder¹⁶⁴.

Süfyân hicrî 161 yılının¹⁶⁵ Şaban ayında Abbâsî halifesi Mehdî'nin¹⁶⁶ hilâfeti sırasında, Basra'da¹⁶⁷, misafir olduğu el- Heysem b. Mansur el- A'racî'nin evinde¹⁶⁸, 64 yaşındayken¹⁶⁹ vefat etmiştir. Naaşı Basra'da yatsı vaktinde Kuleyb oğullarının aile mezarlığına defnedilmiştir¹⁷⁰.

III. HOCALARI

Süfyân-i Sevrî'nin gerek Kûfe'de, gerekse de İslâm coğrafyasının değişik yerlerine yaptığı yolculuklarda, birçok kimseyle görüşüp onlardan ilim aldığı, kuşku duyulmaz bir gerçektir. Ancak kaynaklarda İmam Muhammed'in Ebu

¹⁶⁴ ez-Zehabî, Siyer, VII, 278; el-İclî, I, 179.

¹⁶⁵ Bağdâdi, IX, 172; İbn Sa'd, VIII, 492; Sem'anî, I, 517; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 391; ez-Zehabî, Siyer, VII, 279; İbn Hibban, Sikat, VII, 402; İbn Cevzî, (Kahraman yay), s. 759; el-Müzzî, XI, 169; Buhârî, Tarihu's-Sağir, II, 150; es-Suyûtî, Tabakat, s. 96; İbn Kuteybe, s. 218; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 114; Ancak İbn Hayyad Süfyân'ın 162 yılında öldüğünü rivayet etmektedir. Bağdâdi, IX, 172.

¹⁶⁶ İmam Gazalî, Süfyân-i Sevrî ile halife Harun Reşid arasında geçen olayları anlatarak, Süfyân'ın Harun reşid'in hilâfeti zamanında yaşadığını ve ona nasihatler verdiğini bildirmektedir. (Ebu Hamid Gazali, İhyâu Ulumiddin, Dâru'l-Marife, Beyrut-ty, II, 353-354;) Ancak bu bilgi hiçbir tarihi veri ile uyuşmamaktadır. Çünkü Harun Reşid 149 yılında doğmuş ve 170 yılında da hilâfete geçmiştir. Oysaki Süfyân 161 yılında vefat etmiştir.

¹⁶⁷ Tüm tarihçiler Süfyân'ın Basra'da öldüğünde hemfikirdirler. Bknz. 165. Dipnot.

¹⁶⁸ Sem'anî, Süfyân'ın Abdurrahman bin el-Mehdî'nin evinde öldüğünü bildirmektedir. Sem'anî, I, 517; İbn Hibban, Sikat, VI, 402.

¹⁶⁹ Süfyân'ın doğumunun hicrî 95 yılında olduğunu savunanlar, onun 66 yaşında öldüğünü söylemektedirler. Sem'anî, I, 517; İbn Hibban, Sikat, VI, 402; Bağdâdi, IX, 171; İbn Hibban, Meşâhir, I, 169.

¹⁷⁰ İbn Hibban, Sikat, VI, 401-402; Sem'anî, I, 517.

Hanife'yle veya İmam Şafî'nin İmam Mâlik'le olan sürekli bir hoca öğrenci ilişkisinin bir benzeri Süfyân-i Sevrî'de görülmemektedir.

Kaynaklarda ilk hocası olarak babası Said b. Mesrûk zikredilmesine rağmen, Süfyân'ın onun yanında nasıl, ne şekilde ve kaç yıl ders aldığı yer almamaktadır. Terâcim ve Tabâkat kitaplarına baktığımızda, Süfyânın yüzlerce hocası zikredilmektedir. Ancak Süfyân'la bütün bu kişiler arasında hoca-talebe ilişkisinden ziyâde, bir ders halkasında duyulan haber veya bir bilgi alışverişi şeklindeki bir ilişkinin olabileceğini düşünmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Biz burada Tabakât kitaplarında yer alan tüm hocalarını değil, Süfyân'ın gerek Kur'an-ı Kerim tefsirinde, gerekse de hadis rivâyetinde çokça zikrettiği birkaç kişiyi ele alıp kısaca terceme-i hallerini vereceğiz. Diğerlerinin ise sadece ismini vermekle yetineceğiz.

1- Babası Said b. Mesrûk es-Sevrî:

Tezimizin "Ailesi ve Nesebi" kısmında ele alınmıştı.

2- Ebu İshâk es-Sebiî'

Asıl adı Amr b. Abdillâh es-Sebiî' el- Hemedânî el-Kûfî'dir¹⁷¹. Tabiinin ileri gelenlerinden birisi olup, Hz Ali, İbn Abbas, İbn Ömer gibi ünlü sahâbîleri

¹⁷¹ İbn Sa'd, VI, 315.

görmüştür¹⁷². Nevevî, Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Luğa adlı eserinde Ebu İshâk'ın 38 sahâbîyi görüp, onlardan ders dinlediğini rivâyet etmektedir¹⁷³.

Hz Osman'ın hilâfeti sırasında doğmuş, –takribi olarak– yüz yıl yaşadıktan sonra Kûfe'de hicrî 128 yılında vefat etmiştir¹⁷⁴.

Aynı zamanda Süfyân'ın babasına da hocalık yapan Ebu İshâk, kaynaklarda sika bir râvi olarak kabul edilmekte, çokça hadis rivâyet etmesi sebebiyle ünlü hadis bilgini Zührî'ye benzetilmektedir¹⁷⁵.

Süfyân Tefsirinde 28 yerde Ebu İshâk'tan rivâyette bulunmuştur¹⁷⁶.

3- Süleyman b. Mehrân el-Kâhilî el-Esedî

Künyesi Ebu Muhammed el-Esedî olup,¹⁷⁷ A'meş ismiyle meşhur olmuştur.¹⁷⁸ Kendisi tabiinden olup, Enes b. Mâlik'i görmüştür.¹⁷⁹ Hz.

¹⁷² İbn Sa'd, VI, 315; İbn Hallikân, Vefeyât, III, 459; en-Nevevî, Tehzib, II, 172 ; ez-Zehebî, Siyer, V, 392.

¹⁷³ en-Nevevî, Tehzib, II, 172.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, VI, 315; ez-Zehebî, Siyer, V; 392; en-Nevevî, Tehzib, II; 172; İbn Hallikân, Vefeyât, III, 459.

¹⁷⁵ en-Nevevî, Tehzib, II, 172.

¹⁷⁶ Tefsiru Sevrî, s. 43, 52, 71, 72, 82, 100, 103, 109, 123, 138, 142, 150, 157, 158, 171, 183, 187, 208, 218, 226, 229, 244, 256, 266;

¹⁷⁷ İbn Sa'd, VI, 342.

¹⁷⁸ Zirikli, III, 135; ez-Zehebî, Siyer, VI, 226.

¹⁷⁹ ez-Zehebî, Siyer, VI, 227; Selahuddin Halil es-Safedî, Kitabu'l-Vafi bi'l-Vefeyât, Beyrut-1979, XV, 429; İbn Hibban, Meşahiru Ulema, I, 111.

Hüseyin'in şehit edildiği hicrî 61 yılında,¹⁸⁰ Tâberistan bölgesindeki Rey şehrinde doğmuş,¹⁸¹ 148 yılında Kûfe'de ölmüştür.¹⁸²

1300 civarında hadis rivâyet eden hadis hâfızı, kıraât âlimi ve aynı zamanda büyük bir feraiz bilgini olan¹⁸³ A'meş, Mücahid, Şa'bi, Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehaî, Ebu'd-Duha gibi tabiinin büyüklerinden ders almış,¹⁸⁴ Ebu Hanife, Süfyânı Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah ibn Mübârek, Fudayl b. İyad, İbrahim b. Tehman ve Şu'be gibi tebei tabiinin büyükleri ise ona öğrenci olmuşlardır.¹⁸⁵

Tefsirinde Süfyân 48 yerde A'meş'ten rivâyette bulunmuştur.¹⁸⁶

Süfyân'ın yukarıda zikrettiğimiz hocalarından başka, tabakât kitaplarında ve kendi tefsirinde kendilerinden rivâyette bulunduğu pek çok kimse daha olmasına rağmen, burada bunların sadece isimlerini vermekle yetineceğiz.

4- İbrahim b. Muhâcir Ebu İshâk el-Beclî el-Kûfî¹⁸⁷

¹⁸⁰ Süleyman b. Halef bin Sa'd Ebu'l-Velid el-Ba'cî, Ta'dil ve Tahric (Thk. Ebu'l-Lubâbe Huseyn), Daru'l-Livâi li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad-1406, 3/1116; es-Safedî, XV, 429; İbn Hibban, Meşahiru Ulema, I, 179; İbn Sa'd, VI, 342; ez-Zehebî, Siyer, VI, 227.

¹⁸¹ ez-Zehebî, Siyer, VI, 227; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 294; Zirikli, III, 135; es-Safedî, XV, 429.

¹⁸² el-Ba'cî, III, 1116; es-Safedî, XV, 429; İbn Hibban, Meşahir, I, 179; ez-Zehebî, Siyer, VI, 247.

¹⁸³ Zirikli, III, 135; ez-Zehebî, Siyer, VI, 228.

¹⁸⁴ ez-Zehebî, Siyer, VI, 227; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 232; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 400; el-Ba'cî, III, 1116.

¹⁸⁵ ez-Zehebî, Siyer, VI, 227; el-Ba'cî, III, 1116; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 232.

¹⁸⁶ Tefsiru Sevrî, s. 50, 51, 67, 72, 76, 81, 83, 93, 94, 98, 105, 111, 112, 121, 125, 129, 130, 136, 139, 148, 153, 154, 159, 161, 166, 169, 174, 179, 188, 189, 193, 202, 203, 206, 213, 214, 221, 222, 224, 232, 238, 241, 243, 252, 263, 265, 273

- 5- İbrahim b. Yezid el-Hûzî¹⁸⁸
- 6- İsmail b. Abdirrahman b. Ebi Kerime es-Süddî¹⁸⁹
- 7- Habib b. Ebi Sâbit¹⁹⁰
- 8- Seleme b. Kuheyl el-Hadrânî¹⁹¹
- 9- Muhammed b. Abdilvâhid Ebu'l-Huseyn¹⁹²
- 10- Esved b. Kays¹⁹³

Bunlardan başka tabakât kitaplarında yüzlerce isim zikredilmiştir. Zehebî Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ adlı eserinde Süfyân'a hocalık yapan 106 kişinin ismini verirken,¹⁹⁴ el-Müzzî, Tehzibu'l-Kemâl adlı eserinde bu rakamdan çok daha fazlasını isimleriyle birlikte vermektedir¹⁹⁵.

IV. İLMÎ KONUMU

Süfyân-i Sevrî'nin yaşadığı asırda âlimler, hemen hemen tüm dini alanlarda söz söyleme salahiyetine sahip bir şekilde yetişmekteydiler. Bir fakih, aynı zamanda büyük bir muhaddis, bir mütekellim aynı zamanda büyük bir edip veya şair de olabilmekteydi. Örneğin bilinen mezhep imamları, fıkhıta müctehit âlim olmaları yanında, bir muhaddis, mütekellim ve edebiyatçı olarak da eserler

¹⁸⁷ Tefsiru Sevrî, s. 61,186.

¹⁸⁸ Tefsiru Sevrî, s. 78, 212.

¹⁸⁹ Tefsiru Sevrî, s. 64, 68, 69, 86, 87, 89, 108, 115, 122, 126, 151, 161, 166, 206, 209, 212, 225, 229, 240, 254, 260.

¹⁹⁰ Tefsiru Sevrî, s. 75, 86, 89, 101, 124, 127, 167, 238, 241,254.

¹⁹¹ Tefsiru Sevrî, s. 69, 220, 230, 278.

¹⁹² Tefsiru Sevrî, s. 98, 104, 141, 165, 168, 177, 178, 181, 185, 193, 209, 217, 251, 257, 279, 281.

¹⁹³ Tefsiru Sevrî, s. 165.

¹⁹⁴ ez-Zehebî, Siyer, VII, 230-234.

¹⁹⁵ el-Müzzî, XI, 155-161.

vermiş ve bu kişilikleriyle de ön plana çıkmışlardır. Ebu Hanife kelâm¹⁹⁶, İmam Mâlik hadis¹⁹⁷, İmam Şafîî fıkıhın yanı sıra edebiyat ve şiir¹⁹⁸, Ahmed b. Hanbel ise hadis¹⁹⁹ alanında eser vermişlerdir. İşte Süfyân-i Sevrî’de böyle çok yönlü bir ilim adamıdır. Fıkıhta mezhep kurucusu bir müctehitken, emirul muminin olarak anılacak kadar muhaddis ve tefsirde eser verebilecek kadar uzmanlaşmış, zühd ve vera’ sahibi bir kimsedir.

A- Hadisteki Konumu

Süfyân-i Sevrî en fazla hadis ilmiyle meşgul olmuş ve onu toplama işine de ayrıca önem vermiştir. Eşcaî’ “Süfyân’dan 30 bin hadis duyduğunu rivâyet ederken²⁰⁰, Abdulmu’min en Neseî de Süfyân’ın ezberindeki hadis sayısının otuz bine ulaştığını söyleyerek²⁰¹ Eşcaî’nin rivâyetini teyit etmektedir.

Süfyân-i Sevrî hadiste imam denebilecek bir mevkiye sahip olmuş ender şahsiyetlerden birisi olup, hadis ilminde “*emirul muminin*” olarak kabul edilmiş büyük bir muhaddistir²⁰². Kendisine ne zamana kadar hadisle uğraşacaksın diye

¹⁹⁶ Ebu Hanife’nin kelâma dair eseri “ el-Fıkhü’l-Ekber” dir. Kelâm tarihinde ilk tedvin edilmiş kelâmî eser olarak kabul edilir.

¹⁹⁷ İmam Mâlik’in hadisle ilgili eseri “Muvatta” dir.

¹⁹⁸ İmam Şafîî’nin gerek fıkıh, gerek fıkıh usulü, gerekse de edebiyatla ilgili eserleri vardır. Fıkıha dair eseri “el-Ümm”, Fıkıh usulüne dair eseri “er-Risâle” ki – usule dair yazılmış ilk eser – ve edebiyata dair eseri ise “Divanu’ş-Şafîî” dir.

¹⁹⁹ Ahmed bin Hanbel’in hadise dair yazmış olduğu eseri “ el-Müsned” dir.

²⁰⁰ ez-Zehebî, Siyer, VII, 247; Bağdâdi, X, 311; ez-Zehebî, Tezkiretü’l-Hüffaz, Dâru’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut-1374, I, 206.

²⁰¹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 271.

²⁰² es-Safedî, XV, 279; Zirikli, III, 134; ez-Zehebî, Tezkire, I, 204; en-Nevevî, Tehzib, I, 222; el-Müzzî, XI, 164; Ebu Hâtim er-Râzî, Cerh ve’t-Ta’dil, IV, 225; ez-Zehebî, Siyer, VII, 236;

sorulduğunda “hadis dünya ilimlerinin başıdır ve ayrıca insanlar için hadisten daha faydalı bir şey yoktur” diyerek²⁰³ hadise ve hadis öğrenmeye olan düşkünlüğünü ifade etmiştir.

Süfyân-i Sevrî'nin hadis ilmindeki başarısına işaret eden birçok rivâyet bulunmaktadır. Abdurrahman b. el- Mehdî “Mâlik'ten daha akıllısını, İbn Mübârek'ten daha güzel öğüt vereni, Şu'be'den daha zahidane yaşayanı ve hadiste Süfyân'dan daha bilginini görmedim” diyerek²⁰⁴ Süfyân'ın hadis ilmindeki yeri hakkında bilgi vermektedir.

Süfyân b. Uyeyne “hadis ehli şu üç kişidir; Abdullah ibn Abbas, daha sonra Şa'bî ve ondan sonra Süfyân es-Sevrî'dir” derken,²⁰⁵ İclî, “ Irak'ın en güzel isnadının Süfyân, Mansur, İbrahim en-Nehâî, Alkame ve Abdullah ibn Mes'ûd” olduğunu söylemektedir²⁰⁶.

İbn Medenî Kûfe'de isnadın “ Zührî, Amr b. Dinar, Katâde, Yahya b. Ebi Kesir, Ebu İshâk ve A'meş olmak üzere 6 kişiden meydana geldiğini, sonra bu altı kişinin ilminin Süfyân'a ulaştığına şahit oldum” diyerek²⁰⁷ Süfyân'ın, Kûfe'deki hadis ilminin toplayıcısı konumunda olduğunu belirtir.

Buhârî, Tarihu's-Sağir, II, 267; Bağdâdi, IX, 165; ez-Zehebî, Tarih, X, 226; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 113.

²⁰³ ez-Zehebî, Siyer, VII, 243-274.

²⁰⁴ İbn Hallikân, Vefeyât, II, 387; ez-Zehebî, Siyer, VII, 388; Bağdâdi, IX, 170.

²⁰⁵ Bağdâdi, IX, 154; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 389; el-Müzzî, XI, 166; Muhammed b. Celaleddin el-Mükerrem İbn Manzur, Tabakâtu'l-Fukaha (Thk. İhsan Abbas), Daru'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut-1970, I, 85; ez-Zehebî, Siyer, III, 352 ve IX, 525.

²⁰⁶ en-Nevevî, Tehzib, I, 222; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 114; el-Müzzî, XI, 164; ez-Zehebî, Siyer, VII, 236; el-İclî, I, 411.

²⁰⁷ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 59-60.

Süfyân-i Sevrî hadis öğrenme ve öğretme konusunda, o kadar istekli olmuştur ki, Yemen'e ünlü hadis bilgini Ma'mer'le ilmi müzakerelerde bulunmak için gitmiş,²⁰⁸ San'a'da büyük küçük herkese hadis dersi vermiş ve yazdırmıştır²⁰⁹. Hatta Basra'da kaçak hayatı yaşadığı yıllarda bile Basra'nın ileri gelen muhaddisleriyle devamlı bir araya gelerek, hadis alışverişinde bulunmuştur²¹⁰. Bir defasında Rey (bazı kaynaklarda Askalan olarak geçmektedir) şehrinde hadis dersi işlerken “bu sizin Rey şehrinizden daha hayırlıdır” diyerek²¹¹ hadise olan sevgisini dile getirmiştir.

Süfyân-ı Sevrî ve fikhî görüşleri üzerine ansiklopedik tarzda bir eser veren günümüz ilim adamlarından Muhammed Revvas Kal'âcî, Süfyân'ın, Kur'an'dan daha çok hadis ilmiyle meşgul olmasının sebebini şöyle açıklar: “Hz. Ebubekir'in Kur'an'ı cem' etmesi, Hz Osman'ın çoğaltıp, merkezi bölgelere göndermesi sebebiyle, Allah Kur'an'ı zâyî' olmaktan korumuştur. Ancak hadisler için böyle bir durum oluşmayınca kaybolma ve zayi' olma tehlikesi ortaya çıkmıştır. Büz sünnetin Kur'an'ı açıkladığını ve Kur'an'ın içerisindeki birçok hükmün sünnet olmaksızın yerine getirilmesinin mümkün olmadığını biliyoruz. Bundan dolayıdır ki âlimler, sünnetin (hadisin) toplanmasına, ona dâhil olan şeylerin uzaklaştırılmasına çok büyük bir gayret sarf etmişlerdir.”²¹²

Süfyân-i Sevrî hadis usulu noktasında da zamana bağlı olarak farklı kanaatler geliştirdiğini görmekteyiz. Önceleri mürsel hadise, müsned hadis

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Ver', I, 17, en-Nevevî, Tehzib, II, 107; Zehebî, Siyer, VII, 17-18.

²⁰⁹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 256.

²¹⁰ İbn Sa'd, VIII, 494.

²¹¹ Ebu Nuaym, VI, 370; Aynı sözü Askalan şehri için de söylemiştir. Ebu Nuaym, VI, 370.

²¹² Kal'âcî, s. 49.

mertebesinde değer veren Süfyân, bu anlayıştan vazgeçerek²¹³ – belki de hadis te uydurma ve eklemelerin yaygınlaşması sebebiyle – hadiste isnada çok önem vermeye başlamıştır. Gerçekten de hadis va’zına isnad tatbikinden çok daha fazla önem gösterildiği bir zamanda “ isnad müminin silahıdır, eğer silahı olmazsa ne ile savaşır.” Sözü,²¹⁴ isnada verdiği önemin somut bir göstergesidir. İbn Şirin “Önceleri isnaddan sormazlardı. Fitne zuhur ettiği zaman, adamlarınızı söyleyin, bakalım, dediler. Bakılır, ehli sünnetten olanın hadisi alınır, ehli bidatten olanı ise alınmazdı” diyerek²¹⁵ ilk zamanlar isnada gereken önemin verilmediğini ifade etmektedir.

Bu dönemin özelliklerinden birisi ise hadisi manası itibariye rivâyet etmektir. Süfyân’a “bize duyduğun şekilde hadis aktar” dediklerinde “Hayır! Vallahi buna imkân yoktur, ancak manası ile bu mümkündür” demekte,²¹⁶ başka bir zaman ise “ben bir hadis yedi şekilde yazabilirim, ama hepsinin manası aynı olur” diyerek²¹⁷ rivâyetin ancak mana ile olabileceğini kabul etmektedir.

²¹³ Ebu Dâvud, Sevrî, Mâlik b. Enes, Evzâî, İmam Şafî, Ahmed b. Hanbel ve daha birçoklarının mürsel hadisle ihticacta bulduklarını kaydeder. Ebu Dâvud Süleyman b. Eşas es-Sicistani, Risâletü Ebi Dâvud li Ehli Mekke ve Ğayrihim fi Vasfî Sünenihi (Thk. Muhammed es-Sibağ), Dâru’l-Arabiyye, Beyrut-Ty, s. 24.

²¹⁴ ez-Zehbî, Siyer, VII, 233-274.

²¹⁵ Müslim b. Haccac Ebu’l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nisâburî, Sahih-i Müslim (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Daru’l-İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut-Ty, I, 12.

²¹⁶ Zehbî, Siyer, VII, 256; Ebu Nuaym, VI, 370.

²¹⁷ Ebu Nuaym, VII, 72.

Süfyân birçokları tarafından sika ve güvenilir kabul edilmekle birlikte, bazı âlimlerce tedlis²¹⁸ yaptığı gerekçesiyle, ta'n edilmiştir²¹⁹. Ferid Fellâhe, “bazı âlimlerin, Süfyân kendi kitaplarını yaktırmasının sebebi olarak yaptığı tedlisi gerekçe gösterdiklerini, Süfyân’ın “ hadis in beni cehenneme sokmasından daha çok korktuğum bir şey yoktur²²⁰” sözünü ise buna delil olarak gösterdiklerini söylemektedir²²¹.

Ancak Zehebî Süfyân’ın zayıflardan tedlis etmesine rağmen “müttefikun aleyh” olduğunu ayrıca bildirmektedir²²².

B- Fıkıhtaki Konumu

Süfyân-i Sevrî, hadiste olduğu gibi fıkhıta da imam olarak kabul edilmektedir. Tâ küçük yaşlardan itibaren insanları fikhî konularda aydınlatması – fetva vermesi – onun bu alanda da yetkin birisi olduğunu göstermektedir. Velid b. Müslim “Süfyân’ı Mekke’de fetva verirken gördüm, henüz yüzünde çizgi bile

²¹⁸ Tedlis; râvînin, karşılaşıp da hadis dinlemediği bir kimseden ya da aynı çağda yaşadıkları halde karşılaşmadığı bir kimseden hadis dinlediğini zannettirecek şekilde hadis rivâyet etmesidir. Talat Koçyiğit, Hadis Usûlü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara-1967, s. 103.

²¹⁹ Muhammed b. Ahmet b. Osman Zehebî, Mizânu’l-İ’tidal fî Nakdi’r-Ricâl (Thk. Ali Muhammed Muavved), Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-1995, III, 244-245; Zehebî, Siyer, VII, 242; Buhârî, Tarihu’s-Sağir, II, 151; Ebu’l-Fudayl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, Târihu Ehli’t-Takdis bi Meratibi’l-Mevsufin bi’t-Tedlis (Thk. Asım bin Abdullah el-Karyuti), Mektebetü’l-Menâr, Ürdün-ty, I, 32.

²²⁰ Zehebî, Siyer, VII, 255; es-Safedî, XV, 280; Zehebî, Tarih, X, 229; Ebu Nuaym, VI, 367.

²²¹ Fellâhe, s. 85.

²²² Zehebî, Mizan, III, 244-245.

yoktu” derken,²²³ Ebu Müsenna ise “Merv şehrinde, insanların daha çocuk denebilecek bir yaştaki Süfyân’a olan iltifatlarından” bahsetmektedir²²⁴.

Sevrî, muhaddisliği kadar rey ve icihatlarıyla da ün salmış bir mezhep imamı olarak ta karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklarda Dinever halkının çoğunun onun mezhebinde olduğu,²²⁵ mezhebinin hicrî 5. asra kadar varlığını devam ettirdiği, Cüneydi Bağdâdî ve Hamdun Kassâr gibi meşhur sufilerin onun mezhebinin müntesipleri arasında yer aldığı rivâyet edilir²²⁶.

Süfyân-ı Sevrî’nin fıkhıdaki otoritesini ifade eden birçok rivâyet vardır. Süfyân ibn Uyeyne “helal – haram konusunu Sevrî’den daha iyi bilen kimse görmedim” derken,²²⁷ bir başka zamanda “gözler Süfyân gibisini görmedi” diyerek²²⁸ Süfyânın fıkıh alanındaki konumu hakkında bilgi vermektedir.

Abdurrahman ibn Mehdî “Kûfe’de Süfyân-i Sevrî’nin, Hicaz’da Mâlik’in, Şam’da Evzaî’nin ve Basra’da Hammad b. Zeyd’in zamanlarının imamları olduklarını”²²⁹ söylemektedir.

²²³ Ebu Hâtim er-Râzî, Cerh ve’t-Ta’dil, IV, 224; Zirikli, III, 104; Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 56.

²²⁴ Zehebî, Tarih, X, 225; Zehebî, Siyer, VII, 236; Ebu Nuaym, VI, 360.

²²⁵ Sem’anî, I, 518.

²²⁶ İbn Hallikân, Vefeyât, I, 373; Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Tabâkâtu’s-Sülemî (Thk. Nureddin Şureybe), Dâru’l-Kütübi’n-Nefis, Halep-1986, s. 123.

²²⁷ İbn Manzur, I, 84; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 389; Zehebî, Siyer, VII, 238; Ebu Hâtim er-Râzî, Cerh ve’t-Ta’dil, IV, 223; Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 55.

²²⁸ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 58; Bağdâdî, IX, 154; Zehebî, Siyer, VII, 238.

²²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, III, 9-10; Zehebî, Siyer, VII, 113; Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 118.

Abdullah ibn Mübârek ise “Süfyân b. Mesrûk’tan daha faziletli bir fakih tanımiyorum” demekte²³⁰ ve Süfyân ile Ebu Hanife herhangi bir konuda ittifak etmeleri halinde, onun, artık güçlü bir hüküm olarak kabul edileceği görüşündedir²³¹.

Yahya b. Said fıkıh bilgisi konusunda Süfyân’ı, İmam Mâlik’ten üstün tutarken²³², Ebu Hanife’nin, İbn Mes’ûd’tan sonra Irak re’y ekolünün mümessilleri ve aynı zamanda kendisinin de hocaları olan Alkame ve Esved hakkında “Alkame ve Esved şayet günümüzde yaşasalardı, Süfyân’a ihtiyaç duyarlardı” sözü²³³ Süfyânın engin fikhî bilgisine işaret etmektedir.

Süfyânın fikhî görüşleri, Irak/ Kûfe merkezli rey ekolünün genel karakteristik özelliklerini yansıtmakla beraber, bazen de Hicaz merkezli hadis ekolu çizgisine yönelmektedir. Bunun sebebi hayatının son yıllarını burada geçirmesidir. Hz Ömer’in Abdullah ibn Mes’ud’u Kûfe’ye insanları dini öğretme ve ihtilaf ettikleri konularda onlara hüküm verme (kadılık) vazifesiyle göndermesi²³⁴ ve bunun sonucunda Kûfe’nin Abdullah ibn Mes’ud’un görüşleri çerçevesinde bir ilmi merkez oluşturması ve kendisinden sonra burada yetişen ilim adamlarına (tabiine) etkisi, Süfyân’ın fikhî içtihatlarının büyük oranda Re’y ağırlıklı olmasına zemin hazırlamıştır.

²³⁰ İbn Hibban, Sikat, II, 49; el-İclî, I, 410; Bağdâdi, IX, 157.

²³¹ Zehebî, Siyer, VII, 246; el-Müzzî, XXIX, 430; Bağdâdi, XIII, 343.

²³² İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 115; İbn Manzur, 1/85; Zehebî, Siyer, VII, 246; Bağdâdi, IX, 164.

²³³ Zehebî, Siyer, VII, 238; el-Müzzî, XXIX, 431; Bağdâdi, XIII, 344.

²³⁴ Zehebî, Siyer, I, 491.

İbn Medenî ibn Mes'ûd'un ashabının altı kişi olduğunu,²³⁵ bu altı kişiden sonra dört kişinin geldiğini,²³⁶ bunları ise Süfyân-i Sevrî'nin takip ettiğini söyleyerek "Süfyân da onların görüşündeydi, onların fetvalarıyla fevte verirdi" demekte²³⁷ ve böylelikle Süfyânı, İbn Mesut ekolünün mümessili olarak kabul etmektedir.

Süfyân bazı tabakât kitaplarında hadis ekolü içerisinde zikredilmesine rağmen biz onun Re'y ehli içerisinde gösterilmesinin daha makul olacağı kanaatindeyiz. Ancak bu, rey ehlinin eseri terk edip, Kur'an ve sünnette bulunabilen bir hükme rağmen, kendi içtihatlarıyla veya re'yleriyle amel ettikleri anlamına elbette gelmemektedir. Kaldı ki; Süfyân için bu hiç söylenemez. Çünkü biz onun fıkıhçılığında çok hadisçiliği ile şöhret bulduğunu bilmekteyiz.

Süfyân, İslâm hukukunun kaynakları konusunda, diğer mezhep imamlarından farklı düşünmemektedir. Süfyân'ın hüküm istinbat etme yollarının temelini kuşkusuz Kur'an ve sünnet oluşturmaktadır.

Sonra bu iki kaynağa müstenid, Maqâsîdu Şeria'ya da uygun kendi görüşü ile amel ederdi. Nitekim kendisinde " bizim için ilim, güvenilir yollardan gelen ruhsatlardan ibarettir. Azimete gelince bu da her insan için güzel olarak kabul edilen bir şeydir" diyerek²³⁸ hükümler arası tercihte kolaylık ilkesini esas almaktadır.

²³⁵ Bunlar, Alkame, Esved, Mesrûk, Ubeyde, Haris b. Kays ve Amr b. Şurahbil'dir. el-Müzzî, X, 304; Bağdâdî, XII, 299.

²³⁶ Bunlar, İbrahim en-Nahai, Şa'bi, Ebu İshak ve A'meş'tir. Ali Arşi, s. 13.

²³⁷ Ebu Hâtîm er-Râzî, Tekaddüme, s. 58.

²³⁸ Ebu Nuaym, VI, 367.

Kişilerin içtihadlarının her insan için bağlayıcı olamayacağı kanaatinde olan Süfyân bu konuda şunları söylemektedir. “ İlmin aslı eserdir, bu eseri (Kur’an ve sünneti) öğrenin, birisi size kendi re’yini(içtihadını) söylerse, ona, benim re’yim (ictihadım)de, senin re’yin gibidir deyin”²³⁹

Süfyân kendi düşüncesinde olmadıkları veya içtihadına uymadıkları gerekçesiyle başkalarını yadırgamamakta, “üzerinde ihtilaf edilen bir konu hakkında, birisinin yaptığı bir işi görürsen, sen de başka görüşte olsan bile, bu yaptığı işte ona yasak koyma (onu eleştirme) diyerek”²⁴⁰, ilimde taasubun olmaması gerektiğini savunmaktadır. Hatta üzerinde kat’i bir nass bulunmayan bir meselede, âlimlerin farklı ictihatlarını ihtilaf olarak görmemekte, “şu şu konuda âlimler ihtilaf etti demeyin, şu konuda âlimler ümmeti zenginleştirdiler deyin” diyerek ilimdeki farklılaşmaların birer zenginlik vesilesi olduğunu kabul etmektedir²⁴¹.

Süfyân fikhî/ictihadi hükümler arasında bir tercih yaptığında bazen Irak re’y ekolü, bazen de Hicaz hadis ekolü çizgisinde hareket ederdi. Çünkü Süfyân hem doğup büyüdüğü Kûfe’deki, hem de sık sık seyahat yaptığı ve ayrıca ömrünün son beş senesini geçirdiği Hicaz’daki, hâkim olan fikrî ve ilmî yapıyı çok yakından tanıma fırsatı bulmuş, bu iki ekolden bir sentez oluşturmuştur.

²³⁹ Ebu Nuaym, VI, 367.

²⁴⁰ A.y.

²⁴¹ Ebu Nuaym, VI, 367-368.

Bundan dolayı bazı kaynaklarda re'y ekolü içerisinde zikredilirken, bazılarında hadis ekolü arasında gösterilmiştir²⁴².

Örnek vermek gerekirse, haber-i vahid ile Kur'an'a yapılan ziyâde konusunda – aynı re'y ehli gibi – zann-ı gâlib ifade eden haber-i vahidin, kat'iyet ve yakîn ifade eden Kur'an nassının hükmünü değiştiremeyeceği, bu suretle zayıf olanın kuvvetli olanı nesh edemeyeceğini belirterek, abdestte bismelinin vucûbiyeti ilgili olarak gelen haber-i vahidi, Kur'an ayeti üzerine ziyâde olarak gördüğü için kabul etmemektedir²⁴³.

Aynı durum haber-i vahidle umum-i belvâ arasında da kendini göstermektedir. Cemaatle namazda bismelinin cehrî (açıktan, seslice) okunması ile ilgili olarak, gelen haber-i vahidi, çoğunluğun her gün yapageldiği namaz gibi bir amelde, tek kaldığı için makbul olamayacağını, bu haberin matlûp olması durumunda, amel tarikiyle yapılacağını ve meşhur olacağını, oysa ki peygambere yakın sahâbîlerin de bu haberin aksine uygulamada bulduklarını ifade ederek kabul etmemiştir²⁴⁴.

²⁴² İbn Kuteybe, el-Maârif adlı eserinde Süfyân'ı, Re'y ehli arasında zikretmekte, (s. 217)el-Müzzî ise onun Hadis ehlinde olduğunu bildirmektedir. el-Müzzî, XI, 166.

²⁴³ Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, el-Muğnî fi fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Daru'l-Fikr, Beyrut-1985, I, 78-79; Çünkü Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! namaza kalktığınız zaman, yüzünüzü, dirseklerle beraber ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin ve ayaklarınızı da yıkayın" ayetinde "abdestin vucûbu" ile ilgili bir ibare yoktur. Dolayısıyla "Allahın ismini anmayanın abdesti yoktur" hadisi ise âhâd yollarla geldiğinden Kur'an'a herhangi bir ziyâde de bulunamaz.

²⁴⁴ İbn Kudâme, I, 285; Burada da Süfyân, İbn Abbas'tan nakledilen " Nebi (a.s) namaza besmele ile başlardı" hadisinin âhâd yollarla geldiğini, sahâbenin genelinin –özellikle de Ebubekr, Ömer, Osman ve Ali gibi peygambere yakın sahâbîlerin– uygulamalarına tezat teşkil ettiği, haberin

Ancak Re'y ekolü namazda fatiha suresini okumanın vucûbiyeti ile ilgili gelen haberi vahidi “*Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz*” ayeti²⁴⁵ üzerine bir ziyâde ve her ziyâdenin bir nesh olacağı kanaatinde oldukları için kabul etmemektedir. Oysa burada Süfyân – aynı Hicaz ekolü gibi – “*Fatihatsız namaz olmaz*” haberini²⁴⁶ kendine dayanak yaparak haber-i vahidle Kur'an'ı tahsis etmiştir²⁴⁷.

Süfyân'ın tabakât kitaplarında, gerek hadis gerekse de re'y ekolü içerisinde zikredilmesinin temel sebebi, her iki ekolün usul ve yöntemini kullanmış olmasıdır. Çoğu içtihadının re'y ekolü ile paralellik göstermesi ve esere hicaz ekolü gibi yaklaşması ve değer vermesi, bunun kanıtıdır.

Süfyânı Sevrî kendine özgü bir mezhep meydana getirmiştir. Her ne kadar hiçbir müçtehid mezhep kurma iddiasıyla ortaya çıkmasa bile, kendisinden sonra gelen öğrencileri, yaptıkları çalışmaları neticesinde, hocalarının ismiyle anılan mezhepler meydana getirmişlerdir

doğru olması durumunda namaz gibi hergün uygulanagelen bir konuda, böyle zıt bir uygulamanın olamayacağı sebebiyle böyle bir habere itibar etmemektedir.

²⁴⁵ Müzzemmil, 20.

²⁴⁶ Mâlik b. Enes, Muvatta' (rivayetü Muhammed b. Hasan) (Thk. Takıyyüddin en-Nedvî), Dâru'l-Kalem, Şam-1991, I, 186; Muhammed b. İsa Ebu İsa et-Tirmizî, Sünenü Tirmizî (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-ty, II, 25 (247); Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahih (Thk. Mustafa Edip el-Bağa), Dâru ibn Kesir, Beyrut-1987, I, 263; Müslim, I, 295 (394); Süleyman b. Eş'as Ebu Dâvud es-Sicistanî, Sünenü Ebî Dâvud (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Fikr, Beyrut-ty, I, 277 (822); Ahmed b. Şuayb Ebu Abdirrahman en-Nesâî, el-Müctebâ min es-Sünen (Thk. Abdulfettah Ebu Ğudde), Mektebu'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Haleb-1986, II, 137 (980).

²⁴⁷ İbn Kudâme, I, 283.

Tabakât kitplerinde, Sevrî mezhebine müntesip âlimlerin, bu mezhebin usûl ve furû' ile ilgili görüşlerini derlediği bir eser yazıp yazmadıklarına dair, bir bilgiye rastlayamadık. Bu mezhebin pek fazla uzun sürmemesinin sebepleri belki de; mezheple ilgili eser ya da eserlerin tedvin edilmemesi, devlet erki tarafından uygulanmamış olması ve böylelikle sonraki kuşakların bu mezhepten haberdar olmamaları sonucu inkita'ya uğramış ve varlığını ancak V. asra kadar sürdürebilmiştir.

Günümüzde, Süfyân-i Sevrî'nin görüşlerini, çeşitli mezheplerin karşılaştırmalı fikhî eserlerinde ancak bulabilmekteyiz.

C- Tefsirdeki Konumu

Kaynaklar, Süfyân'ın çok iyi bir Kur'an hâfızı olduğunu, mütevâtir yedi kıraât imamlarından birisi olan Hamza ez- Zeyyât'a, Kur'an'ı defalarca hatimle arzettiğini,²⁴⁸ ünlü kıraât âlimi Âsım'la da, zaman zaman ilmî müzakerelerde bulunduğunu ve aralarında samimî ilişkilerin olduğunu bildirmektedir. Rivâyete göre, Âsım kendisinden yaşça küçük olmasına rağmen Süfyân'dan fetva istemek için gitmiş ve ilmi hususunda ona iltifatta bulunmuştur²⁴⁹.

Abdurrahman b. el-Mehdî, "Süfyân eline mushafı aldığında hangi ayet olursa olsun onu tefsir ederdi" derken,²⁵⁰ Abdurrezzak b. Hemmam Süfyân'ın

²⁴⁸ Zehebî, Siyer, VII, 234.

²⁴⁹ Zehebî, Siyer, VII, 249; Bağdâdi, IX, 162; Zehebî, Tarih, X, 233; Ebu Nuaym, VI, 357.

²⁵⁰ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 116.

“bana Kur’an’dan ve menâsikten (haccın uygulanışı) sorun, çünkü ben o ikisinin bilginiyim” dediğini²⁵¹ rivâyet eder.

Tefsir geleneğinin tâ Resulullah döneminden beri süregeldiği, sahâbeden birçok kişinin Kur’an’daki müşkil ve müteşâbih ayetleri tefsir ettiği bilinmektedir. Daha sonra gelenler ise, Kur’an’ı Kur’an’la, Kur’an’ı sünnetle veya sahâbe ve tabiin kavliyle tefsir etme faaliyetinde bulunmuşlardır*. Tefsir metodolojisinde, Kur’an’ın, rivâyet edilen bilgilerle tefsiri “*rivâyet tefsiri*” olarak adlandırılmaktadır.

İşte Süfyân’ın tefsirine baktığımızda, tefsirinde rivâyet yönünün ağırlıkta olduğunu, kendi düşünce ve dirayetiyle Kur’an’ı tefsir etmekten özellikle kaçındığını, sahâbe ve tabiinden gelen verilerle, tefsir faaliyetinde bulunduğunu görmekteyiz. Tefsirinin mukaddimesini ve tahkikini yapan İmtiyaz Ali Arşı bunun sebebini şöyle açıklar. “... O (Süfyân), Kur’anı kendi reyî ile tefsir etmez, sahâbe ve tabiin kavline göre hareket ederdi. Çünkü Nebi (a.s) nin “kim kendi re’yî ile Kur’an’ı yorumlarsa cehennemdeki yerini hazırlasın” vaîdi, Süfyân’ın kendi re’yî ile tefsir etmemesine sebep olmuştur.”²⁵²

Ayrıca Süfyân Kur’anı icmalen baştan sona veya sure sure değil de, kelime kelime tefsir ettiği görülmektedir. Öğrencisi Veki’, Süfyân’ın Kelbî gibi

²⁵¹ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 119; Zehebî, Siyer, VII, 247; Ebu Nuaym, VII, 57-58.

* Sahâbeden sonra İslâm dünyasında fıkhîta olduğu gibi tefsirde de, Re’y ve Hicaz ekolü diye iki ana grup oluşmuştur. Hicaz ekolünü İbn Abbas ve Ubeyy b. Ka’b tarihiyle Said b. Cübeyr, Mücahit, İkrime, Tavus, Said bin Müseyyib ve Zührî gibi tabiinin önde gelen alimleri temsil ederken, Re’y ekolünü Abdullah ibn Mesud ve Ebu Musa el-Eşarî tarihiyle Alkame, Mesrûk, Esved, İbrahim Nahaî, Hasan-ı Basrî, Katâde gibi alimler temsil etmektedir. (Meşhedani, s. 142/143)

²⁵² Ali Arşı, s. 14.

sureleri başından sonuna kadar tefsir etmekten hoşlanmadığını²⁵³, aksine ibn Ebi Nüceyh gibi harf harf (kelime kelime) tefsir etmeği yeğlediğini söylemektedir²⁵⁴.

Bununla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse;

“ Sana kitabı indiren O’dur. Onun(kitabın) bir kısmı muhkem ayetlerdir ki, onlar kitabın anasıdır, bir kısmı da müteşabih ayetlerdir. İşte kalplerinde eğrilik olanlar fitne çıkarmak ve yorum yapmak isteyerek onun müteşabih olanlarına uyarlar.”²⁵⁵ ayetindeki “*muhkem ayetleri*”, nasih(neshedici) olarak “*müteşabih ayetleri*” ise mensuh (neshedilen) ayetler olarak tefsir etmektedir²⁵⁶.

“... Bu gün size iyi ve temiz olanlar helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helal, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir..”²⁵⁷ ayetindeki “*helal olan yiyeceği*”, “*kesilen hayvanların etleri*” olarak yorumlamaktadır²⁵⁸.

Neml suresindeki “...seçtiği kullarına selam olsun”²⁵⁹ ayetini, “*peygamberin ashabı*” olarak²⁶⁰, Bakara suresindeki “...dilediğini bağışlar, dilediğine ise azap eder”²⁶¹ ayetini ise “*dilerse büyük günahları affeder, dilerse küçük günahlardan ötürü azap eder*” olarak tefsir etmektedir²⁶².

²⁵³ el-Müzzî, XXV, 250; Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 79.

²⁵⁴ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 79; el-Müzzî, XVI, 217.

²⁵⁵ Âl-i İmran 7.

²⁵⁶ Tefsiru Sevrî, 1/75.

²⁵⁷ Maide 5.

²⁵⁸ Tefsiru Sevrî, 100.

²⁵⁹ Neml 59.

²⁶⁰ Ebu Nuaym, VII, 77.

²⁶¹ Bakara 284.

V. İTİKÂDÎ GÖRÜŞLERİ

Süfyân, gerek siyasî gerekse de îtikâdî çalkantıların çok yoğun olarak yaşandığı bir asırda yaşamıştır. Hem Emevî devletinin yıkılışına hem de Abbâsî devletinin kuruluşuna şahit olmuş ve bu arada da kelâmî problemleri ve bunun sonucunda oluşan îtikâdî mezhepleri yakından tanıma fırsatı bulmuştur.

Biz burada Süfyân'ın çeşitli îtikâdî mezhepler hakkındaki görüşlerini tek tek ele alıp, sonuçta kendi görüşlerine ulaşmaya çalışacağız.

A- Şîliğe Bakışı

Kaynaklarda Süfyân'ın akidesi ilgili olarak farklı bilgiler yer almaktadır. İbn Kuteybe Maârif adlı eserinde onu şii tabakâtında tasnif ederken²⁶³, İbn Nedim el-Fihrist adlı eserinde, onun Şîliğin Zeydî kolundan olduğunu söylemektedir²⁶⁴.

Zehebî ise, Süfyân'ın Basra'da Eyyüb ve İbn Avn'la görüştüğünden sonra Şîlikten vazgeçtiğini²⁶⁵, Ebu Nuaym ise “Süfyân da Kûfeliler gibi Hz Ali'nin, Hz Ebubekir ve Hz Ömer'den faziletli olduğunu, ancak Basra'ya gelince bu görüşten rucû' ederek, Hz Ebubekir ve Hz Ömer'i, Hz Ali'ye takdim ettiğini” rivâyet etmektedirler²⁶⁶.

²⁶² Ebu Nuaym, VII, 78.

²⁶³ İbn Kuteybe, s. 268.

²⁶⁴ İbn Nedim, I, 267.

²⁶⁵ ez-Zehebî, Siyer, VII, 253.

²⁶⁶ Ebu Nuaym, VII, 31.

Bilindiği üzere Hz Ali döneminde, İslâm devletinin başkentliğini yapmış olan Kûfe, Ali tarafgirliğinin bir sembol şehri idi. Burada yetişen Süfyân, Ehl-i Beyt'e olan düşkünlüğünün neticesinde, Hz Ali'nin sahâbenin en faziletlisi ve hilâfete en layığı olduğunu iddia etmekteydi. Şîlikten rucû' edip, Ebubekir ve Ömer'i, Ali'ye takdim etmesine rağmen, Sünnî geleneğe aykırı olarak, Ali'yi de Osman'dan faziletli görmektedir²⁶⁷. Nitekim Osman ile Ali mukayesesinde kendisinin, Kûfeli olduğunu söyleyerek, Ali'nin faziletli olduğunu ima etmiştir²⁶⁸.

Hz Ali'yi Hz Osman'a takdim etmesi sebebiyle, Zehebî, Süfyân'ı, hafif meşrep bir şîî olarak tanımlamaktadır²⁶⁹.

Ancak şunu da hemen burada belirtmek gerekir ki, Süfyân zamanında henüz Şîlik – bir mezhep olarak – teşekkül etmemiş ve iman esasları henüz netleşmemiş bir fırka idi.²⁷⁰ Şîî diyebileceğimiz kişilerdeki ortak kanaât – gulat hariç* – Ali sevgisidir.

Süfyân'ın Hz Ali'yi üstün görmesi, Hz Osman'ı sevmediği veya ona – gulatuş şianın yaptığı gibi – buğzettiği/küfrettiği anlamına kesinlikle gelmemektedir. Aksine peygamberin ashabı sebebiyle İslâm toplumunun fitneye ve ayrılığa düşmemesi için elinden geleni yapmıştır. Amr b. Hasan, “ Süfyân'ın

²⁶⁷ Ebu Nuaym, VII, 31; Zehebî, Siyer, VII, 252,273;

²⁶⁸ Tefsiru Sevrî, 14.

²⁶⁹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 241.

²⁷⁰ Fellâhe, s. 56; Kal'âcî, s. 39.

* Gulatuş-Şîa; Şîliğin aşırılarına verilen isimdir. Hatta Abdullah ibn Sebe, Hz Ali'nin tanrı olduğunu iddia etmiştir. Kendisinden sonra gulat fikirlerine daha da radikal söylemler eklemiştir. İmamlara tanrının hulûl ettiği, ruh göçüne inanma ve peygamberin ashabına sövme gibi din dışı fikirleri vardır. Kılavuz, s. 469.

Basra'ya geldiğinde Ali'nin faziletlerini, Kûfe'ye geldiğinde ise Osman'ın faziletlerini anlattığını rivâyet etmektedir.²⁷¹ Nitekim Süfyân'ın kendisi de “Ali ve Osman sevgisi ancak âlicenap kimselerin kalplerinde birleşir” diyerek²⁷² toplumu kaynaştırmayı amaçlamıştır.

Hz Ali'yi, Hz Ebubekir ve Hz Ömer'e takdim edenlerin büyük bir hata içerisine düştüklerini belirterek, “ kim Ali'nin Ebubekir ve Ömer'den faziletli olduğunu iddia ederse, muhâcir ve ensârı küçük düşürmüş olur. Bu düşüncede olanların amelleri korkarım ki boşa gitmiştir” demektedir²⁷³.

Kaynaklarda Süfyân'ın Ebubekir ve Ömer hakkında kötü söz söylemeyen, ancak hilâfetin Ali'nin hakkı olduğunu savunanlar için de aynı düşüncede olduğu rivâyet edilmektedir.²⁷⁴

B- Mürcie'ye Bakışı

Süfyân-i Sevrî'de Şifliğe karşı nispeten görülen hoşgörü, söz konusu mürcie olunca yerini çok katı bir tutuma bırakmıştır. Allah'ın kitabına en uzak kimseler olarak Mürcie'yi görmesi,²⁷⁵ bu mezhep mensupları arkasında namaz kılmayı caiz görmemesi,²⁷⁶ irca fikirlerine sahip kimselerin cenaze namazına

²⁷¹ Ebu Nuaym, VII, 27; ez-Zehebî, Tarih, X, 237; Süfyân Şam'a gittiğinde Hz Ali'nin, Kûfe'ye geldiğinde ise Hz Ebubekir'in faziletlerini anlatırdı. ez-Zehebî, Siyer, VII, 260.

²⁷² ez-Zehebî, Siyer, VII, 273; Ebu Nuaym, VII, 32; Zehebî, Tarih, X, 228.

²⁷³ Ebu Nuaym, VII, 27-28.

²⁷⁴ Ebu Nuaym, VII, 31; ez-Zehebî, Siyer, VII, 253.

²⁷⁵ Ebu Nuaym, VII, 29.

²⁷⁶ Ebu Nuaym, VII, 27-28.

iştirak etmemesi,²⁷⁷ Mürcie'den olması sebebiyle Rey şehrinde Cevabu't-Teymî'nin hadis dersine katılmaması ve ondan hadis rivâyetinde bulunmaması²⁷⁸, Süfyân'ın irca fikirlerine olan katı muhalefetinin bir göstergesidir.

Süfyân amelle imanın bir bütün olduğunu, ibâdetlerin imanın bir parçası olması sebebiyle imanda artma ve eksilmenin olabileceğini, imanda istisnânın olabileceğini ve iman ile İslâmın aynı şeyi ifade ettiğini kabul etmekte, böylelikle de bunlarla tezat olan irca fikirlerini reddetmektedir²⁷⁹.

C- Mutezile'ye Bakışı

Süfyân Mürcie'de olduğundan daha katı bir tutumla, i'tizâl fikirlerini kabul edenleri tekfir etmektedir. Allah'ın kelâm sıfatının – dolayısıyla Kur'an'ın– mahlûk/yaratılmış olup olmaması konusunda, “ kim Allah kelâmının mahlûk olduğunu iddia ederse, Allah'ı inkâr etmiştir.” diyerek Mutezile'yi küfürle itham etmiştir²⁸⁰.

²⁷⁷ İrca fikirlerini savunan bir kimse olan Abdulaziz b. Ebi Revvad öldüğünde insanlar cenaze namazını kılmak için saf olurlar. O sırada Süfyân oradan geçerken, cenaze namazına katılanlar, “Süfyân geldi, Süfyân geldi.” deyip Süfyân'a yer açarlar. Ancak Süfyân Mürcieden olduğu gerekçesiyle cenaze namazına katılmaz. Ebu Nuaym, VII, 29; Zehebî, Siyer, VII, 273.

²⁷⁸ el-Müzzî, V, 160; Cürcânî, I, 173.

²⁷⁹ Ebu Nuaym, VII, 29-32-33.

²⁸⁰ Ebu Nuaym, VII, 29; Zehebî, Siyer, VII, 273; Bağdâdî, XIII, 383; Osman b. Said b. Halid b. Said Ebu Said ed-Dârimî, er-Reddü ale'l-Cehmiyye (Thk. Bedr bin Abdillâh el-Bedr), Dâru İbni'l-Esir, Kuveyt-1995, I, 206; Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Halku Ef'ali'l-İbad (Thk. Abdurrahman Âmire), Dâru'l-Meârifi's-Suûdiyye, Riyad-1978, I, 31,61; Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, el-İbâne an Usûli'd-Diyâne (Thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmud), Daru'l-Ensar, Kâhire-1397, I, 87; Bağdâdî, XIII, 387.

Fiillerin yaratıcısının insan olduğu fikrini de kabul etmeyen Süfyân, bir gün yanındaki birisine “bil ki, sana isabet eden her şey Allah’tandır. Sakın Kaderiye’den (Mutezileden) olma” diyerek²⁸¹ her şeyin Allah’tan geldiğini ifade etmiştir.

Ru’yetullah konusunda Ahmed b. Hanbel, Yunus Suresinin “iyilik edenlere ve iyi davrananlara daha güzeli ve ziyâdesi vardır”²⁸² ayetindeki “*ziyâdesi*” ifadesini Süfyân’dan gelen rivâyeti esas alarak, “*Allah’ın ahirette görülmesi*” şeklinde yorumlamaktadır²⁸³. Buradan da anlaşılacağı üzere Süfyân Mutezile’nin Allah’ın ahirette görülemeyeceği iddiasını reddetmektedir.

Rivâyete göre Abdullah ibn Mübârek, Kaderiyye ve Cehmiyye’yi küfürle itham ettikten sonra, bunun aynı zamanda Süfyân’ın da görüşü olduğunu bildirmektedir²⁸⁴.

D- Ehl-i Sünnet’e Bakışı

Süfyân’ın îtikâdî görüşlerini incelediğimiz zaman, onun Ehli Sünnet anlayışına sahip bir kimse olduğunu görürüz. Nitekim kendisi de, Yusuf b. Esbât’a, “ Ey Yusuf! Doğuda sünnet sahibi bir kimseyle karşılaşırsan ona selam

²⁸¹ Ebu Nuaym, VII, 33.

²⁸² Yunus 26;

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, er-Reddü ale’l-Zenâdika ve’l-Cehmiyye (Thk. Muhammed Hasan Râşid), el-Matbaâtu’s-Selefiyye, Kâhire-1393, I, 34; Ayrıca Darimî, er-Reddü ale’l-Cehmiyye, I, 118.

²⁸⁴ Ebu Nuaym, VII, 28.

söyle, batıda sünnet sahibi bir kimseyle karşılaşsan, ona da selam söyle ve onlara “ Ehli sünnet ve'l-Cemaat” de” şeklinde bir tavsiyede bulunmuştur²⁸⁵.

Zehebî'nin Şuayb b. Harb'ten rivâyet ettiği şu olayı burada nakletmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz²⁸⁶.

Şuayb b. Harb, Süfyân'a giderek, sünnet konusunda Süfyân'dan kendisine, faydalı olacak bir şeyler anlatmasını isteyince, Süfyân Şuayb'a şunları yazdırır.

“...Bismillahirrahmanirrahim, Kur'an ezeli ve ebedi olan Allah kelâmıdır. Yaratılmamıştır. Kim bunun aksine bir şey söylese, o kâfirdir. İman söz, amel ve niyettir. Artar ve eksilir. Şeyheyn'in (Hz Ebubekir ve Ömer'in sahâbenin en faziletlieleri olduklarına dair) takdim edilmesi gerekir. Ey Şuayb! Mest üzerine meshi kabul etmezsen, (cemaatle namazda) besmelenin gizli okunmasını, cehri okunmasından faziletli görmezsen, kadere iman etmezsen, her iyi ve facirin arkasında namaz kılmazsan, cihâdın kıyamete kadar geçerli olduğuna inanmazsan, ister adil ister zalim olsun sultanın sancağı altında kalmaya sabretmezsen, yazdığın bu şeyler sana fayda vermez.”

Bunun üzerine Şuayb “Ey Ebu Abdullah! Bütün namazları mı? diye sorunca, Süfyân “hayır, bayram ve Cuma namazlarını nerede idrak edersen orada kıl, ama diğer namazlarda muhayyersin, güvendiklerinin ve ehli sünnet olarak bildiklerinin arkasında kıl, Allah'ın huzuruna gittiğinde bunu sana sorarsa “Ey

²⁸⁵ Ebu Nuaym, VII, 34.

²⁸⁶ ez-Zehebî, Tezkire, I, 206.

rabbim! Bunu bana Süfyân b. Said anlattı de, sonra da Allah ile benim aramı terk et” cevabını vermiştir.

E- Süfyân-i Sevrî'nin Akidevi Görüşleri

- ✓ Hz Ebubekir ve Ömer'i, Hz Ali'ye takdim ederken, onu da Hz Osman'dan fazileti görmektedir.²⁸⁷
- ✓ Hz Osman'ı da Râşid halifelerden birisi olarak kabul etmektedir.²⁸⁸
- ✓ İman kalp ile tasdik, dil ile ikrâr ve amellerdir.²⁸⁹
- ✓ Amel imandan bir cüz'dür.²⁹⁰
- ✓ Amel imanın bir parçası olduğu için artar ve eksilir.²⁹¹
- ✓ Tüm inananların imanı eşit değildir.²⁹²
- ✓ İman ve İslâm aynı şeylerdir.²⁹³

²⁸⁷ Ebu Nuaym, VII, 31; ez-Zehebî, Siyer, VII, 241, 252, 273.

²⁸⁸ Râşid Halifeler olarak, Hz Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, ve Ömer bin Abdilaziz'i kabul eder. Ebu Nuaym, VII, 32; en-Nevevî, Tehzib, II, 18; el-Müzzî, XIV, 181-182.

²⁸⁹ ez-Zehebî, Tezkire, II, 473; ez-Zehebî, Siyer, VII, 186, 252 ve VIII, 108; Ebu Nuaym, VII, 29.

²⁹⁰ Ebu Nuaym, VII, 33; ez-Zehebî, Siyer, VII, 252; Süfyân'ın büyük günah işleyeninin durumu hakkında hangi görüşte olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Dimyâtî'nin naklettiği şu olay bize fikir vermesi bakımından önemlidir. Süfyân, Şüreyk, el-Hasan bin Salih ve İbn Ebi Leyla, Ebu Hanife'ye giderek, “bir adam babasını öldürse, annesini nikâhına alsın, babasının başından kadeh yapıp içse, bu adam hakkında ne dersin” diye Ebu Hanife'ye sorarlar. Ebu Hanife “bu mü'mindir” deyince İbn Ebi Leyla, “senin şahitliğini asla kabul etmeyeceğim”, Süfyân “ seninle ebediyen konuşmayacağım”, Şüreyk. “eğer emir olsaydım, boynunu vururdum” ve Hasan b. Salih ise “ebediyen yüzüne bakmayacağım” diyerek Ebu Hanife'nin yanından ayrılırlar. Şehabeddin Ahmed b. Eybek el-Husamî ibnu'd-Dimyâtî, el-Müstefâd min Zeyli Târihu Bağdâd (Thk. Mustafa Abdulkadir), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1997, II, 49; Bu olayın tarihsel bir gerçekliği varlığı hakkında kesin bir şey söylenemez. Ancak bizim için burada önemli olan tabakat kitaplarında, Süfyân'ın büyük günah işleyen hakkında ne düşündüğüdür.

²⁹¹ Ebu Nuaym, VII, 29-33; ez-Zehebî, Tezkire, I, 206; Zehebî, Siyer, VII, 252; İbn Hibban, Sikat, IX, 138; Zehebî, Tarih, X, 228.

²⁹² Ebu Nuaym, VII, 33.

- ✓ İmanda istisna olabilmektedir.²⁹⁴
- ✓ Allah'ın kelâm sıfatı ezelidir, dolayısıyla Kur'an mahlûk değildir.²⁹⁵
- ✓ İnsan fiillerinin yaratıcısı kendisi olmayıp Allah'tır.²⁹⁶
- ✓ Hayır ve şerrin hepsi Allah'tandır.²⁹⁷
- ✓ İnsan, irâdesi olan özgür bir varlık olduğu için eylemlerini de cebren yapmamaktadır.²⁹⁸
- ✓ İnananlar Allah'ı ahirette görebilecektir.²⁹⁹
- ✓ Ayrıca Süfyân Allah'ın sıfatları hakkında teşbih ve te'vile gitmeyip, klasik selef üleması gibi sıfatları “*olduğu hal üzere*” kabul etmektedir.³⁰⁰

VI. ÖĞRENCİLERİ

Süfyân'ın yaşadığı çağda ilim halkaları sayesinde eğitim öğretim faaliyetleri devam etmekteydi. Öğrenciler çeşitli âlimlerin ilim meclislerine katılır ve onlardan dersler alırdı. İşte Süfyân da daha küçük yaşlardan itibaren

²⁹³ Ebu Nuaym, VII, 33.

²⁹⁴ Ebu Nuaym, VII, 26-33; ez-Zehebî, Tarih, X, 228; Mürcie, “ben inşallah mü'minim” ifadesini kabul etmemektedir. İmanda kesinliğin olması gerektiği görüşündedirler.

²⁹⁵ Ebu Nuaym, VII, 30; Dârimî, er-Reddü ale'l-Cehmiyye, I, 206; el-Buhârî, Halku Ef'ali'l-İbâd, I, 31-61; el-Eş'ari, I, 87; ez-Zehebî, Siyer, VII, 273; Bağdâdî, XIII, 383.

²⁹⁶ Ebu Nuaym, VII, 28.

²⁹⁷ Ebu Nuaym, VII, 33.

²⁹⁸ Ebu Nuaym, VII, 28.

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, er-Reddü ale'l-Zenâdika, I, 14; Dârimî, er-Reddü ale'l-Cehmiyye, I, 118.

³⁰⁰ ez-Zehebî, Siyer, VII, 274; Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdîsî, Zemmü't-Te'vil (Thk. Bedr b. Abdillâh el-Bedr), ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt-1406, I, 20; Ancak Süfyân, “Nerede olursanız olun Allah sizinle beraberdir.” ayetini “Allah'ın ilmi” olarak yorumlamıştır. Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 69; ez-Zehebî, Siyer, VII, 274; Buhârî, Halku Ef'ali'l-İbâd, I, 6.

ders verebilecek bir konuma yükselmesi ve çokça yolculuk yapmak zorunda kalması sebebiyle, böyle meclislerde fazlaca bulunmuş ve yüzlerce öğrencisi olmuştur. Hatta Ebu'l-Ferec İbn Cevzî öğrencilerinin sayısının 20 bine ulaştığını rivâyet etmekte ancak Zehebî bu sayının abartılı olduğunu iddia ederek, öğrenci sayısını bin olarak zikretmektedir³⁰¹.

Bunların bir kısmı, Süfyân'la aralarında hoca- talebe ilişkisi bulunmayan yakın arkadaşları iken, bir kısmı kendisinin ders halkasına katılan veya ondan hadis rivâyetinde bulunan kimselerdir.

1- Süfyân b. Üyeyne b. Ebi İmran, Ebu Muhammed el-Kûfî

Hicrî 107 yılında Kûfe'de doğmuş, hayatını ilimle geçirmiş ve 198 yılında hayata veda etmiştir³⁰².

Sevrî'nin yakın arkadaşlarından birisi olan İbn-i Üyeyne, Kutüb-i Sitte yazarlarınca sika olarak kabul edilmiş, güvenilir bir râvi ve aynı zamanda büyük bir fakihtir.³⁰³ Tebe-i tabiinden olan İbn Üyeyne, Sevrî ile aynı hocalardan ders almış, daha sonra Mekke'ye yerleşip burada şöhret bulmuştur.³⁰⁴

³⁰¹ ez-Zehebî, Siyer, VII, 234; ez-Zehebî, Tarih, X, 225.

³⁰² İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fikr), VI, 403; İbn Hibban, Meşâhir, I, 235; İbn Hallikân, Vefeyât, II, 391; ez-Zehebî, Tezkire, I, 262; en-Nevevî, Tehzib, I, 225; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib (Dâru's-Sadr), IV, 119-120; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 454-455.

³⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib (Dâru's-Sadr), IV, 119.

³⁰⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru's-Sadr), IV, 118-119; el- Müzzî, XI, 180, ez-Zehebî, Siyer, VIII, 455.

İmam Şafî, “Mâlik ve Süfyân (ibn Üyeyne) olmasaydı, Hicaz’da ilim yok olup giderdi.” diyerek³⁰⁵ onun Hicaz uleması arasındaki ender konumuna işaret etmektedir.

Tefsire dair, Cevabatu’l-Kur’an adlı eseri vardır³⁰⁶.

2- Şu’be b. Haccac b. el-Verd el-Ezdî

Künyesi Ebu Bestan’dır. Hicrî 83 yılında Irak’ın Vâsıt şehrinde doğan Şu’be, kütüb-i sitte yazarlarının kendisinden hadis rivâyet ettiği tebei tabiinin büyük muhaddislerinden birisidir³⁰⁷.

İmam Şafî, “Eğer Şu’be olmasaydı, Irak hadis nedir bilemezdi” derken³⁰⁸ Sevrî, “O hadiste emirul müminindir.” diyerek³⁰⁹ onun hadis ilmindeki yerine işaret etmektedir.

³⁰⁵ el-Müzzî, XI, 189, ez-Zehebî, Tezkire, I, 263; en-Nevevî, Tehzib, II, 76; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 457.

³⁰⁶ Kehhale Süfyânın tefsir kitabının olduğunu zikretmekte ancak kitap ismi vermemektedir. İbn Nedim ise bilinen kitabının olmadığını söylemekte ancak; insanların ondan tefsir dinlediğini rivayet etmektedir. el-Meşhedânî ise tefsir kitabının ismini Cevâbâtü’l-Kur’an olarak vermektedir. Ömer Rıza Kehhâle, Mu’cemü’l-Müellifin Terâcimi Musannifi’l-Kütübî’l-Arabiyye, Mektebetü’l-Müsenna ve Daru İhyau’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut-Ty, IV, 235; İbn Nedim, I, 316; el-Meşhedani, s. 93.

³⁰⁷ Safedî, XVI, 155-156; İbn Hibban, Sikat (Dâru’l-Fikr), VI, 446; en-Nevevî, Tehzib, I, 245-246; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru’s-Sadr), IV, 338-339; Bağdâdî, IX, 257.

³⁰⁸ Safedî, XVI, 155-156; en-Nevevî, Tehzib, I, 245; el-Müzzî, XII, 491; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru’s-Sadr), IV, 344.

³⁰⁹ ez-Zehebî, Tezkire, I, 193; en-Nevevî, Tehzib, I, 245; İbn Hacer el-Askalânî, Takrib, I, 266; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru’s-Sadr), IV, 344; el-Müzzî, XII, 491, ez-Zehebî, Siyer, VII, 206.

Hicrî 160 yılında 77 yaşındayken Basra'da ölmüştür.³¹⁰ Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim ve Kitâbu'l Ğarâibi fi'l-Hadis adlı eserleri vardır.³¹¹

3- Abdurrahman b. Amr el-Evzaî

Künyesi Ebu Amr'dır. Hicrî 88 yılında Bağdat'ta doğan Evzaî, daha sonra Şam'a giderek buraya yerleşmiştir³¹². Şam diyarının en ünlü fakihlerinden birisi olan Evzaî aynı zamanda müstakil bir mezhep kurucusu büyük bir müçtehitir³¹³.

Mekke'de Sevrî ile yakın dostlukları olan Evzaî, hicrî 157 yılında Beyrut'ta vefat etmiştir.³¹⁴ Fıkha dair; Kitabu's-Sünen fi'l-Fıkh ve el-Mesâilu fi'l-Fıkh adlı eserleri vardır.³¹⁵

4- Abdullah ibn Mübârek ibn Vadîh el-Mervezî

Hicrî 118 yılında babası Türk, annesi Harezmlî olan bir ailede dünyaya gelen ibn Mübârek tebei tabiinin büyük zâhidlerinden birisidir³¹⁶. Tasavvufta olduğu kadar, tefsir ve hadis gibi ilim dallarında da uzmanlaşarak eserler vermiştir.

³¹⁰ İbn Hallikân, Vefeyât, II, 470; en-Nevevî, Tehzib, I, 246.

³¹¹ Kehhale, IV, 301.

³¹² İbn Manzur, I, 76, en-Nevevî, Tehzib, I, 298-299; İbn Hallikân, Vefeyât, III, 227; Kehhale, V, 16; Zehebî, Tezkire, I, 178.

³¹³ en-Nevevî, Tehzib, I, 298.

³¹⁴ İbn Hallikân, Vefeyât, III, 127; İbn Manzur, I, 76, İbn Hacer el-Askalânî, Takrib, I, 347; ez-Zehebî, Siyer, VII, 107.

³¹⁵ Kehhale, V, 163; İbn Nedim, I, 318.

³¹⁶ İbn Hallikân, Vefeyât, III, 32; Kehhale, VI, 106; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 378; Zehebî, Tezkire, I, 274; en-Nevevî, Tehzib, I, 285-286.

İmam Mâlik'in Muvatta' sını rivâyet eden ibn Mübârek'in³¹⁷ Kitabı'z-Zühd, es-Sünen-ü fi'l-Fıkh, Kitabı't-Tefsir, et-Târih ve el-Birrü ve's-Sıla adlı eserleri vardır³¹⁸.

Hicrî 181 yılında, Beyrut yakınlarındaki Behit şehrinde vefat etmiştir³¹⁹.

5- Fudayl b. İyad b. Mes'ûd b. Bişr

Künyesi Ebu Ali'dir. Semerkand'da dünyaya gelen Fudayl, başlarda yol kesici bir eşkiya iken, tevbe edip önce Kûfe'ye daha sonrada Mekke'ye gelmiş ve buraya yerleşmiştir³²⁰.

Mekke'de Süfyân-i Sevrî ile yakın ilişkileri olan Fudayl ondan çokça istifade etmiştir.³²¹ Kütüb-i Sitte yazarları kendisinden rivâyette bulunmuş, güvenilir bir râvi olmanın yanı sıra, zühd ve takva sahibi büyük bir sufidir.³²²

Hicrî 187 yılında Harun Reşid'in hilâfeti sırasında vefat etmiştir³²³.

³¹⁷ İbn Hallikân, Vefeyât, III, 32.

³¹⁸ Kehhale, VI, 106; İbn Nedim, I, 319.

³¹⁹ İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fıkr), VII, 7; İbn Manzur, I, 94, Bâcî, II, 831; İbn Nedim, I, 319.

³²⁰ ez-Zehebî, Siyer, VIII, 421,423,424; İbn Hallikân, Vefeyât, IV, 47; el-Müzzî, XXIII, 282; Fudayl bin İyad'ın tevbe etmesine sebep olarak şu olay nakledilir. Fudayl, Ebiverd ile Serahs arasında yol kesicilik yapan bir eşkiyadır. Bir cariyeye âşık olur. Bir gün onu görmek için bir cariyenin evinin duvarına tırmanır. Orada iken “ iman edenlerin Allah'ı anma ve hak olarak inene (Kurana) karşı, kalplerinin ürperme zamanı gelmedi mi?” (Hadid 16) ayetini işitince, “ Evet geldi, ey Rabbim!” der ve yol kesicilikten vazgeçer. el-Müzzî, XXIII, 286; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 423.

³²¹ Mekke'de Ebu Cafer el-Mansur, Süfyân'ı arattığı zaman, Süfyân'ın, başı Fudayl'ın dizlerinde, ayakları da ibn Üyeyne'nin dizlerinde bir halde yattığı rivayet edilmektedir. ez-Zehebî, Siyer, VIII, 423; el-Müzzî, XI, 167.

³²² el-Müzzî, XXIII, 281; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 421-423.

6- İbrahim b. Ethem b. Mansur b. Yezid

Künyesi Ebu İshâk'tır. Belh şehrinde varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen İbrahim b. Ethem,³²⁴ daha sonra tüm mal varlığını terk ederek zühd hayatını tercih etmiş,³²⁵ önce Bağdat'a sonra da Şam'a gitmiş, Süfyân-i Sevrî ve Fudayl b. İyad gibi âlim ve zahidlerle çok yakın arkadaşlıklar kurmuş, Buhârî ve Müslim'in kendisinden rivâyette bulunduğu³²⁶ büyük bir sufidir.³²⁷

Sevrî onun hakkında “şayet İbrahim b. Ethem sahâbeden olsaydı, içlerinde en faziletliyelerinden biri olurdu” demektedir³²⁸.

Hicrî 162 yılında 61 yaşındayken vefat etmiştir³²⁹.

7- Musa b. Mes'ud el-Hindi

Künyesi Ebu Huzeyfe'dir. Süfyân-i Sevrî'nin tefsirinin râvisi olan Ebu Huzeyfe,³³⁰ Buhârî'nin şeyhlerinden birisi olup, Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbn

³²³ el-Müzzî, XXIII, 287; İbn Hallikân, Vefeyât, IV, 49.

³²⁴ İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fikr), VI, 24; İbn Hibban, Meşahir, I, 290; İbn Hallikân, Vefeyât, I, 32; ez-Zehebî, Siyer, VII, 388; Şihabüddin Ahmed el Haşimi ed-Dimyati, el-Müstefâd min Zeyli Tarihi Bağdâd (Thk. Muhammed Mevlüd Halef), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-1986, s. 132.

³²⁵ İbrahim b. Edhem'in zühd hayatını tercih etmesinin sebebi olarak şu olay anlatılır. Bir gün atı üzerinde av yaparken, “ Ey İbrahim! Bu boş (eğlence) de ne? “...Sizi boş yere mi yarattığımızı zannettiniz.(Mü'minin 115), Allah'tan kork” diye bir ses işitir. Atından iner ve tüm mal varlığını terk ederek zühd hayatına atılır. Zehebî, Siyer, VII, 388; Aynı şekilde Zehebî, Kuşeyri'den şu olayı nakletmektedir. “ Av yaptığı sırada, içinden bir ses “bunun için mi yaratıldım yoksa bununla mı emrolundun” işitir. Atından iner, babasının çobanı ile karşılaşır. Onun abasını alır ve kendi atını ona teslim ederek orayı terk eder” ez-Zehebî, Siyer, VII, 388-389.

³²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru's-Sadr), I, 102.

³²⁷ ez-Zehebî, Siyer, VII, 389; el-Müzzî, II, 30.

³²⁸ ez-Zehebî, Siyer, VII, 390.

³²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru's-Sadr), I, 103; Dimyati, el-Müstefâd (Thk. Muhammed Mevlüd Halef), s. 134; İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fikr), VI, 24.

Mace gibi muhaddislerin kendisinden rivâyette bulunduğu güvenilir bir râvidir.³³¹

Basra'ya gelen Sevrî'nin ihtiyaçlarını karşılamış ve ona öğrencilik yapmıştır³³². Daha önceden de ifade edildiği üzere Süfyân son evliliğini Basra'da Ebu Huzeyfe'nin annesi ile yapmıştır.

Ebu Huzeyfe hicrî 220 yılında 92 yaşındayken vefat etmiştir.³³³

8- Abdurrahman b. el-Mehdî b. Hasan

Künyesi Ebu Said'tir. Hicrî 135 yılında doğan el-Mehdî,³³⁴ Sevrî'ye öğrencilik yapmış, kendisinden Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main ve Ebu Sevr gibi hadisçiler rivâyette bulunmuşlardır.³³⁵

İbn Hibban, Süfyân'ın Abdurrahman b. el-Mehdî'nin evinde vefat ettiğini, ömrünün son yıllarında Süfyân'a her konuda yardımda bulunduğunu rivâyet eder³³⁶.

Abdurrahman b. el-Mehdî hicrî 198 yılında vefat etmiştir³³⁷.

³³⁰ Bâcî, II, 706; el-Meşhedani, s. 99.

³³¹ ez-Zehebî, Mizan, IV, 222; el-Müzzî, XXIX, 145-146; Baci, II, 706; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru's-Sadr), X, 370; ez-Zehebî, Siyer, X, 137.

³³² ez-Zehebî, Mizan, IV, 221; el-Müzzî, XXIX, 148, Baci, II, 706.

³³³ İbn Hibban, Sikat, VII, 460; İbn Sa'd, VII, 304; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru's-Sadr), X, 371; el- Müzzî, XXIX, 149.

³³⁴ ez-Zehebî, Tezkire, I, 230; en-Nevevî, Tehzib, I, 304-305.

³³⁵ en-Nevevî, Tehzib, I, 305; Bağdâdi, X, 240.

³³⁶ İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fikr), VI, 402; Ayrıca İbn Hibban, Meşahir, I, 268.

³³⁷ en-Nevevî, Tehzib, I, 305; İbn Manzur, I, 91; Zehebî, Tezkire, I, 331.

9- Abdürrezzak ibn Hemmam b. Nafi' es-San'anî

Künyesi Ebubekr'dir. Hicrî 126 yılında doğan ibn Hemmam, Yemen'in San'a şehrinde yaşamıştır. Süfyân ibn Üyeyne, Evzaî' Ma'mer b. Râşid, Süfyân-i Sevrî ve İbn Cüreyc gibi âlimlere öğrencilik yapan ibn Hemmam, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main gibi ünlü muhaddislere de hocalık yapmıştır³³⁸.

Kütüb-i Sitte yazarlarınca güvenilir olarak kabul edilen ibn Hemmam³³⁹, birçok alanda uzmanlaşmış ve çeşitli eserler vermiştir. Es-Sünen-ü fi'l-Fıkh, el-Meğâzî, Tefsiru'l-Kur'an, el-Câmiu'l-Kebir fi'l-Hadis, Tezkiyetu'l-Ervâh an Mevâqu'u'l-Eflâh adlı eserleri vardır.³⁴⁰

Hicrî 211 yılında vefat etmiştir.³⁴¹

10- Yahya b. Said el-Kıttan

Künyesi Ebu Said'tir. Süfyân, Basra'ya geldiğinde Yahya b. Said'in evinde kalmış ve Basra'nın muhaddislerine yine burada hadis dersi vermiştir.³⁴²

Yahya b. Said, hicrî 198 yılında Abdullah b. Harun'un hilâfeti zamanında vefat etmiştir.³⁴³

³³⁸ İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fıkr), VIII, 412; İbn Hallikân, Vefeyât, III, 216-217; Kehhâle, V, 219; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru's-Sadr), VI, 311; el-Buhârî, Tarihu's-Sağir, II, 320; Baci, II, 923.

³³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib(Dâru's-Sadr), VI, 314.

³⁴⁰ Kehhâle, V, 219; İbn Nedim, I, 318; İsmail Paşa, I, 566.

³⁴¹ Safedî, VI, 150; İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fıkr), VIII, 412; İbn Hallikân, Vefeyât, III, 217; el-Buhârî, Tarihu's-Sağir, II, 320.

³⁴² Bağdâdî, IX, 160.

Bunlardan başka önemli gördüğümüz bazı öğrencilerin yalnız isimlerini burada vermekle yetineceğiz³⁴⁴.

11- İbrahim b. Tehmân el-Horasanî, Ebu Said el-Herevî

12- Hammâd ibn Seleme

13- Zâide ibn Kudâme es-Sakafî

14- Zübeyr b. Muaviye el-Ca'fî, Ebu Hayseme

15- Ubeydullah el Eşcaî'

16- Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî

17- Muhammed b. İclân

18- el-Hasan b. Salih b. Hayy el-Hemedânî

19- Veki' b. Cerrâh

20- Ebu Nuaym el- Fadl b. Dekin

VII. ESERLERİ

Süfyân-i Sevrî Kûfe'deki ilk musanniflerden birisi olarak kabul edilmektedir³⁴⁵. Kendisi birçok alanda eser vermiş büyük bir müelliftir. Ne var ki tarihçilerin de belirttiği üzere tüm eserleri bizlere kadar intikal edememiştir.

³⁴³ Bağdâdî, XIV, 143; en-Nevevî, Tehzib, II, 154-155; İbn Hibban, Sikat (Dâru'l-Fikr), VII, 611.

³⁴⁴ ez-Zehebî, Siyer, VII, 234-236; el-Müzzî, XI, 161,164, Bağdâdî, IX, 152; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzib, IV, 99 (Dâru'l-Fikr); Ebu Hâtim er-Râzî, Cerh ve't-Ta'dil, IV, 222.

³⁴⁵ ez-Zehebî, Tezkire, I, 360; ez-Zehebî, Siyer, IX, 200 ve 526; Muhammed bin Ca'fer el-Kettânî, er-Risaletü'l-Müstedriketü li Beyani Meşhuri Kütübi's-Sünneti'l-Musannefeti (Thk. Muhammed el-Muntasır Muhammed ez-Zemzemî el-Kettani), Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut-1986, I, 6.

Kûfe'deyken zayıf kişilerden yaptığı tedlis sebebiyle, eserlerinin bir kısmını, Ammar b. Seyf'e yaktırdığı rivâyet edilmektedir³⁴⁶.

Mekke'ye geldiğinde ise burada te'lif ettiği eserleri, siyasî otorite baskısı sebebiyle bir çukura gömdürdüğü, daha sonra arkadaşlarından Ebu Abdirrahman el-Hârisî ile Yezid b. Tevbe'yi, kitaplarını çukurdan çıkarmaları için gönderdiği, gittiklerinde 9 cilt eser çıkardıklarını, kaynaklar bize haber vermektedir³⁴⁷.

Şimdi biz burada Süfyân'ın günümüze kadar intikal edebilmiş veya tarihçilerin eserlerinde Sevrî'ye nispet ettikleri eserleri inceleyeceğiz.

A- el-Câmiu'l-Kebîr³⁴⁸

Süfyân'ın en hacimli eseridir. Sahâbe ve tabiinin fikhî kavillerinin toplandığı bir eser olup, Kûfe'de telif edilmiştir.

Kitabın râvileri; Yezid b. Hâkim, Abdullah b. el-Velid el-Adenî, İbrahim b. Halid es-San'anî, Abdulmelik el-Ceddî ve Hüseyin b. Hafs el-İsfahânî'dir.

Eser günümüze kadar ulaşamamıştır.

³⁴⁶ İbn Nedim, I, 314; Sıddık bin Hasan el Kanûzî, Ebcedu'l-Ulûmi'l-Vesyi'l-Merkûmi fi Beyâni Ahvâli'l-Ulûm (Thk. Abdulcebbar Zekâr), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1978, I, 253; ez-Zehbî, Siyer, VII, 261; Katip Çelebi, Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, Tarih Vakfı Yay, İst-2007, I, 50; Siracuddin Ebi'l-Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Masri İbn Mülakkin, Tabakatü'l-Evliyâ (Thk. Nureddin Seribe), Daru'l-Ma'rife, Beyrut-1986, s. 32.

³⁴⁷ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 115; Bağdâdî, IV, 161.

³⁴⁸ İsmail Paşa, I, 203; İbn Nedim, I, 314; Zirikli, III, 104; Kehhâle, IV, 234; el-Kettani, er-Risale, I, 7,43.

B- el-Câmiu's-Sağîr³⁴⁹

Süfyân'ın hadisle ilgili telif etmiş olduğu bir eser olup, günümüze kadar ulaşmamıştır.

Râvileri; Eşcaî', Ğassân b. Ubeyd, Hüseyin b. Hafs el-İsfahânî, el- Muafi b. İmran el-Mavsilî, Abdulaziz b. I'ban, Abdussamed b. Hasan, Zeyd b. Ebi'z-Zerka ve Kâsım b. Yezid el-Cüremî'dir.

C- Kitâbu'l-Feraiz³⁵⁰

Süfyân'ın günümüze kadar ulaşabilmiş eserlerinden birisidir. Eserin bize ulaşmış orijinal hali, 6. asırda yazılmış olup, Şam'da Zahiriyye kütüphanesinde mahfuzdur.

D- Kitâbu't-Tefsiri'l-Kur'an³⁵¹

Süfyân'ın tefsire dair telif ettiği bir eser olup, rivâyet tefsiri mahiyetindedir. Tefsirine, sahâbe tabiin ve kendisinden önceki müfessirlerin nakilleri kaynaklık etmektedir.

Süfyân bu eserinde tüm sureleri değil, "*Tur suresi*"ne kadar olan 49 surenin her birisinden bir veya birkaç ayeti ancak tefsir ettiği görülmektedir.

³⁴⁹ el-Müzzî, XIX, 209; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 515; İsmail Paşa, I, 203; İbn Nedim, I, 314; İbn Hibban, Sikat, IX, 205; Zirikli, III, 104; Kehhâle, IV, 234.

³⁵⁰ Kehhâle, IV, 234; İsmail Paşa, I, 203; İbn Nedim, I, 314.

³⁵¹ Kâtip Çelebi, I, 443.

Günümüzde eseri ilk olarak, İmtiyaz Ali Arşî tahkik etmiş ve matbû' hale getirmiştir. Daha sonra Beyrut'ta bir komisyon tarafından, Tefsiru Süfyâni's-Sevrî adıyla neşredilmiştir.³⁵²

E- Risâletü ila Ubbâd b. Ubbâd³⁵³

Ubbâd b. Ubbâd adlı bir şahsa, zühd ile ilgili yazmış olduğu bir risaledir. Ebu Hâtim er-Râzî, bu risaleyi Teqaddümetü'l-Cerh ve't-Ta'dil isimli eserinde zikretmekte, Ebu Nuaym ise Hilyetü'l-Evliyâ adlı eserinde Ubbad'a yazılmış başka bir risaleyi daha rivâyet etmektedir.

F- Vasiyyetü ilâ Ali ibn Hüseyin es-Sülemî³⁵⁴

Nefiste varolan kötü hasletlerden kurtuluş ve zühd ile ilgili bir vasiyettir. Ebu Nuaym Hilyetü'l-Evliyâ adlı eserinde zikretmektedir.

G- Kitâbu Mevî'zetü Süfyâni's-Sevrî³⁵⁵

Fuad Sezgin Târihu't-Turasi'l-Arabî adlı eserinde bu kitabın varlığını bildirmektedir.

³⁵²Tefsiru es-Sevrî, Ayrıca daha sonraki yıllarda Haşim Abdyasin el-Meşhedânî, Süfyânu's-Sevrî ve Eseruhu fi't-Tefsir adlı eserini neşretmiştir.

³⁵³ Ebu Hâtim er-Râzî, Tekaddüme, s. 86-89; Ebu Nuaym, VI, 376-377.

³⁵⁴ Ebu Nuaym, VII, 82-85.

³⁵⁵ Fuad Sezgin, Tarihu't-Turâsi'l-Arabî, (Arp. Terc. Mahmut Fehmi Hicazi), İdâretü's-Sekafeti ve'n-Neşri bi'l-Câmia, 1983- yy, I/III/248.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜFYÂN-İ SEVRÎ'NİN CEZA HUKUKUNA

İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

I. SÜFYÂN-İ SEVRÎ'NİN KISAS VE DİYET GEREKTİREN SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Şahıslara karşı işlenen suçlar sonucunda mağdur ya hayatını tamamen kaybedip ölmekte, ya da vücut âzalarında tahribat meydana gelip sağlığı bozulabilmektedir. İster hayata ister vücut bütünlüğüne karşı işlenmiş olsun suçlar, İslâm hukukunda “*Kitâbu'l-Cinâyet*” başlığı altında ele alınmıştır.

İşte bu çeşit suçlara yönelik müeyyideler mağdur veya yakınlarının istek ve arzularına göre gerek kisas ve gerekse de diyet şeklinde olabilmektedir. Fâile, işlediği fiile karşılık fiilin aynısı ile mukabelede bulunmaya kisas, fiilin sebebiyet verdiği ölüm veya beden zarara bedel olmak üzere suçun fâili veya âkilesi tarafından maktûlün varislerine veya eylemim mağduruna ödediği mala ise diyet adı verilmektedir.

Bunlardan başka, ölüm dışında, yaralanmalara yol açan fiiller sonucu verilmesi gereken muayyen bedele “*erş*” denmektedir. Yani tam bir diyetin sözü konusu olmadığı, vücut azalarının zarar görmesi, aslî fonksiyonlarını yerine getirememesi veya tamamen yok olması neticesinde ödenmesi gereken şer'an belirlenmiş malî bedeldir.

Yine öldürme dışında vücut azalarını işlemez hale getiren suçlara yönelik, şer'an miktarı belirli olmayan bedele ise “*hükümeti adl*” denmektedir. Burada miktarın tespiti hâkimin takdirine bırakılmıştır.

A- ÖLDÜRME (KATL)

Suç hayata ve vücut bütünlüğüne karşı işlenmiş ve mağdurun ölümüyle sonuçlanmış ise buna adam öldürme/katl (قتل) veya cana karşı işlenmiş suç/nefse karşı suç (الجناية علي النفس) terimleri³⁵⁶ kullanılmaktadır.

1- Öldürmenin Kısımları

Öldürmenin kısımlarında, irâde ile fiil ilişkisi esas alınarak irâdenin hem fiile, hem de sonuca yönelmesine *amden katl* (kasıtlı), irâdenin fiile yönelip sonuca yönelmemesine ise *hataen katl* (taksirli adam öldürme) adı verilmektedir³⁵⁷.

İslâm hukuku tarihine baktığımız zaman, Süfyân-i Sevrî'nin de içinde bulunduğu cumhuru ulema, *katli* (adam öldürmeyi), *kasten*, *hataen* ve *şibhu amd* (kastın aşılması/ kasta benzer) olmak üzere üç kısımda incelemişlerdir³⁵⁸.

Ancak İmam Mâlik, *şibhu amd*'in Allah'ın kitabında yer olmadığını dolayısıyla kabul edilemeyeceğini ifade etmekte ve *şibhu amd*'i, *amd*'in (kasıtlı adam öldürme) içerisinde değerlendirmektedir³⁵⁹.

³⁵⁶ Mustafa Cevat Akşit, İslâm Ceza Hukuku ve İnsanî Esaslar, Gaye Vakfı Yay, İstanbul -2004, s. 64.

³⁵⁷ Seyyid Sâbık, Fıkhu's-Sünne, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut -1977, II, 517.

³⁵⁸ İbn Kudâme, VIII, 208; Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahavî, Muhtasaru İhtilâfî'l-Ulemâ (Thk. Abdullah Nezir Ahmed), Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-1995, V, 85-86; Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Serahsî, Kitâbu'l-Mebcut, Matbaatu's-Saâde, Mısır-1324, XXVI, 59; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endülisî, el-Muhallâ bi'l-Âsar Şerhu'l-Mücellâ bi'l-İhtisâr (Thk. Muhammed Mansur ed-Dimeşki), İdâretü't-Tıba'ati'l-Müniriyye, Mısır-1352, X, 175-176. Ebubekr Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir, el-İşrâf alâ Mezhebi Ehli'l-İlm (Tkd. Abdullah Ömer el-Bârudî), el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke-ty, III, 71-72.

Buna karşılık Sevrî “dikkat edin! şibhu’l-amd’la adam öldürmenin diyeti, kırkı hâmile olan yüz devedir.” hadisini³⁶⁰ referans göstererek kastın aşılması şeklinde gerçekleşen katli, kasıtlı (amden) olarak gerçekleşenden ayırmıştır³⁶¹.

Kastın aşılması kavramından anlaşılan şey, fiilden ortaya çıkan sonucun fâilin kastettiğinden daha ağır olmasıdır. Yani fâilin irâdesi hem fiile hem de sonuca yönelmekte ancak; sonuç fâilin ulaşmak istediğinden daha ağır olmaktadır³⁶².

Bu sebeple Süfyân, demir, kılıç, silah gibi öldürücü aletlerle gerçekleştirilen suçları *kasıtlı (amd)*, büyük taş, sopa ve odun gibi şeylerle işlenen suçları ise *kastın aşılması (şibhu amd)* şeklinde gerçekleştirilen suçlar kapsamında ele almıştır³⁶³. Sevrî kasten öldürmenin ancak demirle (kılıç, silah) olacağını, demir dışındaki taş ve sopa gibi şeylerle meydana gelen öldürmelerin,

³⁵⁹ Serahsî, XXVI, 65; Sahnûn b. Said b. Habib, Müdevvenetü’l-Kübrâ li’l-İmâm Mâlik b. Enes, Dâru’s-Sâdır, Mısır-1323, VI, 306; Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr el-Kurtubî, Kitâbu’l-Kâfî fî Fıkhî Ehli’l-Medine (Thk. Muhammed Muhammed Uheyd), Mektebetü’r-Riyâd, II, 1096; Ayrıca Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr el-Kurtubî, el-İstizkâr (Thk. Emin Kal’âcî), Dâru’l-Va’y, Kâhire-1993, XXV, 247-248; İbnü’l-Münzir, III, 72.

³⁶⁰Ebu Dâvud, Sünen, II, 593(4547)-605(4588); en-Nesâî, VIII, 40(4791); Muhammed b. Yezid Ebu Abdillâh, Sünenü İbn Mâce (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Daru’l-Fikr, Beyrut-ty, II, 877(2627); Ahmed b. Hanbel, Müsned, Müessesetü Kurtuba, Kâhire-ty, II, 164; Ebu’l-Hasan ed-Darekutnî, Sünenü Darekutnî (Thk. Abdullâh Haşim Yemânî), Daru’l-Ma’rife, Beyrut-1386, III, 104.

³⁶¹ İbn Kudâme, VIII, 208; İbnü’l-Münzir, III, 72.

³⁶² Şamil Dağcı, İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara-2003, s. 68; Sâbık, II, 518.

³⁶³ Ebubekr Abdurrezzak b. Himmam es-San’anî, Musannef (Thk. Habiburrahman el-A’zamî), Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut -1983, IX, 273, Muhammed b. İdris eş-Şâfî, el-Ümm, Beyrut-1968, VII, 278; Sabık, II, 517-518.

2- Hata ile Öldürme

Hata (taksir), fâilin irâdesinin fiile yöneldiği halde fiilden doğan sonuca yönelmemesini, fiili isteyerek yaptığı halde sonucu istememesini ifade etmektedir³⁶⁶. Hata da fâilin irâdesi suç sayılmayan bir fiile yönelir, ancak; fiildeki veya kastındaki yanılğı veya yanlışlığı neticesinde suç sayılan bir fiil meydana gelmektedir.

Tüm İslâm hukukçuları (Süfyân-i Sevrî de dâhil) taksirle ölüm olaylarında, fâil tarafından maktûlün varislerine diyetin verilmesi ve ayrıca kefâret olarak da, mümin bir köle azat edilmesi gerektiğinde hemfikirdirler³⁶⁷. Örneğin avlanma kastıyla bir av hayvanına ateş etme neticesinde, yanlışlıkla bir insanı öldüren kimsenin işlediği katl, hata sonucunda meydana gelmiştir³⁶⁸. Nisa suresinin “*kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azat etmesi ve bağışlamadıkları sürece (ölenin) ailesine diyet ödemesi gerekir.*” ayeti³⁶⁹ kâtile, maktûlün ailesine diyet ödemesini ve kefâret olarak ta mü'min bir köle azat etmesini emretmektedir.

Yine bir kimse haram olan bir fiil sonucu, yanlışlıkla başka bir kimsenin ölümüne sebep olmuşsa, yani bir insanı öldürmek için ateş etse, yanlışlıkla

³⁶⁴ İbn Hemmam, IX, 273, 280.

³⁶⁵ İbn Hemmam, IX, 280.

³⁶⁶ Dağcı, s.76; İbn Hemmam, IX, 281; İbnü'l-Münzir, III, 72.

³⁶⁷ İbn Kudâme, VIII, 217.

³⁶⁸ İbn Kudâme, VIII, 217; İbnü'l-Münzir, III, 72.

³⁶⁹ Nisa 92;

başkasını öldürse Sevrî'ye göre bu da hata olarak değerlendirilmektedir³⁷⁰. Çünkü fâilin irâdesi fiilden meydana gelen sonucu arzu etmemiştir.

Hata sonucu öldürmelerde kısasın cereyan etmeyeceği Kur'an ve sünnet nassları ile sâbittir. Kısas ancak kasıtlı öldürmelerde vuku bulmaktadır.

Sevrî, taksirli ölümlerde diyetin âkileden, kefâretin ise öldürenin malı üzerinden verileceğini savunmaktadır³⁷¹.

Ayrıca Süfyân, hata sonucu meydana gelen öldürmelerde, Müslüman ile gayr-i Müslim arasında herhangi bir ayırım gözetmeyip, gerek Müslüman gerekse de gayr-i Müslimin hata ile öldürmeleri sonucunda, kâtile diyet ve kefâretin gerekeceğini ifade etmektedir³⁷².

3- Dar-ı Harp'teki Öldürme

Daru'l-Harp, Müslümanların kendileriyle aralarında savaş hukuku kurallarının geçerli olduğu gayr-i Müslim ülkeyi ifade eden bir kavramdır.

Müslüman bir kimse Dar-ı Harp'te düşman (kâfir) zannıyla bir mü'mini öldürse, Sevrî'ye göre öldürene kısas tatbik edilmez. Çünkü o, Müslümanı öldürme gayesiyle bu eylemi gerçekleştirmemiştir³⁷³.

Aynı şekilde Dar-ı Harp'te avlanma kastıyla bir hayvana ateş etse ve yanlışlıkla bir insanı (Müslüman) öldürse, Süfyân-i Sevrî, Ebu Hanife, İmam Mâlik, İmam Şafî ve Evzaî' gibi mezhep âlimlerine göre öldürene kısas

³⁷⁰ İbn Kudâme, VIII, 217.

³⁷¹ İbn Kudâme, VIII, 217; İbnü'l-Münzir, III, 127.

³⁷² İbn Kudâme, VIII, 217; İbnü'l-Münzir, III, 90.

³⁷³ İbn Kudâme, VIII, 217.

gerekmeyip diyet ve kefâret gerekir³⁷⁴. Çünkü “*kim bir mü’mini hataen öldürürse, mü’min bir köle azat etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir*” ayeti³⁷⁵ ve Hz Peygamberin “ hatalı öldürmelerde 100 deve diyet verilir” hadisi³⁷⁶ bunu gerektirir. Her ne kadar katl, Dar-ı İslâm’da olmamış olsa bile, hataen bir Müslümanı öldürmüştür³⁷⁷.

Ahmed ibn Hanbel ise Dar-ı Harp’te bir mü’mini yanlışlıkla öldürene ne kısas ne de diyet gerekeceğini yalnızca kefâret olarak “*mü’min bir köle azat edilmesi*” gerektiğini, çünkü Nisa suresi 92. ayetinin devamında “ ... öldürülen kimse mü’min olur ve düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa mü’min bir köle azat etmek gerekir” ifadesi diyet olmaksızın sadece köle azat etmenin vucûbiyetini göstermektedir³⁷⁸.

4- Gayr-i Müslime Karşılık Müslümanın Öldürülmesi

Gayr-i Müslim bir kimseyi kasten (amden) öldüren bir Müslümana, kısas uygulanıp uygulanmayacağı konusunda İslâm hukukçuları farklı görüşler içerisindedir.

Süfyân-i Sevrî’nin de aralarında bulunduğu büyük çoğunluk, gayr-i Müslimi öldüren Müslümana kısas uygulanmayacağı kanaatindedir³⁷⁹. Bu

³⁷⁴ İbn Kudâme, VIII, 217-218.

³⁷⁵ Nisa 92;

³⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 103(5805); Nesâî, VIII, 40(4791), Ebu Dâvud, II, 592(4541).

³⁷⁷ İbn Kudâme, VIII, 218.

³⁷⁸ A.y.

³⁷⁹ İbn Kudâme, VIII, 218; İbnü’l-Münzir, III, 66; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktasid, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut-2004, II, 380; İbn Hemmam,, IX, 473; Ancak Kurtubî ve Cessas, tefsirlerinde Süfyân’ın gayr-i Müslimi öldüren Müslümana kısas uygulanacağı yönündeki görüşünü kaydetmektedir. Ebu

görüşlerini Ebu Dâvud ve Nesâî'nin de rivâyet ettiği şu hadise dayandırmaktadırlar. “ Müslümanların kanları eşittir. Başkalarına karşı onlar tek bir el gibidirler. En alt seviyesinden de olsa emanlarını tanırlar. Haberiniz olsun! Bir Müslüman bir kâfire karşılık öldürülmez. Ayrıca ahd sahibi (gayr-i Müslim) ahdî esnasında, kâfire karşılık öldürülmez³⁸⁰.

Ayrıca Sevrî, Buhârî ve Tirmizî'nin de rivâyet ettiği “ kâfir sebebiyle Müslümana kısas uygulanmaz” hadisini³⁸¹ de delil olarak ileri sürmektedir.

Ancak Ebu Hanife ve İbn Ebi Leylâ gibi re'îy ehli âlimleri ise, gayr-i Müslim zimmiyi öldüren Müslümana kısas uygulanacağı kanaatindedirler³⁸². Çünkü Resulullah, kible ehlerinden (Müslümanlardan) birisinin, zimmet ehlerinden birisini öldürmesi sebebiyle, öldüren Müslümanın öldürülmesi hükmünü vermiş ve “zimmetine riayet herkesten çok bana yaraşır” diyerek³⁸³ zimminin öldürülmesi mukâbilinde Müslümana kısas tatbik etmiştir³⁸⁴.

Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, Câmi'ü li'l-Ahkâmi'l-Kur'an, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1985, II, 246; Ebubekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-ty, I, 140.

³⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 119(959); Ebu Dâvud, Sünen, II, 89(2751); en-Nesâî, VIII, 24(4746); İbn Himmam, 5/226(9445); Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa Ebubekr el-Beyhâkî, Sünenü Kübrâ (Thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Mektebetü Dâru'l-Bâzî, Mekke-1414, VIII, 29(15688);

³⁸¹ el-Buhârî, Sahih, I, 53(111); Tirmizî, IV, 25(1413); Ayrıca; Ebu Dâvud, Sünen, II, 89; Nesâî, VIII, 23; İbn Mâce, II, 887.

³⁸² İbn Kudâme, 8/218; Vehbe ez-Zuhaylî, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi (Terc. Ahmed Efe ve diğerleri,) Feza Yay., İstanbul-1990, VIII, 56-57; Muhammed b. Mahmud b. Mevdûd el-Mavsılî, el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr (Terc. Mehmet Keskin), Ümit Yay., İstanbul-1998, IV, 252; İbnü'l-Münzir, III, 66.

³⁸³ Darekutnî, III, 134(165), Darekutnî, İbn Ömer'den Abdurrahman b. Beylamî yoluyla müsned olarak rivayet etmiştir. Abdurrahman b. Beylamî'nin zayıf bir râvi olduğunu ve bu haberle ihticac

5- Köleye Mukâbil Hür bir Kimsenin Öldürülmesi

Süfyân-i Sevrî, Kur'anın genel mantığını göz önüne alarak ve Hz Peygamberin “ Müslümanlar kanlarında eşittirler” hadisi³⁸⁵ gereğince – ister köle ister hür olsun– birbirlerini öldürmeleri sonucunda öldürene kısas tatbik edileceği kanaatindedir. Çünkü öldürülen köle bile olsa, insan olması sebebiyle masumdur ve bu konuda aynen hür gibidir³⁸⁶.

Ancak İmam Şafî ve Ahmed ibn Hanbel gibi mezhep âlimleri “*sizin için öldürmelerde kısas farz kılındı, hürre karşı hür, köleye karşı köle*” ayetinin hem mantûkunun hem de mefhûmu muhâlifinin köleye mukâbil hür bir kimsenin kısas uygulanarak öldürülemeyeceğini göstermekte olduğunu beyan etmektedir³⁸⁷.

Ayrıca Sevrî, kölelerin kendi aralarında meydana gelen öldürmelerde aynı durumun câri olduğunu³⁸⁸, kâtil köleye kısas tatbik edileceğini, zaten Kur'an-ı Kerim'in “*köleye mukâbil köle*” ibaresinin³⁸⁹ bu gerçeği ifade ettiği görüşündedir.³⁹⁰

edilemeyeceğini söylemektedir. Darekutnî, III, 134(165); Aynı haberi rivayet eden Beyhâkî de aynı değerlendirmeyi yapmaktadır. Beyhâkî, Sünen, VIII, 30(15695).

³⁸⁴ İbn Kudâme, VIII, 218; Zuhaylî, VIII, 57; Mavsîlî, IV, 252.

³⁸⁵ Bknz. 380. dipnot.

³⁸⁶ İbn Kudâme, VIII, 208; İbn Hemmam, IX, 273; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, Neylü'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr Şerhi Münteka el-Ahbâr, Matbaâtu Mustafa el-Babi el-Halebi, VII, 17; Kurtubî, II, 246; İbnü'l-Münzir, III, 65.

³⁸⁷ İbn Kudâme, VIII, 222; Zuhaylî, VIII, 56; Şafî, el-Ümm, VI, 21; İbnü'l-Münzir, III, 65.

³⁸⁸ Kurtubî, II, 249

³⁸⁹ Bakara 178.

³⁹⁰ İbn Kudâme, VIII, 222; İbnü'l-Münzir, III, 68.

Yine Ahmed b. Hanbel'den gelen başka bir rivâyette ise köleler arasında kısas ancak kıymetleri eşit olduğu takdirde vuku bulacağı yönündedir. Eğer kıymetleri eşit değil, yani kâtil kölenin kıymeti yüksek, maktûl kölenin kıymeti düşük ise aralarında kısas cereyan etmez³⁹¹. Ancak bu şaz bir rivâyet olarak değerlendirilmiş olacak ki; Hanbelî mezhebi âlimlerinden İbn Kudâme, eşitlik şartının ayete muhalif olduğunu ifade etmekte, köleler arasında kıymetleri farklı bile olsa kısasın uygulanacağını kabul etmektedir³⁹².

6- Babanın Çocuğu Mukâbilinde Kısas Edilmesi

Süfyân-i Sevrî, Ebu Hanife ve İmam Şafî gibi mezhep imamlarına göre, baba çocuğu veya dede torunu mukâbilinde kısas uygulanarak öldürülemez³⁹³. Çünkü “ baba çocuğu mukâbilinde öldürülmez³⁹⁴” ve “sen ve sahip olduğun şeyler babanıdır.”³⁹⁵ hadisleri böyle bir aynî mukabelenin olamayacağını göstermektedir.

Ancak İbn Münzir, İbn Abdihakem ve İbn Nafi' gibi hukukçular ise ayet ve peygamberden gelen haberlerin zâhiri gereğince kısasın vuku bulması gerektiği, çünkü sulbiyet bağının kısasa engel oluşturmayacağını, böyle iki

³⁹¹ İbn Kudâme, VIII, 223.

³⁹² İbn Kudâme, VIII, 223.

³⁹³ Mavsîlî, IV, 253; Zuhaylî, VIII, 55; İbn Kudâme, VIII, 227; İbn Rüsd, II, 382; İbn Hemmam, X, 23; İbnü'l-Münzir, III, 67.

³⁹⁴ Darekutnî, III, 141(182); İbn Mâce, II, 888(2661); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 49(346); Beyhâkî, VIII, 39(15745).

³⁹⁵ İbn Mâce, II, 769(2291); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 204(6902); Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hâtim el-Bestî, Sahihu İbn Hibbân, Müessesetü'r-Risâle (Thk. Şuayb el-Arnâvud), Beyrut-1414, II, 142(410); Muhammed b. İdris Ebu Abdillâh eş-Şafî, Müsnedü İmam Şafî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-ty, I, 202(979); İbn Hemmam, IX, 130.

kimseye sanki yabancılarımış gibi muamele edilmesi gerektiğini belirtmektedirler³⁹⁶.

7- Karı Kocanın Birbirleri Mukâbilinde Kısas Edilmeleri

Süfyân-i Sevrî, karı-koca arasında meydana gelen öldürme vakıalarında çocuklarının olup olmamasına göre farklı hükümler verileceğini savunur.

Eğer karı-kocanın çocukları varsa, kâtil ister kadın ister erkek olsun ona kısas uygulanamaz. Çünkü kısası isteyecek olan çocuğun anne veya babasına kısas uygulatma yetkisi yoktur. Nasıl ki çocuğunu öldüren babaya kısas uygulanamıyorsa, aynı durum burada da geçerlidir³⁹⁷.

Çocuğun kız veya erkek olması, hükmü değiştirmeyeceği gibi, çocukla birlikte başka mirasçılarının bulunması da kısasın uygulanacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü vârislerden herhangi birinin kısasa yetkisi olmayınca veya kısastan feragat edince, diğer vârisler istese de kısas tatbik edilmez³⁹⁸.

Karı kocanın çocukları yoksa Süfyân-i Sevrî, Ebu Hanife ve İmam Şafî gibi hukukçulara göre kâtile kısas uygulanır³⁹⁹. Bu görüşe karşı Zührî, nikâh akdinin kocaya bir tür mülkiyet hakkı verdiğini, bu yönüyle kölelik (cariyelik) akdine benzediğini, bundan dolayı kocaya, karısını öldürmesi sebebiyle kısas uygulanamayacağını savunur⁴⁰⁰.

³⁹⁶ İbn Kudâme, VIII, 227; İbnü'l-Münzir, III, 67.

³⁹⁷ İbn Kudâme, VIII, 228.

³⁹⁸ İbn Kudâme, VIII, 228. İbn Hemmam, X, 13.

³⁹⁹ İbn Kudâme, VIII, 228; İbnü'l-Münzir, III, 68-69.

⁴⁰⁰ İbn Kudâme, VIII, 228.

Ancak dört mezhep imamının yanı sıra Süfyân-i Sevrî de, nikâh akdinin, mülkiyet akdi değil, bir menfaat akdi oluşturduğunu, bu yönüyle kadının, müste'cire hükmünde kabul edileceği, dolayısıyla kisasın tatbik edileceğini ifade etmektedirler⁴⁰¹.

8- Cinayete Birden Fazla Kimsenin İştiraki

Süfyân-i Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanife, İmam Şafî ve Evzaî' gibi müçtehit mezhep imamları, bir topluluğun bir kimseyi müştereken öldürmeleri neticesinde, bu eyleme karışmış olan herkesin kisas edileceğini savunmaktadırlar⁴⁰². Çünkü Hz. Ömer, San'a'da bir kimsenin yedi kişi tarafından öldürülmesi sebebiyle, bu yedi kişinin hepsinin öldürülmesi emrini vermiş ve "eğer tüm San'a halkı bu adamın öldürülmesine iştirak etmiş olsalardı, hepsini öldürürdüm" diyerek bir kişiyi öldürenlerin hepsine kisas gerekeceğini söylemiştir.⁴⁰³ Sahâbeden Hz Ali ve İbn Abbas, tabiinden ise Said b. Müseyyib, Şa'bî ve Hasan-ı Basrî gibi âlimler de aynı kanaati paylaşmaktadırlar⁴⁰⁴.

Ancak Muaz b. Cebel ve İbn Zübeyr gibi sahâbîlere ve tabiinden İbn Şirin'e göre Kur'anda "*cana karşı can*" ibaresinin⁴⁰⁵ yer aldığı, dolayısıyla cana

⁴⁰¹ İbn Kudâme, VIII, 228.

⁴⁰² İbn Rüşd, II, 381; İbn Kudâme, VIII, 230; İbn Abdilberr, el-İstizkar, XXV, 234; Alaüddin Ebibekr b. Mes'ûd el-Kâsanî, Bedâi'u's-Senâi fî Tertîbi'i-Şerâi', Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1982, VII, 238; İbnü'l-Münzir, III, 69.

⁴⁰³ Mâlik b. Enes (rivayetü Muhammed b. el-Hasan), III, 17(670); Buhârî, Sahih, VI, 2526; Darekutnî, III, 202(360); el-Beyhâkî, VIII, 40, (15751).

⁴⁰⁴ Ebubekr Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe el-Kûfî, Musannef fî'l-Ehâdisi ve'l-Asâr (Thk. Kemal Yusuf el-Hut), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad-1409, V, 429(27694); İbn Kudâme, VIII, 230; Mustafa es-Suyûtî er-Rahyebânî, Metâlibu'Îlâ en-Nehyi fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ, Daru'l-İrşad, Beyrut-1994, VI, 17-18; İbnü'l-Münzir, III, 69.

⁴⁰⁵ Maide 45;

karşı canlara kısas tatbik edilemeyeceği bu sebeple müştereken katl'lerde eylemi gerçekleştirenler içerisinde birisinin kısas edileceği, diğerlerinin ise paylarına düşen diyeti vereceği görüşündedirler⁴⁰⁶.

Süfyân-i Sevrî, bir kimseyi birden fazla kimsenin öldürmesi durumunda maktûlün vârislerinin, kâtilerin bazısına kısas isteyebileceğini, bazısından ise diyet alabileceğini kabul etmektedir⁴⁰⁷.

Ayrıca Süfyân-i Sevrî, birisinin tutup, diğerinin cinâyeti işlemesi sonucu, işleyene kısas, maktûlü tutmakla kâtile yardımcı olana ise müebbed hapis verileceğini söylemektedir⁴⁰⁸. Böyle bir cinâyeti biri yetişkin, diğeri ise henüz akıl-bâliğ olmamış iki kişi işlese ve hangisinin gerçek fâil olduğu bilinmese, ikisine de kısas tatbik edilemez⁴⁰⁹.

9- Maktûlün Varislerinin Katili Affetmesi

İslâm âlimleri, kâtili affetmenin kısastan daha faziletli olduğunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Bakara 178. ve Maide 54. ayetletlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Ayrıca Hz Peygambere kısas ile ilgili bir konu geldiğinde mağdur veya maktûl yakınlarından kısas uygulanacak kişiyi affetmesini isterdi⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ İbn Kudâme, VIII, 230; İbnü'l-Münzir, III, 69; İbn Abdilberr, el-İstizkar, XXV, 235; Ahmed b. Hanbel'den gelen başka bir rivayete göre ise, bir kimseye karşı birden fazla kişinin öldürülemez. İbn Kudâme, VIII, 230;

⁴⁰⁷ İbn Hemmam, IX, 479.

⁴⁰⁸ İbn Hemmam, IX, 479; İbn Abdilberr, el-İstizkâr, XXV, 258; Muhammed b. İsmail el-Yemenî, Sübülû's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut-1991; III, 493.

⁴⁰⁹ İbn Hemmam, IX, 488.

⁴¹⁰ Ebu Dâvud, II, 574(4497); Beyhâkî, VIII, 54(15828); Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 213(13243); Nesâî, VIII, 37 (4784).

Bununla birlikte mağdur veya maktûl yakınları diyeti kabul etmeyip, kisası isteme hakları da vardı⁴¹¹.

İslâm hukukçuları vârislerin her birinin kisas isteme hakkının olup olmadığı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Süfyân-i Sevrî, Nahaî, Ebu Hanife ve İmam Şafî gibi hukukçular tüm varislerin kisası isteme veya kısıstan vazgeçme haklarının olduğunu, bu konuda, kadın-erkek, büyük-küçük⁴¹² ayırımının olamayacağını, onlardan herhangi birinin affetmesiyle kisasın sâkit olacağını, diğerlerinin kısısta ısrar edip, kisası uygulatma haklarının olamayacağını söylemektedirler⁴¹³. Çünkü Hz. Peygamber, “ öldürülenin ailesi, şu iki şeyden birini tercih etme hakkı vardır. Ya kâtilin öldürülmesini ya da maktûlün diyetini ister” hadisinde⁴¹⁴, kadın-erkek, büyük-küçük fark etmeksizin ailenin tüm bireyleri kastedilmektedir.

Ayrıca *İfk* hadisesinde, Hz. Peygamber ahabına, münafıkların başı Abdullah ibn Ubey’den şikâyet ederek, “eziyeti aileme kadar uzanan bu adamdan beni kim kurtarır. Oysaki ben ailemden hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Yine kendisinde hayırdan başka bir şey bilmediğim bir adama kötülük ettiler. Hâlbuki o adam hiçbir vakit, ben olmadan ailemin yanına girmemiştir.” dediği⁴¹⁵ zaman

⁴¹¹ İbn Kudâme, VIII, 279.

⁴¹² Sevrî, küçüklerin buluğa girinceye kadar kisasın erteleneceği görüşündedir. İbnü’l-Münzir, III, 83.

⁴¹³ İbn Hemmam, X, 13; İbn Kudâme, VIII, 279; İbnü’l-Münzir, III, 82.

⁴¹⁴ Ebu Dâvud, Sünen, II, 579(4504); Tirmizî, IV, 21(1406); Ahmed bin Hanbel, Müsned, VI, 384(27204); Şafî, Müsned, I, 200(966); Darekutnî, III, 95(54), el-Beyhâkî, VIII, 52(15816).

⁴¹⁵ Buhârî, Sahih, II, 942(2518); Müslim, IV, 2129(2770); İbn Hibban, Sahih, X, 13(4212).

Usame, “Ey Allah’ın resulü! biz de ailen hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz” demiştir⁴¹⁶.

Bu hadiste geçen *aile/ehil* den kasıt, Hz Peygamberin eşi Hz Aişe’dir. Süfyân-i Sevrî, ailenin kisası isteme hakkının olduğunu ifade eden yukarıdaki hadise dayanarak kadınların da kisası isteme ve kısıstan vazgeçme haklarının olduğunu kabul etmektedir⁴¹⁷.

İmam Mâlik, Evzaî’ ve Leys b. Sa’d gibi İslâm hukukçuları affetme yetkisinin sadece, kişinin erkek tarafından erkek akrabalarına, yani asabesine ait olduğunu, kisasın bu yönüyle nikâhtaki velâyete benzediğini söylemektedirler⁴¹⁸.

Sevrî kâtilden diyet alıp, daha sonra öldürenler için Kur’an-ı Kerimin “ *kim bundan sonra düşmanlık ederse ona elim bir azap vardır.* ” ayetini⁴¹⁹ esas alarak, diyet alındıktan sonra kâtili öldürenin kisas edileceğini, çünkü diyet vermekle veya maktûl yakınları tarafından affedilmekle, kâtil masumluk vasfını kazanmış olacaktır. Masum bir kimsenin öldürülmesinde ise kisas tatbik olunur⁴²⁰.

10- Kastın Aşılması (Şibhu Amd) Neticesinde Katl

Şibhu Amd (kastın aşılması) sonucu ölüm meydana gelmişse, Süfyân-i Sevrî, Ebu Hanife ve İmam Şafî gibi müçtehitler, diyetin âkileye ait olduğu

⁴¹⁶ Buhârî, Sahih, II, 932(2494); Müslim, IV, 2129(2770); Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 194(25664); İbn Hibban, Sahih, X, 13(4212); İbn Hemmam, V, 410(9748); Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebu’l-Kasım et-Tâberânî, Mu’cemu’l-Kebir (Thk. Hamdi bin Abdilmecid), Mektebetü’l-Ulum ve’l-Hikem, Musul-1404, XXIII, 50(133).

⁴¹⁷ İbn Kudâme, VIII, 279.

⁴¹⁸ İbn Kudâme, VIII, 280; Sahnûn, VI, 435; İbnü’l-Münzir, III, 83.

⁴¹⁹ Bakara, 178.

⁴²⁰ İbn Kudâme, VIII, 280; İbn Hemmam, X, 15; İbnü’l-Münzir, III, 85.

görüştüğüdürler⁴²¹. Bu görüşte olanlar Hz Peygamber zamanında Huzeyl kabilesinden iki kadın arasında geçen olayı delil olarak ileri sürmektedirler. “Huzeyl kabilesinden iki kadın birbirleriyle kavga ederlerken, biri diğerine taş atarak kadının ve karnındaki çocuğun ölümüne sebep olmuştur. Durum Hz Peygambere bildirilince, maktûlenin (öldürülen kadının) diyetinin kâtilenin (öldüren kadın) âkilesine ait olacağı hükmünü vermiştir⁴²². Çünkü şibhu amd sonucu işlenmiş katl, aynen taksirle işlenmiş katl gibidir. Diyet, âkile üzerine aittir.

Daha önceden de ifade edildiği üzere, İmam Mâlik, şibhu amd’la katli kabul etmediğinden ve bu tür öldürmeleri kasten işlenmiş katl’lere dahil ettiğinden, burada kısasın vuku bulması gerektiği, ancak maktûl yakınlarının kâtili diyet mukâbilinde affetmesi durumunda, diyetin âkileden değil, kâtilin malından verilmesi gerektiği görüşündedir⁴²³.

11- Âkilenin Yükümlülüğü

Âkile ancak taksirli (hatalı) ve kastı aşan (şibhu amd) cinayetlerde diyet öder⁴²⁴. Bunlardan başka, kasten (amden), kölenin öldürülmesi, sulh yoluyla

⁴²¹ İbn Kudâme, VIII, 280; İbn Hemmam, X, 15; Kurtubî, V, 331; İbnü’l-Münzir, III, 132.

⁴²² Mâlik b. Enes, Muvatta(rivayetü Yahya el-Leysi), (Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), Daru’l-İhyau’t-Turâsi’l-Arabi, Mısır-ty, II, 855(1551); Buhârî, Sahih, V, 2172(5426); Müslim, III, 1309(1681); Ebu Dâvud, Sünen, II, 599(4568); Nesâî, VIII, 48(4819); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 236(7216); İbn Hibban, Sahih, XIII, 373(6017); İbn Hemmam, X, 59(18346); Beyhâkî, VIII, 107(16151); Abdullah b. Abdîrrahman Ebu’l-Muhammed ed-Darimî, Sünenü Darimî (Thk. Fevaz Ahmed Zemerli), Daru’l-Kütübi’l-Arabi, Beyrut-1407, II, 258(2382).

⁴²³ İbn Kudâme, VIII, 294.

⁴²⁴ İbn Kudâme, VIII, 299; İbn Hemmam, IX, 409; Kurtubî, V, 330-331; İbnü’l-Münzir, III, 130.

diyetin kabulü ve suçlunun itirafı durumlarında âkilenin diyet ödeme yükümlülüğü yoktur⁴²⁵.

Süfyân-i Sevrî, ister hataen isterse kasten bir köle öldüren kimsenin âkilesi diyeti yüklenmez. Yani Sevrî, kölelerin diyetinin kâtilin malından ödeneceği görüşündedir⁴²⁶. İbn Abbas, İmam Mâlik ve Ebu Sevr'in de aynı görüşte olduğu rivâyet edilmektedir⁴²⁷. Ancak Ebu Hanife, kölenin bedelinin âkile tarafından ödeneceği kanaatindedir⁴²⁸.

Eğer kâtil ile maktûl yakınları aralarında musâleha/sulh yapmışlarsa, Sevrî'ye göre, bu durumda da âkile diyeti ödemez. Çünkü Hz Peygamberden gelen rivâyet, Sevrî'nin görüşünü teyit etmektedir⁴²⁹.

12- Cinayeti Azmettirenin Durumu

İslâm hukukçuları, kâtile cezaî müeyyide uygulanabilmesi için kâtilde *akıllı olma, bulûğ çağına erme, fîli ve sonucunu irâde etme ve bu fîli bizzat kendisinin gerçekleştirilmesi* şartlarını aramışlardır⁴³⁰.

Ancak zorlayan (azmettiren) ve zorlanan (mükreh) hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Süfyân-i Sevrî, İmam Mâlik, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel gibi

⁴²⁵ İbn Kudâme, VIII, 280; İbn Hemmam, X, 15; İbnü'l-Münzir, III, 130; İbn Hazm, Muhallâ, X, 693; Süfyân burada Mâlik, Beyhâkî ve Darekutnî'nin de rivayet ettikleri hadisi delil olarak kullanmıştır. Beyhâkî, VIII, 104 (16138); Darekutnî, III, 178(277), Mâlik, (rivayetü Muhammed bin Hasan), III, 9(665).

⁴²⁶ İbn Kudâme, VIII, 280; İbn Hazm, Muhallâ, X, 693.

⁴²⁷ İbn Kudâme, VIII, 280; Mâlik, (rivayetü Muhammed bin Hasan), III, 9(665); Şevkânî, VII, 90.

⁴²⁸ İbn Kudâme, VIII, 300.

⁴²⁹ Beyhâkî, VIII, 104 (16138); Darekutnî, III, 178(277), Mâlik, (rivayetü Muhammed b.Hasan), III, 9(665).

⁴³⁰ İbn Rüşd, II, 377; Kâsanî, VII, 234.

mezhep imamları, azmettirenin değil, mükrehin öldürüleceği, azmettirenin ise başka bir şekilde cezalandırılacağı görüşündedirler⁴³¹.

Ebu Hanife ise, azmettirenin, mükreh üzerinde, bu işi yaptırabilecek gücü varsa, bu takdirde sadece zorlayan (azmettiren) öldürülür. Zorlanan (mükreh) ise başka bir şekilde cezalandırılır⁴³². Örneğin bir kimse kölesine falanca adamı öldüreceksin diye emir verse, kölesi de adamı öldürse, Sevrî'ye göre, köle kısas gereği öldürülürken efendisine ta'zir cezası verilir⁴³³. Ebu Hanife ise kölenin efendisi karşısında çaresiz kaldığı ve bu eylemi gerçekleştirmek zorunda bırakıldığı için efendisinin öldürülmesi gerektiğini savunur. Köleye ise ta'zir cezası verilir⁴³⁴.

Kısasın zorlanan kimseye uygulanamayacağını savunanlar, icbarın birçok şer'i mükellefiyetlerde mevcut hükmü değiştirip düşürdüğünü, böylelikle icbar altında olan kimse, sanki bu eylemi gerçekleştirmenin kendi elinde değilmiş şeklinde algılanması gerektiği görüşündedir⁴³⁵.

Mükrehin öldürüleceğini savunanlar ise, mükreh her ne kadar ikrah altında bu eylemi gerçekleştirmiş olsa bile cinayeti bizzat işlediği için kâtil olarak vasıflanmıştır⁴³⁶. Nitekim Sevrî ile aynı görüşü savunan İmam Mâlik de, "kendisine, falanca adamı öldürmezsen seni öldüreceğim" denilen bir kimse için, ölüm korkusuyla o adamı öldürmesi durumunda, öldürene kısas uygulanacağını,

⁴³¹ İbn Rüşd, II, 377; İbnü'l-Münzir, III, 76.

⁴³² İbn Rüşd, II, 377; Zuhaylî, VIII, 53-54.

⁴³³ İbn Rüşd, II, 377; İbn Hemmam, IX, 426; İbn Abdilberr, el-İstizkâr, XXV, 259; İbnü'l-Münzir, III, 76.

⁴³⁴ İbn Rüşd, II, 377; İbn Hemmam, IX, 426; İbn Abdilberr, el-İstizkâr, XXV, 259.

⁴³⁵ İbn Rüşd, II, 377.

⁴³⁶ A.y.

çünkü açlıktan ölmek üzere olan kimse, ölmek için bir başka insanı öldürüp, etini yiyemeyeceğine dair icma'nın vâki olduğunu ifade etmektedir⁴³⁷.

13- Hâkimin Kısas Hükümü Vermesi

Hâkim, kendisine gelen cinâyet davası sonucunda, yanlış bir kanaate varıp zanlı hakkında kısas tatbik ettirse ve daha sonra hükmün yanlış olduğu ortaya çıkarsa, Ebu Hanife ve Süfyân-i Sevrî'ye göre hâkime kısas tatbik edilmez. Maktûlün diyeti ise Beytûlmalce karşılanır⁴³⁸. Çünkü hâkim, içtihatlarında – istemeden de olsa– bazen yanılabilir. Eğer maktûlün diyeti, beytûlmalden değil de hâkim veya âkilesinden alınacak olsa, hâkim veya âkilesi çok büyük zararlara maruz kalabilirler. Dolayısıyla Allah'ın hükümlerini ifa etme gayesiyle görev yapan bir hâkimin yanlış, beytûlmalden karşılanmalıdır⁴³⁹.

14- Ehl-i Kitabın (Zimmînin) Diyeti

Süfyân-i Sevrî, Ebu Hanife ve İbrahim Nahaî gibi fakihler ehli kitabın diyetinin, Müslümanın diyeti miktarınca olduğu kanaatindedirler⁴⁴⁰. Bu konudaki dayanakları ise Hz Peygamberden rivâyet edilen, “Yahudi ve Hristiyanın diyeti Müslümanın diyeti gibidir” hadisi⁴⁴¹ ve Nisa suresindeki

⁴³⁷ İbn Rüşd, II, 377.

⁴³⁸ İbn Kudâme, VIII, 304; Zuhaylî, VIII, 100.

⁴³⁹ Zuhaylî, VIII, 100; İbn Kudâme, VIII, 304.

⁴⁴⁰ İbn Kudâme, VIII, 312; İbnü'l-Münzir, III, 93; İbn Hemmam, X, 98; İbn Abdilberr, el-İstizkâr, XXV, 161; Şevkânî, VII, 69; Serahsî, XXVI, 84; Şevkânî, ed-Dürerü'l-Müdiyyetü Şerhü'd-Düreri'l-Behiyyeti fi Mesaili'l-Fıkhîyyeti (Thk. Muhammed Subhi Hasan Hallak), Mektebetü'l-İrşad, San'a-1993, II, 405-406.

⁴⁴¹ İbn Hemmam, X, 93ve VI, 28; İbn Rüşd, II, 395; Beyhâkî, VIII, 102 (16132); Beyhâkî, İmam Şafîî'nin mürsel olduğu gerekçesiyle bu haberi reddettiğini kaydetmektedir.

“...eğer sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir topluluktan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azat etmek gerekir.” ayetidir⁴⁴².

Sevrî ve Ebu Hanife'ye göre Kur'an'da hiçbir ayırım gözetilmeksizin, ehli kitabın diyetinin, mü'minin diyetine denk olduğu belirtilmektedir. Çünkü zımmî bir kimse hürriyet ve masumiyet bakımından aynı Müslüman gibidir⁴⁴³.

Ancak Ömer b. Abdilaziz, İmam Mâlik, İmam Şafî gibi ilim ve devlet adamları, zımmînin diyetinin, Müslümanın diyetinin üçte biri miktarınca olduğunu görüşündedirler⁴⁴⁴. Çünkü Hz Peygamber Müslümanın diyetini 12 bin dirhem olarak takdir etmişken, Yahudi ve Hristiyanın diyetini 4 bin dirhem olarak belirlemiştir⁴⁴⁵.

Ahmed b. Hanbel ise yine Hz Peygambere dayandırılan bir habere istinaden, zımmînin diyetinin, Müslümanın diyetinin yarısı kadar olduğu kanaatindedir⁴⁴⁶.

15- Ceninin Diyeti

Süfyân-i Sevrî, İmam Şafî ve Ebu Sevr gibi hukukçular ölü olarak doğan ceninin diyetinin, bir *ğurre*⁴⁴⁷ olduğu kanaatindedirler⁴⁴⁸. Sahabilerden Hz Ömer

⁴⁴² Nisa 92;

⁴⁴³ İbn Kudâme, VIII, 312; İbn Hemmam, X, 98; İbn Abdilberr, el-İstizkar, XXV, 161; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, VII, 69; Serahsî, XXVI, 84; Şevkânî, ed-Dürer, II, 405-406.

⁴⁴⁴ İbn Rüşd, II, 395; İbn Kudâme, VIII, 312; İbn Abdilberr, el-İstizkar, XXV, 162; Sâbık, II, 565; İbnü'l-Münzir, III, 93.

⁴⁴⁵ Tirmizî, IV, 25 (1413); İbn Hemmam, VI, 127 ve X, 93; Beyhâkî, VIII, 101(16125); Şafî, Müsned, I, 354 (1621).

⁴⁴⁶ İbn Kudâme, VIII, 312; Yemenî, III, 509; Bu hadisi, Ahmed b.Hanbel, Tirmizî ve Darekutnî rivayet etmişlerdir. Darekutnî, III, 129(148), Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 180(6692); Tirmizî, IV, 25(1413).

ve Muğire b. Şu'be'nin de aynı görüşte olduğu rivâyet edilmektedir⁴⁴⁹. Ayrıca Ebu Hureyre'den gelen rivâyette, Huzeyl kabilesinden iki kadın arasında geçen olayda, Hz Peygamberin böyle hüküm verdiği⁴⁵⁰ bilinmektedir.

Ancak Sevrî, ceninin rakik (köle) olması durumunda, diyetin ğurre değil, ceninin kıymeti ölçüsünde belirleneceği görüşündedir. Yani, eğer cenin erkek ise kıymetinin yirmi de biri, kız ise kıymetinin onda biri diyet olarak verilir⁴⁵¹.

16- Kasâme

Kasâme, kâtili bilinmeyen cinayetlerde (fâili meçhul), maktûlün bulunduğu köy veya mahalle halkından elli kişinin, Allah adına “öldürmedik ve öldüreni de görmedik” diye yemin etmeleridir. Yemin sonucu mahalle sâkinleri, maktûlün yakınlarına, 100 deve diyet verirler⁴⁵².

⁴⁴⁷ Ğurre; Herhangi bir müessir fîil sonucu ölü olarak dünyaya gelen cenin için belirlenen bedeldir. Bunun miktarı konusunda ihtilaf mevcuttur. Hanefîler beşyüz dirhem gümüş, Şafîiler diyetin 1/20 si Tavus ve Mücahit, bir köle veya cariye, Şa'bi ise 100 koyun miktarınca olduğu kanaatindedirler. İbnü'l-Münzir, III, 134.

⁴⁴⁸ İbn Kudâme, VIII, 316; İbn Hemmam, X, 60-61; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 29,31; İbnü'l-Münzir, III, 133.

⁴⁴⁹ İbn Kudâme, VIII, 316; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 37; Darimî, Sünen, II, 211(656); Serahsî, XXVI, 87; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, VII, 77-78; İbnü'l-Münzir, III, 133.

⁴⁵⁰ Mâlik b. Enes (rivayetü Yahya el-Leysi), II, 855(1551); Buhârî, Sahih, V, 2172(5426); Müslim, III, 1309(1681); Ebu Dâvud, Sünen, II, 599(4568); Nesâî, VIII, 48(4819); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 236(7216); İbn Hibban, Sahih, XIII, 373(6017); İbn Hemmam, X, 59(18346); Beyhâkî, VIII, 107(16151); Darimî, Sünen, II, 258(2382).

⁴⁵¹ İbn Hazm, Muhallâ, XI, 35; İbn Kudâme, VIII, 320; İbnü'l-Münzir, III, 134.

⁴⁵² İbn Kudâme, VIII, 382; İbnü'l-Münzir, III, 147.

Kasâmenin Şartları

I- Eğer maktûl köle ise ve öldürüldüğüne dair bir emare var ise, kâtili de bilinmiyorsa, ittifakla kasâme gerekmez.⁴⁵³

II- Öldürülen (maktûl), hür bir kimse ise, kasâme gerekebilmesi için şu şartların oluşması gerekmektedir.

- a) Maktûlün bulunduğu yerin, mahalle, köy veya meskûn bir mahal olması gerekir. Umuma ait cadde, çarşı veya sahrada bulunan maktûl için kasâme yoktur⁴⁵⁴.
- b) Öldürüldüğüne dair bir emâre bulunmalıdır. Öldürülmediği, eceliyle öldüğü, yani ölüm eylemine insanî bir faktörün karışmadığı durumlarda, kasâme gerekmemektedir. Bu konuda Sevrî şunları söyler; “bir mahallede bir ceset bulunsa ve bu cesette öldürülme emâreleri bulunsa, maktûlün diyetini mahalle sâkinleri öder⁴⁵⁵.”
- c) Levs bulunmalıdır. *Lavs*, mahalle sâkinlerinden birisinin, öldürme eylemini gerçekleştirdiği ihtimali üzerine bir karîne bulunmasıdır. Bu konuda mahalle sâkinleriyle, maktûl arasında önceden var olan düşmanlık örnek olarak gösterilebilir⁴⁵⁶. Süfyân-i Sevrî’ye göre, levs yoksa kasâme de yoktur. Yaralandığında falancı kişi bu hale getirdi dese ve ölse, ölen kimsenin bu sözü, Sevrî’ye göre levs

⁴⁵³ İbn Kudâme, VIII, 396; İbnü’l-Münzir, III, 153.

⁴⁵⁴ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, Neylü’l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi’l-Ahyâr Şerhi Münteka el-Ahbâr, (Tlk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), İdaretü’t-Tiba’ati’l-Müniriyye, VII, 115.

⁴⁵⁵ Kurtubî, I, 460; İbn Hemmam, X, 40; İbnü’l-Münzir, III, 150.

⁴⁵⁶ Kal’âcî, s. 284.

olarak kabul edilemez. Çünkü aralarında önceden bir düşmanlık yoktur⁴⁵⁷.

Bir adam bir ev satın alsın yahut kiralasa eve girdiğinde bir ceset görse, kasâme, evi satın alana veya kiralayana değil, – levs varsa – evin daha önceki sahibine gerekir. Şayet levs yoksa maktûlün diyeti evin daha önceki sahibinin âkilesi üzerindedir⁴⁵⁸. Aynı şekilde bir adam, kendi evinde bir insan cesedi bulsa, kâtili de bilinmiyorsa, ev sahibinin âkilesi maktûlün diyetini üstlenir⁴⁵⁹.

Ayrıca Süfyân bir kimsenin çok kalabalık bir yerde öldürülmesi sonucunda, fâilin bulunamaması halinde, maktûlün diyetinin beytûmalce karşılanacağı görüşündedir⁴⁶⁰.

III- Öldürdüğüne dair emareler bulunan sanık hakkında, mahalle sakinlerinden 50 kişi, bu eylemi gerçekleştirmediğine dair, sanık lehine yemin etseler, bu takdirde maktûlün diyetini, bu mahalle sâkinleri üstlenir⁴⁶¹. Bu konuda Sevrî, şunu söylemektedir. “bir köyde bir insan cesedi bulunsa, iki kişi kâtili bildiklerine dair şahitlik yapsalar ve kâtili göstereceklerse, köy halkı ise kâtilin o kimse olmadığına dair 50 defa yemin etse, bu takdirde köy halkı diyeti üstlenir⁴⁶²”.

⁴⁵⁷ İbn Kudâme, VIII, 392; Kurtubî, I, 460.

⁴⁵⁸ Kurtubî, I, 461; İbnü'l-Münzir, III, 151.

⁴⁵⁹ Kurtubî, Tefsir, I, 461; İbnü'l-Münzir, 3/151; İbn Hemmam, X, 42.

⁴⁶⁰ İbnü'l-Münzir, III, 153; İbn Hemmam, X, 51.

⁴⁶¹ İbn Hazm, Muhallâ, XI, 72; İbnü'l-Münzir, III, 147.

⁴⁶² İbn Hemmam, X, 40.

IV- Süfyân-i Sevrî, kasâmeye ancak hür erkeklerin katılabileceği görüşündedir. Kölelerin, kadınların ve çocukların kasâmeye katılmalarını ise kabul etmemektedir⁴⁶³.

B-YARALAMA (CİRAH/MÜESSİR FİLLER)

1- Suç Faili ile İlgili Durumlar

a) Fâil ile Mağdurun Hukuki Statülerinin Eşit Olmaması

Fâilin köle, mağdurun hür bir kimse olması durumunda kısas gerekip, gerekmeyeceğine dair, Süfyân-i Sevrî'ye izafe edilen iki farklı görüş bulunmaktadır. Ünlü Hanbelî âlim ibn Kudâme, *el-Muğnî* adlı eserinde hür ile köle arasında meydana gelen yaralanmalarda yahut organların itlaf veya fonksiyonlarını kaybetmeleri durumunda kısas gereği aynısı ile mukabelede bulunulacağı görüşünü Süfyân-i Sevrî'ye istinat ederken⁴⁶⁴, İbn Münzir, *el-İşraf* adlı eserinde, hür ile köle arasında nefis (can) dışında (الجريمة علي ما دون النفس) kısasın câri olamayacağı görüşünü rivâyet etmektedir⁴⁶⁵. İbn Münzir'in rivâyetine göre, hür bir kimse kölenin elini kesse, kendisine kısas tatbik edilmez. Sadece kölenin onlatıda (1/16) birini tazmin eder⁴⁶⁶.

⁴⁶³ İbn Hemmam, X, 49; İbnü'l-Münzir, III, 149; İbn Ebi Şeybe, IV, 502(22538);

⁴⁶⁴ İbn Kudâme, VIII, 222.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Münzir, III, 66.

⁴⁶⁶ İbnü'l-Münzir, III, 40.

Ancak kölelerin kendileri arasında meydana gelen müessir fiillerde, kısas cereyan etmez⁴⁶⁷. Bu konuda Süfyân şunları söylemektedir. “Kölelerin kıymetlerinin farklı farklı olmaları sebebiyle köleler arasında ölüm dışındaki durumlarda, (müessir fiillerde) kısas câri değildir⁴⁶⁸.”

b) Müessir Fiillerin İştirâk Halinde İşlenmesi

Süfyân-i Sevrî’ye göre, müessir fiillerde, birden fazla fâilin müşterek olarak kısas gerektiren bir müessir fiil suçu işlemeleri halinde, fâillerin her birine ayrı ayrı kısas uygulanmaz⁴⁶⁹. Çünkü kısas kasten yapılan haksız bir tecavüze, eşit bir ceza ile karşılık vermek olduğu için, suç ve cezanın eşitliğini zorunlu kılar. Suç fâilinin tek bir kişi olması durumunda, bu mümkündür. Ancak müessir fiilde suça ortak olanlar birden fazla olduklarından, fâillerin hepsine ayrı ayrı kısas uygulamak suç-ceza eşitliği dengesini bozmaktadır. Çünkü burada yok edilen herhangi bir organa karşılık, aynı işlevi icra eden birden çok organ itlaf edilecektir⁴⁷⁰.

Süfyân-i Sevrî, müştereken yapılan müessir fiillerde, kısasa bedel olarak yok edilen organ için öngörülen kanunî bedelin miktarı, suç fâillerinin sayısına bölünerek mağdura ödenmesi gerektiği görüşündedir⁴⁷¹. Yani suç ortakları telef ettikleri organın malî bedelini (erşini - kendi paylarına düşen miktarını) ödemekle yükümlüdürler.

⁴⁶⁷ İbn Kudâme, VIII, 223; İbnü’l-Münzir, III, 68; İbn Hemmam, X, 8; Kurtubî, II, 249.

⁴⁶⁸ İbn Kudâme, VIII, 223.

⁴⁶⁹ İbn Hemmam, IX, 479, Süfyân-ı Sevrî müştereken katl’lerde adam öldürme eylemine karışmış olan herkesin öldürülmesi gerektiğini kabul ederken, müessir fiillerde ise bu görüşün tam aksine herkese kısas uygulanmayacağını söylemektedir.

⁴⁷⁰ Dağcı, s. 116.

⁴⁷¹ İbn Hemmam, IX, 479.

c) Müessir Fiillerde Suçların ve Cezaların İçtima'ı

İşlediği bir suçtan dolayı, henüz kat'î olarak hüküm giymeyen suç fâilinin ikinci bir suç işlemesine, yani fâilin birden fazla suç işlemesine, suçların içtima'ı denmektedir⁴⁷².

Fâil, birden fazla kişinin aynı organını yok etmesi durumunda (yani 10 kişinin elini veya 5 kişinin kulağını kesmesi gibi) cezaî müeyyidesinin ne olacağına dâir, İslâm hukukçuları farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Süfyân-i Sevrî'ye göre mağdurların hepsi kısası isterlerse, fâile kısas uygulanır. Kısasın infazıyla, mağdurlar haklarının bir kısmını almış olurlar. Çünkü fâilin yok etmiş olduğu eller ile kısas edilen kendi iki eli eşit değildir. Bu durumda imkânsızlıktan ötürü mağdurların yerine getirilemeyen hakları malî bedele dönüşür. Bu bedelde mağdurlar arasında taksim edilir⁴⁷³.

Ancak mağdurların bir kısmı kısas talebinde bulunurlar, bir kısmı ise kısas yerine malî bedel isterlerse, kısas yine infâz edilir. Diğer mağdurların hakları ise malî bedele dönüşür ve mağdurlar kendi paylarına düşen diyeti (erşi) alırlar⁴⁷⁴.

İmam Mâlik ise mağdurlardan herhangi birinin kısası istemesi durumunda, kısasın hemen uygulanacağı ve diğer mağdurlara herhangi bir malî bedelin ödenemeyeceği görüşündedir. Çünkü kastın aslî cezası kısastır.⁴⁷⁵

⁴⁷² Dağcı, s. 129.

⁴⁷³ İbn Hemmam, X, 221 ve IX, 479; İbnü'l-Münzir, III, 69.

⁴⁷⁴ İbn Hemmam, X, 221.

⁴⁷⁵ Dağcı, s. 129; Sahnûn, VI, 430; Ahmed Fethi Behnesî, Nazariyyat fî Fıkhî'l-Cinai'l-İslâmiyye, Müessesetü'l-Halebî ve Şurekâhu li'n-Neşri ve't-Tevzi', Kâhire-1969, s. 132.

d) Müessir Fiillerde Cinsiyet Farklılığı

Süfyân-i Sevrî'ye göre nefis (can) konusunda (الجريمة علي النفس), nasıl ki kadına karşılık erkek öldürülüyorsa, aynı durum müessir fiillerde de geçerlidir⁴⁷⁶. Çünkü adam öldürme ile müessir fiillerde kisasın şartları farklı değildir⁴⁷⁷. Adam öldürmede kısasa engel teşkil etmeyen cinsiyet farkı, müessir fiiller için de geçerlidir. Bundan dolayı, kadın veya erkeğin birbirlerine karşı işledikleri müessir fiillerden dolayı kısas uygulanır.

Ancak Hanefiler müessir fiillerde, – kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olması ve organlar için takdir edilen bu bedellerin eşitliği ortadan kaldırması sebebiyle – kadın ile erkek arasında kisasın câri olamayacağı görüşündedirler⁴⁷⁸. Çünkü organlar vücut bütünlüğünü oluşturan parçalar değil, vücut bütünlüğünü ayakta tutan birer menfaattir⁴⁷⁹.

e) Kisasın İnfaz Edilebilirlik İmkânının Olması

Süfyân-i Sevrî'ye göre, kısasta misli ile mukabelede bulunma imkânı bulunmadığı durumlarda, – zorunlu olarak – kısas malî bedele dönüşmektedir. Örneğin mağdurun kemiklerinde veya kafatasında meydana getirilen müessir fiile karşılık fâile kısas uygulanması durumunda, fâilde daha ağır bir zarara, hatta fâilin ölümüne bile sebebiyet verebilir. Bu ise misli ile mukabelede bulunma ilkesini zedeler. Çünkü müessir fiili işleyen fâilin kanı, ancak işlediği müessir fiil

476 Kurtubî, II, 248; Cessas, I, 139.

477 İbnü'l-Münzir, III, 64; İbn Hemmam, IX, 451.

478 Kurtubî, II, 248.

479 Fahrüddin Osman bin Ali ez-Zeylai', Tebyînü'l-Hakâik Şerhü Kenzü'd-Dekâik, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-ty, VI, 112.

kadar masumdur. Bunun fazlası onun ismetine zarar vermektedir⁴⁸⁰. Nitekim Kur'anı Kerimde "eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın"⁴⁸¹ ve "kim size saldırırsa (düşmanlık ederse) size saldırdığı gibi sizde ona saldırın.(ileri gitmekten sakının)"⁴⁸² ayetleri kısasta haddi aşmayı yasaklamaktadır.

f) Müessir Fiilin Doğuracağı Nihâi Sonucun Beklenmesi

Süfyân-i Sevrî, suç fâiline kısasın ancak, mağdurun yarasının iyileşmesinden sonra infaz edileceği görüşündedir. Çünkü müessir fiil sonucu, yaranın daha ağır bir yaranın oluşmasına ve yahut başka bir organın yok olmasına hatta mağdurun ölümüne bile sebebiyet verebilir. Durum böyle olunca fâil, müessir fiilden dolayı değil, adam öldürme suçundan yargılanacaktır⁴⁸³.

Süfyân-i Sevrî'nin bu konudaki dayanağı ise, "yara ancak iyileştikten sonra kısas edilir"⁴⁸⁴ ve "Resulullah, mağdurun yarası iyileşinceye kadar kısastan nehyetti"⁴⁸⁵ hadisleridir.

⁴⁸⁰ İbn Kudâme, VIII, 252; Dağcı, s. 121.

⁴⁸¹ Nahl, 126.

⁴⁸² Bakara 194.

⁴⁸³ İbn Kudâme, VIII, 269; İbnü'l-Münzir, III, 82.

⁴⁸⁴ Mâlik b. Enes (rivayetü Yahya el-Leysi), II, 875; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 217 (7034); Darekutnî, III, 89 (27); İbn Hemmam, IX, 453 (17989); İbn Ebi Şeybe, V, 438 (27781); Beyhâkî, VIII, 66(15886).

⁴⁸⁵ Darekutnî, III, 88(24); Beyhâkî, VIII, 67(15894); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 217 (7034); İbn Hemmam, IX, 454 (17991).

g) Kısasta Suç ve Cezanın Eşitliği

Süfyân'a göre, kısas uygulanacak organ, yok edilen veya işlevsiz hale getirilen organın mümâsili olmalıdır. Buna göre fâil, bir başka kimsenin sağ eline zarar vermişse kendi sol elinin kısas edilmesini isteyemez. Çünkü kısasta işlenen fiile misli ile mukabele esastır. Sağ elin dengi ise sağ eldir⁴⁸⁶.

h) Suç Fâilinin Tek Gözlü Olması

Tek gözü olan (اعور) suç fâilinin, iki gözü de sağlam olan bir kimsenin gözlerinden birisini kör etmesi durumunda, Sevrî'ye göre fâile kısas uygulanır⁴⁸⁷. Bu konuda Süfyân, "göze karşılık göz"⁴⁸⁸ ayetinin zahirine dayanarak, suç fâilinin tek gözlü olmasının, kendisinden kısası düşürmeyeceğini ifade etmektedir⁴⁸⁹. Ebu Hanife, İmam Mâlik ve İmam Şafî de, Sevrî ile aynı kanaati paylaşmaktadır⁴⁹⁰.

Ancak Ahmed b. Hanbel, tek gözüne kısas uygulandığı takdirde, fâilin görme yeteneği tamamen yok olacağından, fâile kısas uygulanamayacağını savunmaktadır⁴⁹¹.

i) Müessir Fiillerde Âkilenin Yükümlülüğü

Kasten işlenmiş müessir fiillerde, mağdur kısası değil de, diyeti/erşi talep ederse, fâil bu bedeli kendi malından verir. Ancak taksirli, kastı aşan (şibhu amd)

⁴⁸⁶ İbn Hemmam, X, 10.

⁴⁸⁷ İbnü'l-Münzir, III, 100-101; İbn Kudâme, VIII, 262.

⁴⁸⁸ Maide 45.

⁴⁸⁹ İbnü'l-Münzir, III, 100-101; İbn Kudâme, VIII, 262.

⁴⁹⁰ A.y.

⁴⁹¹ İbn Kudâme, VIII, 262 ve VIII, 342.

ve tesebbüben organların yok edilmesine veya işlevsiz hale getirilmesine sebep olan müessir fiillerde, sadece fâile tüm maddi yükümlülükler yüklenmez. Fâilin yanı sıra, âkilesinin de diyete iştirak etme yükümlülüğü olup, kabul etmemeleri halinde zorla (cebren) bu yükümlülük yerine getirilir⁴⁹².

Ancak âkilenin, kölelerin erş ve diyetini yüklenme gibi zorunluluğu bulunmamaktadır. Çünkü Sevrî'ye göre, köleler mal statüsünde değerlendirildikleri için, itlaf edilen malların tazmini de âkileye yüklenemez⁴⁹³.

Aynı şekilde diyet (erş) hususunda, fâil ile mağdurun sulh (anlaşma) yaptığı, erş miktarının beş deveden az olduğu ve diş ve mûdıhanın aşağısındaki erşlerde, âkilenin herhangi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır⁴⁹⁴.

Süfyân-i Sevrî, buradaki *mûdıha* konusunda kadın-erkek arasında bir ayırma gitmektedir. Sevrî, kadının mûdıhasında âkilenin bir yükümlülüğünün bulunmadığı görüşündedir. Çünkü kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısı kadardır. Hal böyle olunca *mûdıha*'ya öngörülen 5 develik erş miktarı, söz konusu kadın olduğunda bunun yarısına tekabül etmektedir.⁴⁹⁵ Oysaki Süfyân-i Sevrî'ye göre âkilenin 5 deve aşağısı için yükümlülüğü yoktur.

⁴⁹² İbn Hemmam, IX, 419; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 55; İbnü'l-Münzir, III, 130-132; İbn Kudâme, VIII, 299-300-301.

⁴⁹³ İbn Kudâme, VIII, 299-300-301; İbnü'l-Münzir, III, 142-143; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 49.

⁴⁹⁴ İbn Kudâme, VIII, 299-300-301; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 49; İbn Hemmam, IX, 410; İbnü'l-Münzir, III, 142-143.

⁴⁹⁵ İbn Hazm, Muhallâ, XI, 52.

2- Müessir Fillere Öngörülen Cezalar (Diyet – Erş)

Tüm İslâm hukukçuları, diyetin miktarının 100 deve olduğunda icma etmişlerdir⁴⁹⁶.

Sevrî, organların diyeti konusunda, şöyle bir değerlendirme yapmaktadır. “vücutta tek olan bir organ yok edilmişse tam diyet, vücutta birden fazla olan organlardan biri yok edilmişse, tam diyet (erş), vücutta bulunan bu organlar sayısına bölünür. Örneğin, iki gözü sağlam olan bir kimse, tek gözü olan bir kimsenin gözünü çıkarırsa – ve böylelikle ama bile kalsa – fâile diyetin yarısı gerekir. Aynı şekilde tek kolu olan bir kimsenin elini kesen kimseye de, tam diyetin yarısı ödettirilir⁴⁹⁷.

a) *Erkeğin Cinsiyet Organı (Penis)*

Erkeğin cinsiyet organı kamış ve haşefe (sünnetli kısım) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Erkeğin bu organının yok edilmesine karşılık, tam diyet gerekeceği konusunda mezhep alimleri hemfikirdirler.

Süfyân-i Sevrî’ye göre cinsiyet organının sadece haşefe kısmının yok edilmesi durumunda da tam diyet gerekeceğini söylemektedir. Burada haşefenin önemli fonksiyonu dikkate alınmıştır⁴⁹⁸. Ancak Süfyân-i Sevrî, henüz işlevsel hale gelmeyen çocuğun penisi için aynı durumun söz konusu olmadığı

⁴⁹⁶ İbnü’l-Münzir, III, 88; İbn Kudâme, VIII, 289. Ancak Sevrî’ye göre kadının diyet, erkeğin diyetinin yarısı kadardır. Kurtubî, VI, 207.

⁴⁹⁷ İbn Kudâme, VIII, 340-342 ve 359; İbnü’l-Münzir, III, 100-101; Kurtubî, VI, 193.

⁴⁹⁸ İbnü’l-Münzir, III, 115.

kanaatindedir. Çocuğun penisinin yok edilmesi durumunda, *hükümet-i adl*'in gerekeceğini ifade etmektedir⁴⁹⁹.

b) Kulaklar

Her bir kulak için yarım diyet gerekir⁵⁰⁰. Bu konuda tüm hukukçular aynı kanaati paylaşmaktadır. Bu hükmün kaynağını ise, Hz Peygamberin, Amr b. Hazm'a verdiği mektup oluşturmaktadır⁵⁰¹.

Süfyân-i Sevrî, Ebu Hanife, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel, işitme fonksiyonunun yok olmaması durumunda bile, yüz çehresindeki estetik açıdan önemine binaen, kulağın cismî varlığının bir kısmının yok edilmesi durumunda dahi, tam diyet gerekeceğini ifade etmektedirler⁵⁰².

Ayrıca Süfyân-i Sevrî, işitme fonksiyonunun yok edilmesine de tam diyet gerekeceği görüşündedir. Çünkü kulaklar “işitme” için yaratılmışlardır. Her ne kadar kulağın cismanî varlığı yerinde dursa da, işlevi yok edilmiştir. Bundan dolayı işitme fonksiyonunun yok edilmesi, kulağın tamamen yok edilmesi mesabesindedir⁵⁰³.

⁴⁹⁹ İbn Hazm, Muhallâ, X, 450.

⁵⁰⁰ İbnü'l-Münzir, III, 99; İbn Rüşd, II, 402; İbn Kudâme, VIII, 344-345.

⁵⁰¹ Mâlik b. Enes (rivayetü Yahya el-Leysi), II, 849(1547); Nesâî, VIII, 57(4853); Dârimî, Sünen, II, 253(2366); Darekutnî, III, 209(377).

⁵⁰² İbn Kudâme, VIII, 345; İbn Rüşd, II, 402; İbnü'l-Münzir, III, 99; Şafî, el-Ümm, VI, 89; Zeylai', VI, 129-130; Ebu Zekeriya Muhyiddin Şeref en-Nevevî, el-Mecmu' Şerhü'l-Mühezzeb, Daru'l-Fikr, XIX, 81; İbn Hemmam, IX, 323.

⁵⁰³ İbn Kudâme, VIII, 345; İbn Rüşd, II, 402; İbnü'l-Münzir, III, 99.

Buradan da anlaşılacağı üzere, Süfyân-i Sevrî, fonksiyon kaybı ile kulağın cisminin birlikte yok edilmesi durumunda – iki kulak için – iki tam diyet gerekeceğini ifade etmektedir.

c) *Eller*

Bir el için öngörülen malî bedel, tam diyetin yarısıdır. Yani 50 devedir. Nitekim Amr b. Hazm'a Hz Peygamberin verdiği emirde, bunu böyle belirlemiştir. İki el için bu bedel tam diyettir⁵⁰⁴.

Süfyân-i Sevrî, kolun yarısından koparılması⁵⁰⁵ veya avuç ayası dışında parmakların hepsinin yok edilmesi durumunda da tam diyet gerekeceğini ifade etmektedir. Çünkü tutma fonksiyonu tamamen parmaklarla alakalı olduğu için, el ayası parmaklara tabiidir⁵⁰⁶

d) *Ayaklar*

Ayakların kanunî bedeli de sünnet ile belirlenmiştir. Tek ayak için yarım, iki ayak için tam diyet gerekir. Süfyân-i Sevrî, ayağın baldır (diz ile ayak arası)dan veya uyluktan koparılması arasında farkın olmadığı görüşündedir. Her iki durumda da yarım diyet gerekir⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ Mâlik b. Enes (rivayetü Yahya el-Leysi), II, 849 (1547); Nesâî, VIII, 57 (4853); Darimî, Sünen, II, 253 (2366); Darekutnî, III, 209 (377).

⁵⁰⁵ Sevrî, kolun dirsekten koparılması durumunda tam diyet, dirsek üstü için ise hükümet-i adl gerekeceği görüşündedir. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, el-Havi'l-Kebir (Thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1994, XII, 278.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Münzir, III, 113.

⁵⁰⁷ İbnü'l-Münzir, III, 118; İbn Kudâme, VIII, 362.

e) *Memeler*

Meme gerek emzirme gibi bir fonksiyon, gerekse estetik açıdan özellikle kadınlar için oldukça önemli bir organdır. Kanunî bedeli konusunda herhangi bir hadis bulunmadığı için takdirin içtihadî olduğu ifade edilebilir⁵⁰⁸.

Süfyân-i Sevrî, kadının her bir memesi için, yarım diyet gerekeceği görüşündedir⁵⁰⁹.

Sevrî, bir müessir fiil sonucu kadının bir memesinden sütün kesilmesi durumunda yarım diyet, iki memesinden sütün kesilmesi durumunda ise tam diyetin gerekeceği kanaatindedir. Çünkü memelerin asli fonksiyonu süt içindir⁵¹⁰.

Ancak Süfyân, göğüs uçlarına (meme uçları) yönelik müessir fiillerde memede sütün kesilmemesi halinde hükümet-i adl'in gerekeceğini söylemektedir⁵¹¹. Aynı şekilde erkeğin göğüslerinin yok edilmesi durumunda da, süt verme gibi bir işlevinin olmaması sebebiyle diyetin değil, hükümet-i adl'in gerekeceğini ifade etmektedir⁵¹².

f) *Göz Kapakları*

Göz kapaklarının gözü koruma, açma ve kapama gibi işlevsel özelliği yanı sıra, çehrede arzettiği estetik önemi vardır. Bu sebeple Süfyân-i Sevrî, her bir göz

⁵⁰⁸ Dağcı, s. 207.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Münzir, III, 113; İbn Kudâme, VIII, 359; İbn Hemmam, IX, 363; İbn Hazm, Muhallâ, X, 454.

⁵¹⁰ İbnü'l-Münzir,3/113; İbn Kudâme, 8/359;

⁵¹¹ İbn Kudâme, VIII, 359; Ancak İbn Hazm, Süfyân'ın meme uçları için ¼ oranında diyet gerekeceği görüşünü nakletmektedir. İbn Hazm, Muhallâ, X, 434.

⁵¹² İbn Hazm, Muhallâ, X, 434; İbn Hemmam, IX, 363.

kapağı için $\frac{1}{4}$ oranında diyet gerekeceğini, 4 göz kapağının da yok edilmesi durumunda tam diyet gerekeceği görüşündedir⁵¹³.

Ebu Hanife, İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel de aynı kanaati paylaşmaktadır⁵¹⁴. Ancak İmam Mâlik, bu konuda sarîh bir nass bulunmaması sebebiyle hükümet-i adl'in gerekeceği yönünde görüş bildirmiştir⁵¹⁵.

g) Dişler

Süfyân-i Sevrî, bütün dişlerin eşit olduğu ve her birinin erş miktarının 5 deve olduğu görüşündedir⁵¹⁶. Kaynağını sünnetten alan bu anlayışın, sahâbîler ve tabiiler döneminde de aynen devam ettiği görülmektedir.

Süfyân-i Sevrî'ye göre müessir fiil neticesinde mağdurun dişlerinin renginin değişmesiyle (siyahlaşma/morarma), dişlerin dökülmesi arasında fark yoktur. Her iki durumda da erş miktarı 5 devedir⁵¹⁷.

Süfyân-i Sevrî, olağandan fazla olan organlar ve kemikler için yani, 32 den fazla diş olan bir kimsenin 32 nin üzerindeki dişlerine yönelik müessir fiillerde, hükümet-i adl'in gerekeceği kanaatindedir⁵¹⁸.

⁵¹³ İbn Hazm, Muhallâ, X, 423; İbnü'l-Münzir, III, 101; İbn Kudâme, VIII, 344; Kurtubî, VI, 195.

⁵¹⁴ İbnü'l-Münzir, III, 101; İbn Kudâme, VIII, 344; İbn Hazm, Muhallâ, X, 423; İbn Rüşd, II, 402; Kurtubî, VI, 195.

⁵¹⁵ İbnü'l-Münzir, III, 101; İbn Kudâme, VIII, 344; İbn Rüşd, II, 402. Ancak Kurtubî, İmam İmam Mâlik'in göz kapakları için $\frac{1}{3}$ oranında diyet gerektireceği görüşünü rivayet etmektedir. Kurtubî, VI, 195.

⁵¹⁶ İbn Kudâme, VIII, 353; İbnü'l-Münzir, III, 104; İbn Hemmam, IX, 394; İbn Hazm, Muhallâ, X, 414.

⁵¹⁷ İbnü'l-Münzir, III, 105; İbn Kudâme, VIII, 356.

⁵¹⁸ İbnü'l-Münzir, III, 106; İbn Hazm, Muhallâ, X, 417.

h) Parmaklar

Elin fonksiyonu ancak parmaklarla yerine getirilebilmektedir. Parmakların buradaki önemine binaen, parmakların erşi, tam diyetin 1/10'udur. Bu da on deveye karşılık gelmektedir⁵¹⁹.

Her parmak üç boğumdan meydana gelmektedir. Bundan dolayı parmak uçlarının yok edilmesi durumunda mağdura ödenecek erş miktarı, bir parmak için öngörülen erşin 1/3'ü kadar olacaktır⁵²⁰. Ancak başparmaklarda durum farklıdır. Başparmaklar iki boğumdan oluştuklarından dolayı, başparmak uçları için takdir edilen erş miktarı, bir parmak için öngörülen erşin ½'sine tekabül etmektedir ki oda 5 devedir⁵²¹.

Süfyân-i Sevrî, 10' un üzerindeki parmakların yok edilmesi durumunda hükümet-i adl'in gerekeceği görüşündedir⁵²².

Süfyân-i Sevrî'ye göre el ve ayak parmakları arasında fark yoktur. Her iki durumda da bir parmak için öngörülen kanunî bedel, 10 devedir⁵²³.

i) Saç ve sakalın diyeti

Saçların, güneş ışınlarından başı koruması yanında, çehredeki estetik yönden büyük bir önemi vardır. Süfyân-i Sevrî gerek saç ve gerek sakalın tıraş

⁵¹⁹ İbnü'l-Münzir, III, 109; İbn Rüşd, II, 404; İbn Kudâme, VIII, 362; İbn Hemmam, IX, 384.

⁵²⁰ İbn Hemmam, IX, 385; İbn Hazm, Muhallâ, X, 437; İbnü'l-Münzir, III, 110-111; İbn Kudâme, VIII, 362.

⁵²¹ İbn Hemmam, IX, 385; İbn Hazm, Muhallâ, X, 437; İbnü'l-Münzir, III, 110-111; İbn Kudâme, VIII, 362.

⁵²² İbn Hemmam, IX, 388; İbn Kudâme, VIII, 363; İbnü'l-Münzir, III, 112.

⁵²³ İbn Kudâme, VIII, 362; İbnü'l-Münzir, III, 118.

edilip (yok edilip) tekrar çıkmaması durumunda tam diyet gerekeceği görüşündedir⁵²⁴.

j) İdrar Yolları

Boşaltım organlarının zarar görmesiyle, insanda idrarı tutamazlık meydana gelebilir. Bu ise kişi için çok büyük meşakkatler ortaya çıkarmaktadır.

Süfyân-i Sevrî'ye göre, maddî bir darbe sonucu, kişinin mesanesi yırtılır ve idrarını tutamayacak derecede zarar görürse, bu durumda tam diyet gerekir. Bu konuda kadın ile erkek arasında fark yoktur⁵²⁵.

k) Bel kemiği

Ayakların bitişik olduğu kalça kemiklerini omurlara bağlamada köprü vazifesi gören bel kemiği vücut iskeletinin birbirleriyle irtibatını sağlayarak, ona hareket kabiliyeti kazandırmaktadır. Bel kemiğinin kırılması sonucu, insanın hareketi yok olmakta ve temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak hale gelebilmektedir.

Süfyân-i Sevrî'ye göre böylesine önemli bir fonksiyonu haiz bu organın yok edilmesi veya kırılması durumunda – kişiyi çok büyük zararlara sokacağından – tam diyet gerekir⁵²⁶.

Nitekim bu hükmün kaynağını da Hz Peygamberin “ bel kemiğine tam diyet gerekir”⁵²⁷ hadisi oluşturmaktadır.

⁵²⁴ İbn Hazm, Muhallâ, X 433; İbn Kudâme, VIII, 346; İbnü'l-Münzir, III, 100.

⁵²⁵ İbn Hemmam, IX, 375; İbn Hazm, Muhallâ, X, 458.

⁵²⁶ İbn Hazm, Muhallâ, X, 451; İbnü'l-Münzir, III, 114.

l) Yumurtalar (Testisler)

Süfyân-i Sevrî, yumurtaların her birisi için yarım diyet gerekeceği görüşündedir⁵²⁸. Bu görüşün dayanağı ise Hz Peygamberin Amr b. Hazm'a verdiği mektuptaki “ iki yumurta için tam diyet gerekir”⁵²⁹ ifadesidir.

m) Hâşime

Hâşime, baş veya yüz bölgesinde herhangi bir kemiğin kırılmasıdır. Hâşimenin bedeli konusunda herhangi bir nassın mevcudiyeti bilinmemekle birlikte, Zeyd b. Sâbit'in bu tür müessir fiillerde 10 deve gerekeceği şeklindeki görüşü fukahaya emsal teşkil etmiştir⁵³⁰. Süfyân-i Sevrî, hâşime için bedelin, 10 deve yahut 1000 dirhem olacağı kanaatindedir⁵³¹.

n) Mûdîha

Mûdîha; kemiği kaplayan, simhak isimli zarı yırtıp iğne ucu kadar bile olsa, kemiği ortaya çıkararak yaralara verilen isimdir⁵³².

⁵²⁷ Mâlik b. Enes (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 3 (662); Nesâî, VIII, 57 (4853); Darimî, Sünen, II, 253 (2366); İbn Hibban, Sahih, XIV, 501 (6559); Muhammed b. Abdillâh Ebu Abdillâh el-Hâkim en-Nisaburî, el-Müstedrek ale's-Sahihayn (Thk. Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-1990, I, 552 (1447); İbn Hemmam, IX, 364 (17595); İbn Ebi Şeybe, V, 382 (27161); Beyhâkî, IV, 89(7047).

⁵²⁸ İbnü'l-Münzir, III, 116.

⁵²⁹ Mâlik b. Enes (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 3 (662); Nesâî, VIII, 57 (4853); Darimî, Sünen, II, 253 (2366); İbn Hibban, Sahih, XIV, 50 (6559); en-Nisaburi, I, 552 (1447); İbn Hemmam, IX, 364 (17595); İbn Ebi Şeybe, V, 382 (27161); Beyhâkî, IV, 89 (7047).

⁵³⁰ Dağcı, s. 242; İbnü'l-Münzir, III, 97; İbn Kudâme, VIII, 369.

⁵³¹ İbn Kudâme, VIII, 369; İbnü'l-Münzir, III, 97; İbn Hemmam, IX, 314; Kurtubî, VI, 205.

⁵³² Dağcı, s. 156.

Hadislerde mûdiha için tam diyetin 1/20'si, yani 5 deve öngörülmektedir⁵³³. Süfyân-i Sevrî'nin buradaki mûdihadan kastı, baş ve yüz bölgesinde meydana gelen ve kemik sınırına ulaşan yaralardır. Vücudun diğer bölgelerinde meydana gelen aynı türden müessir fiillerin bedeli için, Süfyân-i Sevrî, hükümet-i adl'in gerekeceği görüşündedir⁵³⁴.

o) Kemikler

Süfyân-i Sevrî'nin kemiklerin kırılması ile ilgili olarak görüşlerini, şu şekilde özetleyebiliriz.

- ✓ Burun kemiği kırılır ve sonra iyileşirse, hükümet-i adl⁵³⁵,
- ✓ Omuzun kırılması durumunda, hükümet-i adl⁵³⁶,
- ✓ Omurga kemiğinin kırılması durumunda, hükümet-i adl⁵³⁷,
- ✓ Çene kemiğinin kırılması durumunda, hükümet-i adl⁵³⁸,
- ✓ Alın kemiğinin kırılması durumunda, hükümet-i adl gerekmektedir⁵³⁹.

⁵³³ Mâlik b. Enes (rivayetü Yahya el-Leysi), II, 849(1547); Tirmizî, IV, 13(1390); Nesâî, VIII, 57 (4853); İbn Mâce, II, 886(2655); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 217(7033); Darimî, Sünen, II, 255(2373); İbn Hibban, Sahih, XIV, 501(6559); en-Nisabûrî, I, 552(1447); Şafîî, Müsned, I, 203(983); Darekutnî, III, /201(357); Tâberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, V, 138(4878); İbn Hemmam, IX, 305; İbn Ebi Şeybe, V, 349(26781).

⁵³⁴ İbnü'l-Münzir, III, 96; İbn Hemmam, IX, 311; Kurtubî, VI, 205; İbn Kudâme, VIII, 368.

⁵³⁵ İbn Hemmam, IX, 341; İbnü'l-Münzir, III, 103;

⁵³⁶ İbn Hemmam, IX, 379.

⁵³⁷ İbn Hemmam, IX, 366-367.

⁵³⁸ İbn Hemmam, IX, 361; İbnü'l-Münzir, III, 108.

⁵³⁹ İbn Hemmam, IX, 320.

p) Ses

Süfyân-i Sevri'den gelen farklı iki rivâyetten birine göre sesin müessir fiil sonucu kesilmesi durumunda hükümeti adl'in gerekeceği bildirilirken⁵⁴⁰, diğer rivâyete göre bu durumda tam diyetin gerekeceği⁵⁴¹ ifade edilmektedir.

⁵⁴⁰ İbn Himmam, IX, 360; İbnü'l-Münzir, III, 107.

⁵⁴¹ İbnü'l-Münzir, III, 107.

II. SÜFYÂN-I SEVRÎ'NİN HADD CEZASI GEREKTİREN SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Hadd sözlükte “*men etmek, engel olmak, sınır çekmek*” anlamlarına gelmektedir⁵⁴². İslâm hukukunda bazı cezalara hadd denmesinin sebebi ise, kişi ile suç eylemi arasına sınır çekip, suça engel olduğu içindir.

Terminolojide ise hadd, Hakkullah (Allah hakkı) olarak, Şârî’ tarafından tayin ve takdir edilmiş cezalara verilen isimdir⁵⁴³. Hadd suçun değil, suça uygulanan cezanın adıdır. Hadd cezalarının uygulandığı suçlar toplumsal yönü ağırlıklı olan hak ve menfaatleri ihlal ettiği için tanımdaki Allah hakkı ibaresi toplum hakkı olarak yoruma tabi tutulmuştur⁵⁴⁴.

A- ZİNÂ HADDİ

Tüm semavi ve beşeri dinlerde çok çirkin ve kötü bir fiil olarak kabul edilen zinâ, aralarında nikâh ve mülkiyet (cariyelik) akdi bulunmayan erkeklerle kadının cinsel ilişkide bulunması olarak tanımlanmaktadır⁵⁴⁵.

⁵⁴² Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur, Lisânu'l-Arab, Daru's-Sadı, Beyrut-ty, III, 140; Abdurrezzak el-Hüseyni ez-Zebîdî, Tâcu'l-Ârus min Cevâhiri'l-Kâmus, I, 1947; Muhammed b. Yakup, Feyruzâbâdî, el-Kâmusu'l-Muhit, I, 270; Kâsanî, VII, 33; Kemaluddin Muhammed bin Abdilvahid, Şerhu Fethü'l-Kadir, Daru İhyau't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut-ty, V, 3.

⁵⁴³ Mavsîlî, III, 415; Serahsî, IX, 36; Kâsanî, VII, 33; İbn Abdilvahid, V, 3.

⁵⁴⁴ İbn Abdilvahid, V, 2; Abdulkadir Udeh, Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşerî Hukuk (Terc. Ali Şafak), Rehber Yay., Ankara-1990, II, 191, 192; Muhammed Ebu Zehra, İslâm Hukukunda Suç ve Ceza (Terc. İbrahim Tüfekçi), Kitabevi Yay., İstanbul-1994, II, 61.

⁵⁴⁵ Mavsîlî, III, 418; Kasani, VII, 33-34; İbn Abdilvahid, V, 31; İbn Rüşd, II, 413; Kurtubî, Tefsir, XII, 159.

Burada Süfyân'ın zinâ ile ilgili görüşleri ele alınıp incelenecektir. Zaman zaman da diğer mezheplerle mukayesesi yapılacaktır.

1- Zinâ Haddinin Şartları

Kişiye zinâ haddi uygulanabilmesi için bulunması gereken şartlar şunlardır.

a) Akıl-Bulûğ

Zinâ edene hadd uygulanabilmesi için bu eylemi gerçekleştirenlerin akıllı ve bulûğ çağına ermiş olmaları gerekmektedir. Deli olan kimseye ittifakla hadd uygulanmaz. Çünkü deli olanın şer'i hiçbir mükellefiyeti yoktur.

Süfyân-i Sevrî'ye göre bulûğ çağına/ergenliğe girmemiş olan kimseye, zinâ etmesi durumunda hadd uygulanmaz⁵⁴⁶. Ancak Süfyân; zinâ edenlerden birisi – ister kadın ister erkek olsun – bâliğ (ergen) olup, diğeri henüz ergenliğe girmemiş ise bu takdirde sadece bâliğ olana hadd cezası tatbik edileceği görüşündedir⁵⁴⁷.

Süfyân-i Sevrî'den gelen ikinci bir rivâyette ise zânî (zinâ eden erkek) henüz ergenliğe girmemiş, zâniye (zinâ eden kadın) ise ergenliğe girmiş bir kimse ise hem zâniye hemde zâniyeye hadd uygulanmaz⁵⁴⁸. Çünkü zinâ asıl olarak erkeğin fiilidir, kadın ise ona tabidir. Eğer *asl'*dan hadd düşecek olursa – ki düşme sebebi erkeğin bâliğ olmaması – *asl'*a tabi olandan da elbette düşer.

⁵⁴⁶ İbn Hemmam, VII, 338-339 ve IX, 474.

⁵⁴⁷ İbn Hemmam, VII, 338-339.

⁵⁴⁸ İbn Hemmam, VII, 338.

Nitekim Sevrî bu konuda, “(erkek) ihtilam oluncaya kadar, ne kadına ne de erkeğe hadd uygulanır” demektedir⁵⁴⁹.

Ancak zânî ergenliğe girmiş, zâniye ise henüz ergin olmamışsa, zinâ fiili aslen erkeğe izâfe edildiğinden, Süfyân’a göre, zâniye (erkeğe) hadd cezası uygulanırken, zâniyeye (kadına) uygulanmaz⁵⁵⁰.

Sevrî, ihtilâmın (ergenliğin) en aşağı yaş sınırının 14, âzamî yaş sınırının ise 18 olduğu, hadd mevzubahis olunca âzamî yaş sınırının alınması gerektiği kanaatindedir⁵⁵¹.

b) Eylemin İradî Olması (İhtiyar)

Zânî, zinâ fiilini kendi istek ve irâdesiyle, serbest olarak yapmış olmalıdır. Sevrî, Resulullah’ın, “ümmetimden hata, unutmaya ve ikrah altında (zorlanarak) yaptıkları şeyler kaldırılmıştır” hadisine⁵⁵² dayanarak, ikrah altında (zorlama ile) zinâ eden kimseye hadd uygulanmayacağını savunmaktadır⁵⁵³.

Ahmed ibn Hanbel ise ikrah altında zinâ eden kadına haddin uygulanmayacağını ancak ikrah altında olsa bile erkeğe haddin tatbik edileceği görüşündedir⁵⁵⁴. Sevrî ise ikrah altında her kim olursa olsun, ister kadın ister

⁵⁴⁹ İbn Hemmam, VII, 338.

⁵⁵⁰ A.y.

⁵⁵¹ İbn Hemmam, X, 177 ve VII, 337.

⁵⁵² Darekutnî, X, 186 (4399), İbn Mâce, I, 659 (2043); Beyhâkî, VI, 84 (11787).

⁵⁵³ İbn Kudâme, IX, 57; İbn Hemmam, VII, 408.

⁵⁵⁴ İbn Kudâme, IX, 57.

erkek olsun hükmün değişmeyeceğini yani haddin uygulanamayacağını savunmaktadır⁵⁵⁵.

c) Nikâh ve Sahiplik(mülkiyet) Şüphesinin Bulunmaması

İslâm hukukçuları “şüpheli hallerde hadler ikame edilmez”⁵⁵⁶ prensibinden hareketle, en küçük bir şüphede bile hadleri uygulamama cihetine gitmişlerdir. Bu durum, zinâ gibi cezası ağır olan suçlarda daha belirgin bir hal almıştır.

Süfyan-ı Sevrî’ye göre, erkek kadına, kendisiyle zinâ etmesi karşılığında ücret vermiş ise, bu ücretin mehir olma ihtimali ve bu mehrin de nikâh şüphesini barındırması sebebiyle ne kadına ne de erkeğe hadd uygulanır⁵⁵⁷. Aynı görüşü Ebu Hanife de paylaşmaktadır.⁵⁵⁸

Ancak kölenin, efendisinin karısıyla veya kişinin başkasının cariyesi ile zinâ etmesi durumunda, Sevrî’ye göre hadd, zinâ edene tatbik edilir⁵⁵⁹. Çünkü burada herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.

⁵⁵⁵ İbn Kudâme, IX, 57.

⁵⁵⁶ Beyhâkî, II, 147(15510); İbn Mâce, II, 850.

⁵⁵⁷ Kurtubî, X, 186.

⁵⁵⁸ Ebu Hanife’nin bu konudaki gerekçesi şudur; kadının biri bir çobandan içmek için kendisine biraz süt vermesini istemiş, çobanda kendisiyle yatmadıkça süt vermeyeceğini söyleyince kadında bu maksatla onunla yatmıştı. Durum Hz Ömer’e bildirilince kadına da çobana da hadd tatbik etmemiş ve çobanın verdiği sütü kastederek; “o süt o kadının mehridir” cevabını vermiştir. Mavsılî, s. 446.

⁵⁵⁹ İbn Hemmam, VII, 349.

2- Zinâ Suçuna Öngörülen Ceza

İslâm hukukçuları, zinânın cezasının, kişinin hür olup olmamasına ve muhsan olup olmamasına göre değişeceğini ifade etmektedirler.

a) Kölelere Uygulanan Ceza

Kur'an-ı Kerimde “...evlendikten sonra fuhuş yaparlarsa onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır” ayetine⁵⁶⁰ binaen kölelerin zinâ etmeleri durumunda, hür kimselere uygulanan cezanın yarısı, yani 50 celde (değnek) olduğunda İslâm hukukçuları arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir⁵⁶¹.

Ancak zinâ eden kölenin celde ile birlikte sürgün edilip edilmeyeceği konusunda Süfyân-i Sevrî'den farklı iki görüş nakledilmektedir. İbn Hazm, Sevrî'nin zinâ eden köleye bir sene sürgün verileceği yönündeki görüşünü rivâyet ederken⁵⁶², İbn Kudâme, Sevrî'den sürgünün ancak yarım sene (6 ay) olacağını nakletmektedir⁵⁶³.

Ebu Hanife, İmam Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel ise köleler için sürgünün Kur'an-ı Kerim ve sünnette yer almadığını, böyle bir cezanın var olması durumunda, köleler ile ilgili zikredilen ayette yer alacağını, ayrıca; Resulullah'ın zinâ eden köleye böyle bir ceza uyguladığına dair herhangi bir rivâyetin de bulunmadığını söylemektedirler⁵⁶⁴.

⁵⁶⁰ Nisa 25;

⁵⁶¹ İbnü'l-Münzir, III, 33.

⁵⁶² İbn Hazm, Muhallâ, XI, 183; Kurtubî, V, 188-189.

⁵⁶³ İbn Kudâme, IX, 50.

⁵⁶⁴ İbn Kudâme, IX, 50-51.

Süfyân-i Sevrî, efendisinin köleye (zinâ suçuna karşılık) hadd cezası ikâme etme hakkının olduğunu kabul etmektedir⁵⁶⁵. Hanefiler ise hadd uygulama yetkisinin yalnızca devlet başkanında olduğunu, dolayısıyla köleye sahibinin hadd uygulayamayacağı görüşündedirler⁵⁶⁶.

b) Muhsan Olmayan Hürlere Uygulanan Ceza

Muhsan olmayan (bekâr) kimse zinâ ettiği zaman, celde cezası tatbik edilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu husus şöyle ifade edilmektedir. “*zinâ eden kadın ile erkekten her birisine yüzer değnek vurun.*”⁵⁶⁷ Bu konuda Kur'ana mutabık Hz Peygamberden de birçok hadis mervidir⁵⁶⁸.

Buna karşın muhsan olmayanlara celde ile birlikte sürgün cezasının verilmesi ile ilgili olarak, hukukçular arasında farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Süfyân-i Sevrî, Ahmed ibn Hanbel, İmam Mâlik ve İmam Şafî gibi mezhep âlimleri, muhsan olmayanlara celde ile birlikte sürgün cezasının verileceği görüşündedirler⁵⁶⁹. Çünkü “bekâr bekâr ile zinâ ederse yüz değnek ve bir yıl

⁵⁶⁵ Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, (Tlk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), VII, 139; İbn Kudâme, IX, 51; İbnü'l-Münzir, III, 34.

⁵⁶⁶ Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, (Tlk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), VII, 139; İbnü'l-Münzir, III, 34.

⁵⁶⁷ Nur 2.

⁵⁶⁸ “Bekar bekarla zina ederse 100 değnek ve bir yıl sürgün vardır.” Mâlik b. Enes (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 65 (698); Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 115 (17083); Müslim, III, 1324 (1697); İbn Mace, II, 852 (2550); Buharî, Sahih, II, 937 (2506); Ebu Dâvud, Sünen, II, 558 (4445).

⁵⁶⁹ İbn Kudâme, IX, 45; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, (Tlk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), VII, 100 - 101; İbn Hemmam, VII, 329 (18346); İbn Rüşd, II, 416; Cessas, III, 255; İbnü'l-Münzir, III, 23.

sürgün vardır” hadisi⁵⁷⁰ bekârlara sürgün cezasının verileceğini göstermektedir. Ebu Hureyre’den gelen başka bir rivâyette de “bir adam Resulullah’a gelerek (bekâr) oğlunun, yanında çalıştığı adamın karısıyla zinâ ettiğini ve oğlunu yüz koyun ve bir câriye fidye vererek kurtardığını ancak; ilim ehline bu durumu sorduğunda oğluna 100 değnek (celde) ve bir yıl sürgün, zinâ yaptığı kadına ise recm uygulanması gerektiğini söylediklerini bildirerek, Hz Peygamberden oğlu hakkında hüküm vermesini isteyince, Hz Peygamber “koyunların ve cariye gerinin geri verilmesi, oğluna ise 100 değnek vurulması ve bir yıl sürgüne gönderilmesi hükmünü vermiş, yanındaki Üneys’e, ey Üneys! “ adamın karısına git eğer itiraf ederse onu recmet”⁵⁷¹ emrini vermiştir.

Ayrıca; Hulefâ-i Râşidin, ibn Ömer ve ibn Mes’ûd gibi sahâbîlerin de celde ile beraber sürgün cezasını kabul ettikleri ifade edilerek “celde ile birlikte sürgün” lehine delillendirme yapmışlardır⁵⁷².

İmam Mâlik ve Evza’î ise sürgünün ancak erkeğe verileceğini, muhsan olmayan zâniyeye sürgün cezasının verilemeyeceği görüşündedirler. Çünkü Hz Peygamberin “Allah’a ve ahiret gününe inanan bir kadın, bir gün ve gece mesafesi uzaklığındaki yolculuğa, ancak mahremi yanında olduğu halde çıksın” hadisi⁵⁷³, kadının sürgüne tabi tutulamayacağını göstermektedir⁵⁷⁴.

⁵⁷⁰ Mâlik b Enes (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 65 (698); Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 115 (17083); Müslim, III, 1324 (1697).

⁵⁷¹ Kurtubî, V, 87; Mâlik b. Enes, (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 66(699); Buhârî, Sahih, II, 959 (2549); Müslim, III, 1323 (1697); Tirmizî, IV, 39 (1433); Nesâî, VIII, 240 (5410).

⁵⁷² İbn Kudâme, IX, 45; Kurtubî, V, 87; İbnü’l-Münzir, III, 23.

⁵⁷³ Beyhâkî, Sünen, III, 139(5193); Ebu Dâvud, Sünen, I, 539 (1727); Tirmizî, Sünen, III, 472 (1169); Müslim, II, 977(1340).

Ebu Hanife ise Kur'an'ın celde ile ilgili ayetinde sürgün ibaresinin geçmediğini ileri sürerek, ayet lafzına yapılan her bir ziyâdenin nesh olacağını, ayeti de ancak ona müsâvî veya ondan daha kuvvetli bir delilin neshedebileceğini, mezkûr hadislerin ahad haber vasfı taşıdığını, ahad haberin ise Kur'ana bir şey ekleyemeyeceğini söylemektedir. Ayrıca zinâ edeni sürgüne göndermek akrabalarıyla olan bağı kıracağından, belki de gittiği yerde zinâyâ düşmesine sebep olacak ve hatta zinâyı kazanç vasıtası haline bile getirebilecektir⁵⁷⁵.

Bununla birlikte Ebu Hanife, hadislerde geçen sürgün şartının vâcip olmadığını, devlet başkanının takdirine bırakıldığını, sürgünün ancak siyaseten bir tazir cezası şeklinde olabileceği görüşündedir⁵⁷⁶. Eğer sürgün cezası bir *hadd* olsaydı, bunu yerine getirmemek Allah'ın emrine muhalefet etmek olurdu. Hâlbuki Hz Ömer, “bir adamı sürgüne göndermiş, o adamda gidip Bizans'a iltihak edince, bundan sonra hiç kimseyi sürgün etmeyeceğim” demiştir⁵⁷⁷. Oysa sürgün hadd olsaydı, tatbikattan kaldırılamazdı. Buradan da anlaşıldığı üzere sürgün hadd değil, tazir ve siyasettir⁵⁷⁸.

⁵⁷⁴ İbn Rüşd, II, 416; Zuhaylî, VII, 343; Cessas, III, 255.

⁵⁷⁵ Mavsılî, III, 435-436; Zuhaylî, VII, 342; İbnü'l-Münzir, III, 23; Cessas, III, 255-256.

⁵⁷⁶ Mavsılî, III, 436; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr (tlk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), VII, 100; Zuhaylî, VII, 342.

⁵⁷⁷ Mavsılî, III, 436.

⁵⁷⁸ Mavsılî, III, 436.

c) *Muhsan Olan Hürlere Uygulanan Ceza*

İslâm hukukçuları muhsan olanların cezasının recm olduğu hususunda ittifak halindedir⁵⁷⁹. Çünkü Hz Peygamber zinâ yapan Maiz'in recmedilmesini istemiş ve Müslümanlarının kanının üç şeyden dolayı helal olduğunu, bunlardan birisinin ise “*muhsanlıktan sonra zinâ etmek*” olduğunu bildirmiştir⁵⁸⁰.

Ancak; recm ile celdenin birleştirilip birleştirilemeyeceğini, başka bir ifadeyle recm uygulanacak ola kimseye ayrıca celde vurulup vurulmayacağına dâir, gerek sahâbîlerden, gerekse de mezhep âlimlerinden gelen rivâyetler farklılık arz etmektedir.

Hz Ali, İbn Abbas, Übeyy ibn Ka'b ve Ebu Zer' gibi sahâbîlerin yanı sıra, Ömer b. Abdilaziz, İbn Münzir ve Hasan-ı Basrî gibi devlet ve ilim adamları recm ile birlikte celdenin de uygulanacağı görüşündedirler⁵⁸¹. Çünkü “*zinâ eden kadın ve erkeğe 100 değnek vurun*” ayeti⁵⁸² âmm bir lafızdır. Bekâr olana bir yıl sürgün, evli olana ise “recm ile birlikte celde” sünnetle sabit olmuştur⁵⁸³. Ubâde'nin rivâyet ettiği “evli evli ile zinâ ederse celde ve recm vardır”

⁵⁷⁹ İbn Kudâme, IX, 39; Serahsî, IX, 36; Zeylai', VI, 175-176; İbn Abdilvahid, V, 13; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, Havi'l-Kebir, Daru'n-Neşr ve Daru'l-Fıkr, Beyrut-ty, XIII, 404; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm el-Endülisî, Resâil (Thk. İhsan Abbas), Müessesetü'l-Arabiyyeti li Dirâseti ve'n-Neşr, Beyrut-1980, I, 288; Ancak; Hâricîlerin Kur'an-ı Kerimde bulunmaması sebebiyle recmi kabul etmedikleri rivayet edilmektedir. İbn Kudâme, VIII, 316; İbnü'l-Münzir, III, 6.

⁵⁸⁰ Ebu Dâvud, Sünen, II, 530 (4353); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 61 (437); Buhârî, Sahih, IV, 1685(4334); Tirmizî, IV, 60 (2158); Beyhâkî, VIII, 18(15621); Nesâî, VII, 91 (4019); İbn Mace, II, 847 (2533).

⁵⁸¹ İbn Kudâme, IX, 40-41; İbnü'l-Münzir, III, 7.

⁵⁸² Nur 2;

⁵⁸³ İbn Kudâme, IX, 41; İbnü'l-Münzir, III, 7.

hadisinde⁵⁸⁴ recm ile birlikte celde açıkça zikredilmektedir. Recm ile celdenin birlikte uygulanamayacağını savunanların ileri sürdüğü hadislerde ise “*celdenin*” olmadığı açıkça yer almamaktadır⁵⁸⁵.

Sahâbîlerden Hz Ömer ve Hz Osman’ın yanı sıra Süfyân-i Sevrî Ebu Hanife, İmam Mâlik, İmam Şafî ve Evzaî gibi mezhep âlimleri recm uygulanacak kişiye ayrıca celdenin uygulanamayacağı görüşündedirler⁵⁸⁶. Çünkü Hz Peygamber zinâ ettikleri için recm edilen Maiz ve Ğamidiyeli kadına celde uygulamamıştır. Ayrıca; “ey Üneys! O kadına git, eğer itiraf ederse, onu recmet” hadisinde⁵⁸⁷ de celde ile ilgili hiçbir ifade geçmemektedir⁵⁸⁸.

Süfyân-i Sevrî’nin dul olan kimselere celdesiz recm, yaşlı (evli) olan kimselere ise celde ile birlikte recm uygulanacağı yönünde ikinci bir görüşü, İbn Himmam tarafından rivâyet edilmektedir⁵⁸⁹.

d) Livataya Uygulanan Ceza

Süfyân-i Sevrî’ye göre livâta yapana uygulanacak cezaî müeyyide, zinâ edeninkinin aynısıdır⁵⁹⁰. Yani bekâr ise celde ve sürgün, muhsan ise recmdir. Çünkü Hz Peygamberin “erkek erkeğe yanaşursa her ikisinde zânîdir. Kadın

⁵⁸⁴ Müslim, III, 1316 (1690); Tirmizî, IV, 41 (1434); Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 313 (22718).

⁵⁸⁵ İbn Kudâme, IX, 41.

⁵⁸⁶ İbn Himmam, VII, 328; Kurtubî, V, 87; Mavsîlî, III, 434; Zuhaylî, VII, 343; İbn Rüşd, II, 415; İbn Kudâme, IX, 40-41. İbnü’l-Münzir, III, 7; Cessas, III, 255.

⁵⁸⁷ Kurtubî, V, 87; Mâlik b. Enes,(rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 66 (699); Buhârî, Sahih, II, 959(2549); Tirmizî, IV, 39 (1433); Nesâî, VIII, 240 (5410).

⁵⁸⁸ İbn Kudâme, IX, 41.

⁵⁸⁹ İbn Himmam, VII, 329.

⁵⁹⁰ Şevkânî, Neylü’l-Evtâr (Tlk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), VII, 132.

kadınla cinsi ilişkide bulunursa her ikiside zanidir.” hadisi⁵⁹¹, livâta suçuna uygulanacak cezanın, zinâ haddi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Sevrî, livâtanın zinânın bir çeşidi olduğu görüşündedir⁵⁹².

İmam Şafî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbele göre ise, livâta yapana uygulanacak ceza, ister evli olsun ister bekâr olsun recmdir⁵⁹³. Çünkü Hz Peygamber, “ Lut kavminin amelini yaparken yakaladığınızda, fâili de mefûlu da öldürün”⁵⁹⁴ ve “ üsttekini de alttakini de recmedin”⁵⁹⁵ hadisleri livâta suçunun cezasını tayin ve tesbit etmiştir.

Ebu Hanife ise, livâta yapan şahsa zinâ haddinin değil, tazir cezasının uygulanacağı yönünde görüş bildirmiştir⁵⁹⁶.

e) Nikâhı Haram Bir Kadınla Evlenmenin Cezası

Cumhuru ulemaya göre, nesep veya süt emme bakımından nikâhı haram olan bir kadını, nikâh altına almak, iki kız kardeşi bir nikâh altında tutmak, aynı anda beşinci bir kadını nikâhlamak, iddet bekleyen ve üç talakla boşanıp da başka bir kocaya varmamış olan kadını tekrar nikâhlamak gibi batıl ve fasit nikâh

⁵⁹¹ Beyhâkî, VIII, 233(16810).

⁵⁹² Şevkânî, Neylû'l-Evtâr (Tlk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), VII, 132. Sevrî, hayvan ilecinsel ilişkide bulunmanın cezasının ise hadd değil, tazir cezası olduğu kanaatindedir. İbnü'l-Münzir, III, 27; Kurtubî, VI, 245.

⁵⁹³ Zuhaylî, VII, 364; İbnü'l-Münzir, III, 26.

⁵⁹⁴ Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 300 (2732); Tirmizî, IV, 57 (1456); Ebu Dâvud, Sünen, II, 564 (4462); İbn Mace, II, 856 (2561).

⁵⁹⁵ Ahmed b. Ali b. el-Müsenna Ebu Ya'la el-Mavsîlî et-Temimi, Müsnedü Ebi Ya'la (Thk. Hüseyin Selim Esed), Daru'l-Me'mun li't-Turâs, Şam-1984, XII, 42 (6687); Tirmizî, IV, 57 (1456).

⁵⁹⁶ Zeylai', III, 180-181; Mavsîlî, III, 446-447-448.

sonucunda cinsel ilişkide bulunan kimseye hadd cezası tatbik edilir⁵⁹⁷. Çünkü Hz Peygamber, babasının karısını nikâhlayan kimsenin öldürülmesi talimatını vermiştir⁵⁹⁸.

Ebu Hanife ve Süfyân-i Sevrî'ye göre ise böyle batıl ve fasit nikâhlarda hadd cezası tatbik edilmez. Her ne kadar nikâh akdi geçersiz olsa da, içerisinde nikâh şüphesi barındırması ve şüpheli hallerde hadlerin ikame edilmemesi sebebiyle zinâ haddi uygulanmaz⁵⁹⁹.

3-Muhsan Olma (İhsan) Şartı

Kişiye veya kişilere recm cezasının tatbik edilebilmesi için, bulunması gereken şartlara ihsan şartları, bu şartları taşıyanlara ise muhsan denmektedir.

İslâm hukukçuları şu şartların ihsan şartlarından olduğu hususunda hem fikirdirler. *Akıll, bâliğ, hür, sahih bir nikâh akdi ve zevcesiyle cima etmiş olmak*⁶⁰⁰.

Süfyân-i Sevrî'nin de aralarında bulunduğu cumhuru ulemaya göre, cima vaktinde, hem kadın hem de kocanın bu şartların tamamını bulundurması gerekmektedir. Bu şartlardan herhangi birisi karı veya kocada bulunmaz ise ihsan

⁵⁹⁷ İbn Kudâme, VII, 54; Zuhaylî, VII, 341; İbnü'l-Münzir, III, 27-28.

⁵⁹⁸ Nesâî, VI, 109(3332); Ebu Dâvud, Sünen, II, 562(4457); Darimî, II, 205 (2239); Tâberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, III, 277 (3406).

⁵⁹⁹ İbn Kudâme, IX, 54.

⁶⁰⁰ İbn Kudâme, IX, 41-42; İbn Rüşd, II, 415; Maverdi, (Daru'n-Neşr ve Daru'l-Fikr), XIII, 413; Muhammed Urfe ed-Dusûki, Hâşiyetü Dusûki ale's-Şerhi'l-Kebir, Dâru'l-Fikr, IV, 313; İbnü'l-Münzir, III, 7-8.

şartlarını taşıyamaları sebebiyle recm uygulanamaz⁶⁰¹. Yani bâliğ, akıllı hür bir koca, deli veya köle olan zevcesiyle cima etse, zevcesinde ihsan şartlarından olan akıl veya hürriyet bulunmadığından koca muhsan olarak nitelendirilemez. Bundan dolayı böyle bir kimse zinâ etse kendisine recm değil, celde cezası uygulanır. Çünkü kendisi henüz muhsanlık sıfatını hâiz değildir.

Ancak İmam Mâlik ihsan şartlarının tamamının (hepsinin) aynı anda, hem karı hem de kocada bulunmasının şart olmadığını, karı veya kocadan herhangi birisinin bu şartların tamamını taşımasının yeterli olacağı görüşündedir⁶⁰². Bundan dolayı yukarıda ifade edilen örnekte, karısı ister köle ister deli olsun – cima ettikten sonra – başka bir kadınla zinâ eden erkek, muhsan olduğundan cezası recmdir.

Süfyân-i Sevrî, İmam Mâlik ve Ebu Hanife *İslâmın* da ihsan şartlarından birisi olduğunu, Müslüman olmayanların muhsan olamayacaklarını, zimmî bir kadınla evlenmesi sebebiyle, Müslüman erkeğin de muhsan olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedirler⁶⁰³. Dolayısıyla ehl-i kitap bir kadın, kendisiyle evlenen hür Müslüman bir erkeği muhsan yapamaz. Çünkü “Allah’a şirk koşan muhsan olamaz”⁶⁰⁴ ve Yahudi bir kadınla evlenmek isteyen Ka’b b. Mâlik’e Hz Peygamberin “onu bırak. O seni muhsan kılmaz” hadisleri⁶⁰⁵,

⁶⁰¹ İbn Kudâme, IX; 42; İbnü’l-Münzir, III, 9.

⁶⁰² İbn Kudâme, IX, 42.

⁶⁰³ İbn Kudâme, IX, 43; İbn Rüşd, II, 415; Zuhaylî, VII, 345; Serahsî, IX, 39-40; Kasani, XV, 49; İbnü’l-Münzir, III, 8.

⁶⁰⁴ Mâlik b Enes (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 59(693); Darekutnî, III, 147(198), Beyhâkî, VIII, 215 (16713).

⁶⁰⁵ Mâlik b Enes (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 59(693); Darekutnî, III, 148(201), Beyhâkî, VIII, 216 (16718); İbn Ebi Şeybe, Musannef, 5/536(28752).

Müslümanın gayr-i Müslimle veya gayr-i Müslimlerin kendi aralarındaki evliliklerde ihsanın olamayacağını göstermektedir.

Süfyân-i Sevrî, Hz Peygamberin iki Yahudiyi zinâ etmeleri sebebiyle recmetmesinin ise – muhsan olmamalarına rağmen – Tevrat’ın hükmüne göre vuku bulduğu görüşündedir⁶⁰⁶.

Ancak İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel atfedilen başka bir rivâyet, *İslâmın* ihsan şartlarından birisi olmadığı, bu sebeple zimmî olanların Müslüman olan kocayı muhsan yaptığı yönündedir. Nitekim zinâ eden iki Yahudiye Hz Peygamber muhsan oldukları için recm uygulatmıştır⁶⁰⁷.

4-Zinâ nın İspat Edilmesi

a) Şahitlik

Kur’an-ı Kerimin “kadınlarınızdan fuhuş (zinâ) yapanlara karşı, içinizden dört şahit getirin” ayetine⁶⁰⁸ istinaden zinânın ispatında dört adaletli şahidin bulunmasının zorunlu olduğunda İslâm hukukçuları icma’ etmişlerdir⁶⁰⁹.

Süfyân-i Sevrî’nin de aralarında bulunduğu Cumhuru Ulema, zinâ şahitliğinde kadının şahadetinin geçerli olmadığı kanaatindedirler. İster şahitlerin hepsi kadın olsun isterse erkeklerle birlikte şahitlik etsinler durum değişmez⁶¹⁰. Nitekim Sevrî’ye göre, “üç erkek ve iki kadın bir zinâ davasında şahitlik yapacak

⁶⁰⁶ İbn Kudâme, IX, 43.

⁶⁰⁷ İbn Kudâme, IX, 43; İbn Rüşd, II, 415; Zuhaylî, VII, 346.

⁶⁰⁸ Nisa 15;

⁶⁰⁹ Mavsilî, III, 419; İbn Kudâme, IX, 64; İbn Rüşd, II, 419; İbnü’l-Münzir, III, 35.

⁶¹⁰ İbn Kudâme, IX, 64, 68.

olurlarsa, ayette emredilen “*dört erkek şahit*”in bulunmaması sebebiyle iddia edilenden (müddea aleyh) zinâ haddi düşer. Hatta şahitlik yapanların hepsine kazf haddi uygulanır⁶¹¹.

Ancak dört erkek bir kadın hakkında zinâ ettiğine dair şahitlik yapsa, buna karşın güvenilir (alanında uzman) kadınlar da kadının bâkire olduğuna dair şahitlik yapsa, Süfyân-i Sevrî’ye göre zinâ iddiasına mâruz kalan kadına hadd uygulanmaz⁶¹². Çünkü burada şüphe meydana gelmiştir.

Süfyân-Sevrî, şahitlerin bizzat zinâ eylemini açıkça görmelerini şart koşmuştur. Bundan dolayı “kadınla erkeğin aynı örtü içerisinde görünmesi durumunda bile hadd cezasının tatbik edilemeyeceğini, bunların ancak te’dîp edileceği görüşündedir⁶¹³.

b) İkrâr

Bir kimse kendisi aleyhine dört defa zinâ ikrârında bulunsa, zinâ ispat edilmiş olur ve ikrâr edene hadd tatbik edilir⁶¹⁴. Çünkü zinâ eden Maiz b. Mâlik, Resulullah’a gelmiş ve zinâ ettiğini ikrâr ederek, kendisinin temizlenmesini isteyince, Resulullah onu üç defa geri çevirmiş, dördüncü ikrârında ise recmedilmesi emrini vermiştir⁶¹⁵.

⁶¹¹ İbn Kudâme, IX, 64, 68.

⁶¹² İbn Kudâme, IX, 71.

⁶¹³ Kurtubî, XII, 161; İbnü’l-Münzir, III, 37.

⁶¹⁴ İbn Hemmam, VII, 429.

⁶¹⁵ Mâlik b. Enes, (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 63 (696); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 453 (9844); Buhârî, Sahih, VI, 2499 (6430); Müslim, III, 1317 (1691).

Sevrî'ye göre kişi ikrârından rücu' ederse, artık ona ne hadd ne de ta'zir gerekir⁶¹⁶. Çünkü insanlar Maiz'i taşlamaya başlayınca, Maiz kaçır, ancak; onu yakalayıp recmederler. Durum Hz Peygambere haber verilince "keşke onu bıraksaydınız ya" der⁶¹⁷. Sevrî, Maiz'in kaçmasının ikrârından rücu' anlamı taşıdığını söylemektedir⁶¹⁸.

B- KAZF HADDİ

Kazf sözlükte "*taş ve benzeri şeyi atmak*" manalarına gelmektedir⁶¹⁹. İstilahta ise bir kimsenin diğer bir kimseyi zinâya nispet etmesi, kişiye sarâheten veya zımnen zinâ iddiasında bulunmasıdır⁶²⁰.

Tanımdan da anlaşıldığı üzere kazf'te iffetli bir kimseye yapılan bir iftira söz konusudur.

Kazf'in haram ve çok çirkin bir iş olduğu Kur'an-ı Kerimde şöyle ifade edilmektedir. "*Namuslu ve hür kadınlara iftira atan, sonra bu hususta dört şahit getirmeyen kimselerin her birine seksen değnek (celde) vurun, onların şahitliklerini ebediyen kabul etmeyin, onlar fâsıkların ta kendileridir.*"⁶²¹ Ayrıca

⁶¹⁶ İbn Kudâme, IX, 63; İbnü'l-Münzir, III, 13-14.

⁶¹⁷ Ahmed b.Hanbel, Müsned, V, 216 (21940); Ebu Dâvud, Sünen, II, 550(4419); Darimî, Sünen, II, 232(2318); Tirmizî, IV, 36 (1428).

⁶¹⁸ İbn Kudâme, IX, 63.

⁶¹⁹ İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, IX, 276; ez-Zebidi, I, 6061; Feyruzabadi, II, 418.

⁶²⁰ Zuhaylî, VII, 368; İbn Kudâme, IX, 76; Mavsîlî, III, 452; Burhanuddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebibekr el-Ferğânî Merğînânî, el-Hidâye Şerhü Bidâyeti'l-Mübtedi, Dâru'l-Erkam, Beyrut- ty, II, 400; Kal'âcî, s. 683.

⁶²¹ Nur 4.

Hz Peygamber “*helak edici şeyler arasında*” iffetli bir kimseye zinâ iftirasında bulunmayı da⁶²² saymıştır.

Kazf iki şekilde meydana gelmektedir. Ya açıkça zinâyı isnat etmek, ya da açıkça zinâ isnâdı yerine geçecek nesebi nefyetmek şeklinde olmaktadır⁶²³.

Süfyân-i Sevrî’ye göre bir kimse bir başkasına “ey zencinin oğlu” dese, makzûfun (kazfe uğrayanın) nesebini başka bir kimsenin nesebine nispet etmesi sebebiyle kâzife (kazfi yapana) hadd cezası uygulanır⁶²⁴.

1- Kâzif ile (kazfi yapan) İlgili Durumlar

a) Akıl-Bulûğ

İslâmdaki tüm şer’i hükümlerde olduğu gibi, kazf cezasında da, kâzifte aranan şartların başında akıl-bâliğ gelmektedir. Küçüklere ve akıllı olmayanlara hadd uygulanmaz. Hadler ancak bulûğ çağına eren ve akıllı olan kimselere tatbik edilir⁶²⁵.

b) Kâzifin kör, köle veya fâsık (günahkârlığı malum) olması

Eğer zinâ isnadında bulunan kimseler kör iseler, bunların şahitlikleri muteber olmayıp, yaptıkları şahitlikleri sebebiyle kendilerine kazf cezası

⁶²² Buhârî, Sahih, III, 1017(2615); Müslim, I, 92 (89); Ebu Dâvud, Sünen, II, 128(2874); Nesâî, VI, 257(3671).

⁶²³ Dusûki, IV, 324; Zuhaylî, VI, 368; Alauddin es-Semerkandî, Tuhfetü’l-Fukahâ, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-1984, III, 144.

⁶²⁴ İbn Hemmam, VII, 422.

⁶²⁵ İbn Hemmam, VII, 338-339 ve IX, 474; Cessas, III, 267.

uygulanır⁶²⁶. Çünkü zinâ şahitliği ancak görme fonksiyonu ile gerçekleşir. Körün gözlerinin böyle bir fonksiyonu olmadığı muhakkaktır.

Ancak, Süfyân-i Sevrî, zinâ isnadını kölelerin ve fasıkların yapması durumunda, doğru söylemeleri ihtimal dâhilinde olduğundan, ne zinâ isnâd ettikleri kadına zinâ haddi, ne de kendilerine kazf haddi uygulanacağı görüşündedir⁶²⁷.

c) *Kâzifin Gayr-i Müslim Olması*

Eğer zinâ iftirasını yapan Müslüman değilse, Sevrî'ye göre, zinâ iftirası attığı kişinin (makzûfun) dini statüsü, kendisine verilecek cezada belirleyici rol oynayacaktır. Eğer kâzif (kazfi yapan) gayr-i Müslim, makzûf (kazfe uğrayan) Müslüman ise kâzife hadd uygulanır⁶²⁸. Ama gayr-i Müslim bir kimse, yine kendisi gibi gayr-i Müslim bir kimseye zinâ isnadında bulunur da, bunu dört şahitle kanıtlayamazsa, makzûfta bulunması gereken şartlardan birisi olan *İslâm* şartının olmaması sebebiyle, kâzife hadd uygulanmaz. Bu konuda Süfyân-i Sevrî şunu söylemektedir “Nasranî (Hristiyan), Nasranîye kazf yaparsa, kâzife hadd tatbik edilmez⁶²⁹”.

Aynı şekilde Müslüman bir kimse, gayr-i Müslim bir kimseye zinâ isnâd edip, bunu dört şahitle ispatlayamazsa, kazf yapan Müslümana da hadd

⁶²⁶ İbn Hemmam, VII, 107; İbn Kudâme, IX, 67; Kurtubî, XII, 177.

⁶²⁷ İbn Kudâme, IX, 68.

⁶²⁸ Kal'âcî, s. 685.

⁶²⁹ İbn Hemmam, VI, 64 ve VII, 131.

uygulanmaz. Çünkü makzûfta ihsan şartlarından birisi olan *İslâm* bulunmamaktadır⁶³⁰.

2- Makzûf (İftiraya uğrayan kişi) ile İlgili Durumlar

a) *İhsan Şartı*

Eğer makzûf muhsan değilse, kâzife hadd uygulanmaz. Makzûfta bulunması gereken ihsan şartları ise şunlardır.

aa-İslâm

Kâzife, kazfinden dolayı hadd tatbik edilebilmesi için makzûfun Müslüman olması gereklidir. Bu sebeple gayr-i Müslimlere atılan zinâ iftirasından dolayı – iftirayı ister Müslüman atsın isterse gayr-i Müslim atsın – müfterîye hadd uygulanmaz⁶³¹.

Süfyân-i Sevrî, bu konuda “Yahudî ve Hristiyana kazf yapana hadd yoktur”⁶³² ve “ Nasranî’nin Nasranî’ye yaptığı zinâ iftirasından dolayı, kâzife hadd uygulanmaz.” demektedir⁶³³. Ancak Sevrî, Müslüman olmuş bir gayr-i Müslime, İslâmiyetinden (Müslümanlığından) önceki bir zamana ait bir zinâ iddiasında bulunan ve bu iddiasını dört şahitle kanıtlayamayan kimseye – makzûfun hâlihazırda Müslüman olması sebebiyle – kazf haddi uygulanacağını

⁶³⁰ İbn Hemmam, VI, 64-65, VII, 131 ve X, 324; İbnü’l-Münzir, III, 41.

⁶³¹ İbn Hemmam, VI, 64-65, VII, 131 ve X, 324; İbnü’l-Münzir, III, 41.

⁶³² İbn Hemmam, VI, 64-65, VII, 131 ve X, 324.

⁶³³ A.y.

ifade etmektedir⁶³⁴. Her ne kadar iddia makzûfun Müslümanlığından önceki bir zamana aitse de, iftira Müslüman olduktan sonra vuku bulmuştur.

bb-Hürriyet

Sevrî, köleye ve cariyeye yapılan zinâ iftirası sebebiyle, kâzife hadd uygulanmayacağı görüşündedir⁶³⁵. Çünkü makzûfta ihsan şartlarından birisi olan hürriyet bulunmamaktadır.

Ancak Sevrî, azat olmuş köle veya cariyeye köleliği dönemine ait zinâ iftirasında bulunana, kölenin – şimdiki halinin – hür bir kimse statüsünde olması sebebiyle geçmişe yönelik bile olsa, iftira edene kazf haddi uygulanacağı görüşündedir⁶³⁶.

cc- Akıl-Bulûğ

Deliye ve bulûğ çağına ermemiş olan kimseye yapılan kazf, kazf haddini icap ettirmez⁶³⁷. Süfyân-i Sevrî bulûğa ermiş bir kimseye, bulûğdan önceki dönemine ait zinâ iftirasında bulunan kimseye hadd uygulanmayacağı görüşündedir. Çünkü küçüğün zinâ yapamayacağı herkesin malumudur⁶³⁸.

⁶³⁴ İbn Hemmam, VII, 429.

⁶³⁵ en-Nevevî, el-Mecmu', XX, 54; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 271.

⁶³⁶ İbn Hemmam, VII, 429; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 273.

⁶³⁷ İbnü'l-Münzir, III, 47-48.

⁶³⁸ İbn Hemmam, VII, 429; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 273.

dd- Zinâdan İffetli Bulunmak

Makzûfa (kazfe uğrayana), daha önceden zinâ haddinin uygulanmamış olması gerekmektedir. Daha önceden zinâ haddi (celde) uygulanmış olan kimseye, “ey zinâkar” denilse, Sevrî’ye göre kâzife hadd gerekmeyip, kâzif yalnızca tazir cezası ile cezalandırılır⁶³⁹.

Ancak kazf yapıldıktan sonra, makzûf zinâ etse, Süfyân-i Sevrî, kazfın yapıldığı esnada makzûfun muhsan olması sebebiyle, kazf yapandan haddin düşmeyeceği görüşündedir⁶⁴⁰.

b) Kazf Yapılan Kişi ile Evlilik

Sevrî’ye göre, bir kimse, kazf yaptığı kimse ile evlenirse, kendisinden kazf haddi uygulanır. Çünkü hadler Allah’ın hakkıdır ve bir kere farz olunca bir daha düşmez⁶⁴¹.

c) Babanın Kendi Oğluna Kazf’te Bulunması

Süfyân-i Sevrî, oğluna yaptığı kazfden dolayı baba veya anneye hadd cezası tatbik edilemeyeceği görüşündedir. Çünkü anne ve babaya itaati ve iyilikte bulunmayı emreden birçok ayet vardır. Baba veya anneye hadd uygulanması durumunda, dinî bir vecibe olarak emredilen hürmet terkedilmiş olacaktır⁶⁴².

⁶³⁹ İbn Hemmam, VII, 431; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 273.

⁶⁴⁰ Kurtubî, XIII, 189; İbn Kudâme, IX, 84.

⁶⁴¹ İbn Hemmam, VII, 110.

⁶⁴² İbn Hemmam, VII, 441; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 295.

d) Kişinin Başkasına f'te Bulunması

Süfyân-i Sevrî'ye göre bir kimse başka birine “sen bu babanın oğlu değilsin veya sen bu kabileden (ırktan) değilsin” dese ve iftira ettiği kimsenin annesi hür ve Müslüman bir kimse ise adama (iftira eden kimseye) kazf cezası tatbik edilir⁶⁴³. Çünkü her ne kadar çocuk başka bir babaya nispet edilse de asıl iftiraya uğrayan çocuğun annesidir.

Ancak çocuğun annesi zimmî veya köle ise, bu takdirde kâzife, kazf haddi tatbik edilmez⁶⁴⁴. Çünkü makzûfta ihsan şartlarından “İslâm” veya “hürriyet” bulunmamaktadır.

e) Topluluğa Yapılan Kazf

Ebu Hanife, Süfyân-i Sevrî ve İmam Mâlik'e göre bir kimse bir topluluğa tek bir kelime ile kazf yaparsa, bu topluluğun tamamı veya bir kısmı, kâzife hadd uygulanmasını talep etseler, kâzife tek bir hadd uygulanır⁶⁴⁵.

3- Kazf Suçunun İspatı

a) İkrâr

Kazfin ispat yollarından birincisi, kâzifin kendi aleyhine yaptığı ikrârdır. Süfyân-i Sevrî bu konuda şunu söylemektedir. “Bir kimse gelse ve ben falanca

⁶⁴³ İbn Kudâme, IX, 82.

⁶⁴⁴ A.y.

⁶⁴⁵ İbn Kudâme, IX, 82; Cessas, III, 269; İbnü'l-Münzir, III, 47.

kadınla zinâ ettim dese, kadına sorulur. Eğer kadın bunu inkâr ederse, kazfi sebebiyle kâzife hadd uygulanır⁶⁴⁶.

b) Şahitlik

İspat vasıtalarının ikincisi de şahitliktir. Sevrî, ispatta kadınların şahadetinin geçerli olmadığı görüşündedir. Bu konuda “ üç erkek ve iki kadın bir kimsenin zinâ ettiğine dair şahitlik yapsalar, kadınların şahitliği hadler konusunda geçerli olmayacağından, şahitlik yapanların hepsine birden kazf haddinin uygulanması gerektiğini” söylemektedir⁶⁴⁷.

Bununla birlikte Süfyân-i Sevrî, bir kadının zinâ ettiğine dair dört erkek şahitlik yapsalar, buna karşın güvenilir kadınlardan oluşan kimseler (günümüzde uzman kadın doktorları) kadının bâkire olduğunda ısrar etseler (şahitlik etseler), ne kadına zinâ haddi, ne de şahit erkeklere kazf haddi uygulanır⁶⁴⁸. Sevrî, burada şüphe meydana getirmesi sebebiyle güvenilir kadınların şahadetini geçerli kabul etmiştir.

4- Kazf Suçuna Öngörülen Ceza

Kazfın cezası hürler için seksen değnek (celde) ve ebediyen şahitliklerinin kabul edilmemesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerimde “*Namuslu hür kadınlara iftira atan sonra, bu hususta dört şahit getiremeyen kimselerin her birine 80 değnek vurun, onların şahitliklerini ebediyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta*

⁶⁴⁶ İbn Hemmam, VII, 429.

⁶⁴⁷ İbn Kudâme, IX, 64-68.

⁶⁴⁸ İbn Kudâme, IX, 71.

kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edip (hallerini) düzeltenler müstesna, Allah rahimdir.”⁶⁴⁹ ayetinde bu durum açıkça ifade edilmektedir.

Süfyân-i Sevrî, burada “ *tevbe edenler*” in istisna edilmesini, şahitliklerinin tekrar kabul edilmesi olarak yorumlamamakta, ahirete taalluk eden günahlarının affedilmesi olarak tefsir etmektedir. Sevrî’ye göre yapılan tevbe şahitliği îade etme anlamına gelmemektedir. Çünkü *şahitliğin ebediyen kabul edilmemesi* kazf haddinin bir parçasını oluşturmaktadır⁶⁵⁰.

Ancak Sevrî, daha önceden kendisine kazf haddi uygulanmış bir gayr-i Müslim, Müslüman olduğunda, şahitliğinin artık muteber olacağı görüşündedir⁶⁵¹. Çünkü; *İslâm* kendisinden önceki şeyleri siler.

Kölelerin cezası ise Sevrî’ye göre 40 değnek ve ebediyen şahitliklerinin kabul edilmemesidir⁶⁵². Çünkü Kur’anda kölelerin cezasının, hürlerin cezasının yarısı kadar olduğu bildirilmektedir⁶⁵³.

⁶⁴⁹ Nur 4.

⁶⁵⁰ İbn Hemmam, VII, 387 ve VIII, 363; İbn Hazm, el-Muhallâ, XI, 431; Kurtubî, XII, 179.

⁶⁵¹ İbn Hemmam, VIII, 363.

⁶⁵² Cessas, III, 268.

⁶⁵³ Nisa 15.

C- HIRSIZLIK (SİRKAT) HADDİ

Hırsızlık, mükellef olan kimsenin kendi hakkı ve malı olmayan bir malı gizlice almasıdır⁶⁵⁴.

İslâm dini, zaruriyyâttan olan malın korunmasını güvence altına almış, bunu ihlal eden her türlü müdahaleleri, ağır cezaî müeyyidelerle engelleme yoluna gitmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, "*hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerini kesin*"⁶⁵⁵ ayeti ve Hz Peygamberin "sizden öncekiler, aralarından şerefli ve itibarlı biri hırsızlık yaptığında onu bıraktıkları, zayıf birisi hırsızlık yaptığında ise ellerini kestikleri için helak oldular"⁶⁵⁶ ve "el dörtte bir veya daha fazla dinar için kesilir"⁶⁵⁷ hadisleri hırsızlık suçuna verilen cezanın mâhiyetini göstermektedir.

1- Hırsızla (Sârik) İlgili Durumlar

a) *Hırsızın Akıl- Bâliğ Olması*

Tüm hadd cezalarında olduğu gibi çalana (hırsıza), hadd cezası tatbik edilebilmesi için hırsızın akıl-bâliğ olması gerekmektedir. Süfyân-i Sevrî'nin,

⁶⁵⁴ Zühaylî, VII, 387; İbn Kudâme, VIII, 320; Kal'âcî, s. 495.

⁶⁵⁵ Maide 38.

⁶⁵⁶ İbn Hemmam, X, 202; Mâlik b. Enes, Muvatta'(rivayetü Muhammed bin Hasan), III, 49(688); Buhârî, Sahih, III, 1366(3526); Nesâî, VIII, 74(4900); Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 162(25336).

⁶⁵⁷ Buhârî, Sahih, VI, 2492(6407); Müslim, III, 1311(1684); Nesâî, VIII, 78(4920); İbn Mâce, II, 862(2585), Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 104(24769); Darimî, Sünen, II, 226(2300); Darekutnî, II, 189(316).

bulûğa ermemiş olanlara hadd uygulanmayacağı görüşü⁶⁵⁸ daha önceki konularda ele alınmıştı.

b) Usûl, Furû' ve Akrabanın Hırsızlığı

Süfyân-i Sevrî, anne-babanın, çocuklarının malını çalmaları sebebiyle, ellerinin kesilemeyeceği görüşündedir⁶⁵⁹. Aynı durum dede-nine ile torun arasında da söz konusudur⁶⁶⁰. Yani Sevrî'ye göre usûle, furû'un malını çalması sebebiyle hadd tetbik edilemez. Çünkü Hz Peygamberin, “sen ve sahip oldukların babanıdır”⁶⁶¹ hadisi, ana-babaya böyle bir cezanın tatbik edilemeyeceğine işaret etmektedir.

Aynı şekilde Süfyân-i Sevrî, çocukların da, anne ve babalarının mallarını çalmaları sebebiyle ellerinin kesilemeyeceği kanaatindedir⁶⁶². Hatta Süfyân, zevi'l erhâmın, yani teyze, hala, dayı gibi yakın akrabalara da, hırsızlıktan dolayı el kesme cezasının verilemeyeceği görüşündedir⁶⁶³.

⁶⁵⁸ İbn Hemmam, VII, 338-339 ve IX, 474; İbnü'l-Münzir, II, 314.

⁶⁵⁹ İbn Hazm, Muhallâ, XI, 343; İbnü'l-Münzir, II, 303; İbn Kudâme, IX, 116; Kurtubî, VI, 170;

⁶⁶⁰ İbn Hazm, Muhallâ, XI, 343; İbn Kudâme, IX, 116.

⁶⁶¹ İbn Mâce, II, 769(2291); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 204(6902); İbn Hibban, Sahih, II, 142(410); Şafîî, Müsned, I, 202(979); İbn Hemmam, IX, 130.

⁶⁶² İbn Kudâme, IX, 116; İbnü'l-Münzir, II, 303.

⁶⁶³ İbnü'l-Münzir, II, 303; İbn Hemmam, X, 221; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 344; Kurtubî, VI, 170; Cessas, II, 429.

c) *Kölenin Hırsızlığı*

Süfyân-i Sevrî, efendisinin malını çalması sebebiyle, ister *mükâtep*⁶⁶⁴, ister *müdebber*⁶⁶⁵ isterse *ümmü veled*⁶⁶⁶ olsun kölenin elinin kesilemeyeceğini söylemektedir⁶⁶⁷. Çünkü köle ile efendisi arasındaki ilişki, çocuk ile babası arasındaki ilişkiye benzemektedir. Nasıl ki, babanın malını çalan çocuğa hadd uygulanamıyorsa, köleye de efendisinin malını çalması sebebiyle hadd uygulanmaz⁶⁶⁸.

Aynı durum kölenin malı için de geçerlidir. Bir kimse kölesinin malını çalsa, Süfyân'a göre, kendisine hadd uygulanmaz⁶⁶⁹. Çünkü efendisinin – ister *mükâtep*, ister *müdebber* isterse *ümmü veled* olsun – köle de alacağı vardır ve bu köleler kişinin malı mesâbesindedir. Dolayısıyla hiçbir insana kendi malını çalması sebebiyle el kesme cezası verilemez⁶⁷⁰.

Ancak Süfyân-i Sevrî, efendisinin malını çalan, sonrada firar eden köleye, hadd cezasının verileceği kanaatindedir⁶⁷¹.

⁶⁶⁴ Mükâtep; Efendisi ile belli bir meblâğ karşılığında kölelikten kurtulacağına dâir anlaşma yapan köleye verilen isimdir. Türk Hukuk Lügatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1998, s. 254.

⁶⁶⁵ Müdebber; Azâdı efendisinin ölümüne bağlı olan köledir. Türk Hukuk Lügatı, s. 252.

⁶⁶⁶ Ümmü Veled; Efendisinden çocuk dünyaya getiren cariyedir. Efendisi artık bunu satamaz. Türk Hukuk Lügatı, s. 350.

⁶⁶⁷ İbn Kudâme, IX, 116; İbn Hemmam, X, 211; İbnü'l-Münzir, II, 310.

⁶⁶⁸ İbn Kudâme, IX, 116.

⁶⁶⁹ İbn Kudâme, IX, 116; İbn Hemmam, X, 211; İbnü'l-Münzir, II, 310.

⁶⁷⁰ İbn Kudâme, IX, 116.

⁶⁷¹ Kalaci, s. 497.

d) Topluluğun Hırsızlığı (Hırsızlığa İştirâk)

Süfyân-i Sevrî, bir topluluğun hırsızlık yapması sonucu, çalınan mal, topluluktaki her bir kimse için elin kesilmesi için gereken nisap miktarına ulaşmaması durumunda, topluluktaki hiçbir kimsenin eli kesilmeyeceği görüşündedir⁶⁷². Ancak çalınan malın kıymeti, topluluktaki her bir kimse için nisap miktarında veya daha fazla ise, bu takdirde, hepsinin elleri hadd gereği kesilir⁶⁷³.

Çünkü nisap miktarına ulaşmayan malların hırsızlığında, topluluktaki herkesin elinin kesilmesi ile ilgili, herhangi bir nass mevcut değildir. İhtiyaten haddi düşürmek, ihtiyaten haddi tatbik etmekten evladır. Zaten şüpheli hallerde hadler uygulanmamaktadır⁶⁷⁴.

2-Mesrûk (Çalınan Mal) ile İlgili Durumlar

Sârîke (hırsıza), el kesme cezasının uygulanabilmesi için çalınan şeyde aşağıdaki şartların bulunması gerekir.

a) Nisap

Çalınmış olan mal, nisap miktarında olmalıdır. Nisap miktarına ulaşmamış malın çalınması sebebiyle, el kesme cezası verilemez. Süfyân-i Sevrî'ye göre, hırsızlıktaki nisap, “ya 10 dirhem gümüş ya da bir dinar altın veya bunlardan

⁶⁷² İbn Kudâme, IX, 120; İbnü'l-Münzir, II, 291.

⁶⁷³ A.y.

⁶⁷⁴ İbn Kudâme, IX, 120-121.

birinin kıymeti kadardır.”⁶⁷⁵ Çünkü Hz Peygamberin, “on dirhemden aşağısından el kesilmez”⁶⁷⁶ ve “el, bir dinar veya on dirhem miktarı olan hırsızlıkta kesilir”⁶⁷⁷ hadisleri, nisap miktarı konusunda dayanak teşkil etmektedir.

Ayrıca Süfyân-i Sevrî ve Ebu Hanife, Hz Peygamberin kendisine gelen bir kalkan hırsızlığı vakiasında el kesme cezası verdiğini, kalkanın bedelinin Hz Peygamber zamanında 10 dirhem olduğunu ifade etmekte ve buradan hareketle kalkanın kıymetinin hırsızlıktaki nisap miktarının göstergesi olduğunu savunmaktadırlar⁶⁷⁸.

Cumhuru ulema ise nisabın çeyrek dinar altı veya 3 dirhem gümüş yahutta bu ikisinden birisinin kıymeti kadar olduğu görüşündedirler⁶⁷⁹. Bu görüşün dayanakları ise Hz Peygamberin “çeyrek dinar ve daha fazla miktarı bulan hırsızlıkta el kesilir”⁶⁸⁰ hadisi ve “kalkan hırsızlığında verdiği el kesme cezasıdır.”

⁶⁷⁵ İbn Hemmam, X, 233; Cessas, II, 415-416; Kurtubî, VI, 161.

⁶⁷⁶ Tirmizî bu hadisin mürsel olduğunu ve Kûfeliler ile Süfyân’ın bu görüşte olduğunu söylemektedir. Tirmizî, IV, 50(1446); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 204(6902); Darekutnî, III, 192(326); İbn Hemmam, X, 233(18947).

⁶⁷⁷ Tirmizî, IV, 50(1446); Tâberânî, el-Mu’cem’l-Kebir, 9/351(9742); İbn Hemmam, X, 33(18950).

⁶⁷⁸ İbn Kudâme, IX, 116; Zuhaylî, VII, 395; Mavsîlî, IV, 9; Merğînânî, II, 407.

⁶⁷⁹ Zuhaylî, VII, 396; Merğînânî, II, 407; İbnü’l-Münzir, II, 290; İbn Kudâme, IX, 95.

⁶⁸⁰ Mâlik, (rivayetü Yahya el-Leysi), II, 728(1410); Tirmizî, III, 410(1113); Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 80(24559).

Cumhuru ulema Hz Peygamber zamanında kalkanın 3 dirhem değerinde olduğunu iddia ederek, nisap miktarı hakkında Sevrî ve Ebu Hanife'den farklı düşündüklerini ortaya koymaktadırlar⁶⁸¹.

Burada görüldüğü üzere, nisap miktarı konusundaki ihtilafın kaynağı, rivâyetlerdeki farklılık ve Hz Peygamber zamanındaki kalkan fiyatının tam olarak tespit edilememesidir.

b) Çalınan Mal Bozulmayacak Cinsten Olmalıdır

Süfyân-i Sevrî, meyve sebze gibi çabuk bozulan zirai ürünlerde hırsıza el kesme cezası uygulanmaz⁶⁸². Hz Peygamberin “semer⁶⁸³ ve keserden⁶⁸⁴ dolayı el kesilmez”⁶⁸⁵ hadisi, çabucak bozulabilen zirai mahsullerde – hırsızın (korumanın) olamayacağını da gerekçe göstererek – haddin tatbik edilemeyeceğini göstermektedir.

Ayrıca Süfyân-i Sevrî, günlük bozulabilen et ve tirit gibi yiyecek maddelerinde de el kesme cezasını uygulanamayacağı görüşündedir⁶⁸⁶.

⁶⁸¹ İbn Kudâme, IX, 93; Zuhaylî, VII, 396; Merğînânî, II, 407.

⁶⁸² İbn Kudâme, IX, 105; Cessas, II, 425; İbnü'l-Münzir, II, 296.

⁶⁸³ Semer; Ağaçta asılı bulunan meyveye verilen isimdir. İbn Manzur, Lisan, IV, 106.

⁶⁸⁴ Keser; Hurma ağacının ortasından çıkan yağa denir. İbnü'l-Münzir, II, 296.

⁶⁸⁵ Mâlik, (rivayetü Yahya el-Leysi), II, 839(1528); Ebu Dâvud, Sinen, II, 541(4388); Tirmizî, IV, 52(1449); Nesâî, VIII, 86(4960); İbn Mâce, II, 865(2593); Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 463(15842); Darimî, Sünen, II, 228(2304); İbn Hibban, Sahih, X, 316(4466); Tâberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, IV, 247; İbn Hemmam, X, 223(18916).

⁶⁸⁶ İbn Kudâme, IX, 105; İbnü'l-Münzir, II, 298; İbn Hemmam, X, 223; İbn Hazm, Muhallâ, I, 331.

Ancak İmam Mâlik, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel'e göre, mal olarak satılması ve karşılığında bedel alınması mübah olan bütün mallardan dolayı, hırsızın eli kesilir. Bunların çabuk bozulan yiyecek maddesi veya meyve ve sebze gibi zirai ürün olması hükmü değiştirmez⁶⁸⁷. Çünkü " hırsız erkek ile hırsız kadının elini kesin"⁶⁸⁸ ayeti çalınan malda herhangi bir şart (ayırım) yapmamıştır.

c) Mesrûk (Çalınan Mal) Mütakavvim Mal olmalıdır

Mütakavvim mal; kendisine kıymet takdir edilen, tecâvüzü halinde telef eden kimse tarafından tazmin olunan maldır. Buna göre domuz, şarap gibi İslâmi açıdan kıymet takdir edilmeyen şeyler mütakavvim mal değildirler⁶⁸⁹.

Hırsıza el kesme cezası verilebilmesi için çalınan malın mütakavvim olması şarttır. Altın, gümüş, küçük köle ve eti yenen hayvanlar mal-i mütakavvimdir⁶⁹⁰.

Süfyân-i Sevrî, temyiz kudretine sahip olmayan küçük bir köleyi çalan kimsenin elinin kesileceği görüşündedir⁶⁹¹. Ancak büyük bir köleyi çalan kimse için aynı durum söz konusu değildir. Çünkü mümeyyiz olan bir köle kandırılıp çalınamaz. Bu yüzden büyük bir köleyi çalan kimsenin eli hadd gereği kesilmez⁶⁹². Buna karşın Süfyân, akıl sağlığı yerinde olmayan ve uykuda iken

⁶⁸⁷ Zuhaylî, VII, 405.

⁶⁸⁸ Maide 38.

⁶⁸⁹ Zuhaylî, VII, 395.

⁶⁹⁰ Kal'âcî, s. 497. Sevrî'ye göre Müslüman bir kimse başka bir Müslümanın içkisini çalsa çalana el kesme cezası verilemez. Çünkü çalınan mal mütakavvim değildir. İbnü'l-Münzir, II, 312.

⁶⁹¹ İbnü'l-Münzir, II, 294; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 336; İbn Kudâme, IX, 96.

⁶⁹² İbn Kudâme, IX, 96.

gafletinden yararlanıp çalınan büyük köleler için el kesme cezasının uygulanacağını savunmaktadır⁶⁹³.

Süfyân-i Sevrî, ister büyük, isterse küçük hür bir kimseyi çalana da el kesme cezasının verilemeyeceği görüşündedir⁶⁹⁴. Çünkü hür kimseler, köleler gibi mal statüsünde değerlendirilmemektedir.

Ancak İmam Mâlik, gayr-i mümeyyiz olması sebebiyle küçük hür bir çocuğu, köleye benzeterek, böyle bir kimseyi çalana hadd uygulanacağını söylemektedir⁶⁹⁵.

Süfyân-i Sevrî'ye göre, çalınan şey (mesrûk) çalana göre mütekavvim olmayan, ancak kendisinden çalınan (mesrûk minh) kimseye göre ise mütekavvim olan bir mal ise çalana hadd uygulanmaz⁶⁹⁶. Örneğin Hristiyan bir kimseden içki (şarap) çalan bir Müslümanın eli kesilmez. Çünkü çalınan mal, çalana göre mütekavvim değildir. Çalan kimse yalnızca içkinin bedelini tazmin eder⁶⁹⁷.

d) Çalınan Mal (Mesrûk) Hırz (Koruma) Altında Olmalıdır.

Hırz; bir şeyin muhafaza edildiği yer demektir. Terim anlamı ise insanların mallarının korunması için tahsis edilmiş ev, dükkân, çadır gibi şeylerdir⁶⁹⁸.

⁶⁹³ İbn Kudâme, IX, 96.

⁶⁹⁴ İbn Hazm, Muhallâ, XI, 337; İbnü'l-Münzir, II, 294; İbn Kudâme, IX, 96; İbn Hemmam, X, 193.

⁶⁹⁵ İbn Kudâme, IX, 96; İbnü'l-Münzir, II, 294.

⁶⁹⁶ İbn Hemmam, X, 220 ve VI, 33; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 334; Cessas, II, 427.

⁶⁹⁷ İbn Hemmam, X, 220 ve VI, 33; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 334.

⁶⁹⁸ İbn Rüşd, II, 429; Zuhaylî, VII, 399.

Süfyân-i Sevrî hırs konusunda görüşlerini maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz.

- ✓ Değerli taş, para ve benzeri şeylerin konulduğu cüzdan ve çanta gibi tamamen koruma (hırs) ve muhafaza maksatlı şeylerin yan kesiciler tarafından çalınması durumunda, hırsızın eli kesilir. Çünkü böyle bir para kesesi hırs konusunda ev mesabesindedir⁶⁹⁹.
- ✓ Çadır da ev gibidir. Çadırdan nisap miktarı mal veya para çalan hırsızın eli kesilir⁷⁰⁰.
- ✓ Kabirler hırs altında değildir. Çünkü kabirler kefenlerin korunduğu ve saklandığı yer değildir. Bu yüzden kefenler, toprağa gömülmüş dirhem gibi kabul edildiğinden, onu oradan çıkarana hırsız denemez⁷⁰¹. Bu sebeple nebbâşa (kefen soyucuya) el kesme cezası verilemez. Sadece çaldığı şeyin bedeli tazmin ettirilir ve ayrıca; nebbâşa ta'zir cezası verilir⁷⁰².

Ancak İmam Mâlik, İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre nebbâşın eli kesilir. Çünkü Hz Peygamberin "ölülerimizi soyan dirilerimizi soyan gibidir."⁷⁰³ hadisi kefen soyuculuğunun, sârikten (hırsızdan) farklı olmadığını

⁶⁹⁹ İbn Hemmam, X, 215.

⁷⁰⁰ İbn Kudâme, IX, 99; İbnü'l-Münzir, II, 300.

⁷⁰¹ İbnü'l-Münzir, II, 300; İbn Kudâme, IX, 114; İbn Hemmam, X, 214; İbn Rüşd, II, 430; Nevevî, el-Mecmu, XX, 200; Yemenî, VI, 67.

⁷⁰² İbnü'l-Münzir, II, 300; İbn Kudâme, IX, 114; İbn Hemmam, X, 214; İbn Rüşd, II, 430; Nevevî, el-Mecmu, XX, 100; Yemenî, VI, 67; Cessas, II, 419.

⁷⁰³ İbn Hemmam, X, 213(18879); İbn Ebi Şeybe, V, 523(28615); Beyhâkî, VIII, 269(17018).

göstermektedir. Çünkü kabir kefen için hırz yerine geçer. Zaten kefen de kabir de bırakılması gereken bir eşyadır⁷⁰⁴.

3- Çalınan Malın Tazmini

İslâm hukukçuları hırsızın eli kesildiğinde, çaldığı mal hâla duruyorsa, çalınan malın sahibine iade edileceği hususunda ittifak halindedir⁷⁰⁵. Ancak çalınan şey, telef olmuşsa, bu durumda hukukçular farklı görüşler beyan etmişlerdir.

Süfyân-i Sevrî ve Ebu Hanife, el kesme cezası ile tazminat cezasının birleştirilemeyeceğini, yani hırsızın hem elinin kesilmesinin hem de çalınan malın – telef olmuşsa – tazmininin birlikte yapılamayacağını savunmaktadırlar⁷⁰⁶. Çünkü Hz Peygamberin, “eli kesilen hırsıza ayrıca mali ceza yoktur”⁷⁰⁷ hadisi, el kesme ile mal tazmininin birleştirilemeyeceğini göstermektedir.

İmam Mâlik ise hırsızın maddî durumuna göre, tazminâtın olup olamayacağı görüşündedir. Eğer hırsızın maddî durumu iyi ise ceza ağırlaştırılarak, hem eli kesilir hem de çaldığı mal tazmin edilir. Ancak hırsızın

⁷⁰⁴ İbn Kudâme, IX, 114; II, 429; Zuhaylî, VII, 404; İbnü'l-Münzir, II, 300; Nevevî, el-Mecmu, XX, 100; Şafîî, el-Ümm, VI, 205.

⁷⁰⁵ Zuhaylî, VII, 389; İbn Kudâme, IX, 113; İbn Rüşd, II, 432; Mavsılî, IV, 26; İbnü'l-Münzir, II, 311; Cessas, II, 431.

⁷⁰⁶ Mavsılî, IV, 26; İbn Rüşd, II, 432; Zuhaylî, VII, 389; İbn Kudâme, IX, 113; İbn Hemmam, X, 219; İbnü'l-Münzir, II, 311; Cessas, II, 431.

⁷⁰⁷ Darekutnî, III, 182(297); İbn Ebi Şeybe, V, 479(28138).

maddî durumunun kötü olması halinde, sadece el kesme cezasının verileceği kanaatindedir⁷⁰⁸.

Şafî ve Hanbelîlere göre ise el kesme ile malî tazminat her durumda birleştirilir. Çalınan şey duruyorsa aynısını, telef olmuşsa bedelini çaldığı kimseye geri vermek durumundadır. Ve ayrıca hırsızın eli de kesilir. Yani, hırsızın maddî durumunun burada önemi yoktur. Her durumda el kesme ile malî ceza birleştirilir⁷⁰⁹.

4- Hırsızlık Suçunun İspatı

a) *İkrâr*

Kişinin kendi aleyhinde yaptığı ikrâr neticesinde eli kesilir. Sevrî'ye göre bu ikrârın bir defa olması yeterlidir. Çünkü ikrâr ile hırsızlık suçu sâbit olur. Ayrıca tekrara gerek yoktur⁷¹⁰.

Ahmed b. Hanbel ve ibn Ebi Leylâ'ya göre ise ikrâr en az iki defa olmalıdır⁷¹¹. Çünkü Hz Peygambere birisi gelip, hırsızlık yaptığını itiraf edince, Hz Peygamber bu kişiyi geri çevirmiş, tekrar gelince elinin kesilmesi emrini

⁷⁰⁸ İbn Rüşd, II, 429; Zuhaylî, VII, 387; İbn Kudâme, IX, 116; Kurtubî, XIII, 189; İbnü'l-Münzir, II, 311.

⁷⁰⁹ İbn Kudâme, IX, 113; Zuhaylî, VII, 390; İbn Rüşd, II, 432; Maverdi, (Dâru'l-Fikr), VII, 389; İbnü'l-Münzir, II, 311.

⁷¹⁰ İbn Kudâme, IX, 119; İbnü'l-Münzir, II, 304; Cessas, II, 427.

⁷¹¹ İbn Kudâme, IX, 119; İbnü'l-Münzir, II, 304; Zuhaylî, VII, 414.

ancak o zaman vermiştir. Eğer birinci defada hadd vâcip olsaydı, Hz Peygamber onu geri göndermezdi⁷¹².

Süfyân-i Sevrî'ye göre kişinin hırsızlık ikrârından rücû' etmesi durumunda, artık ona hadd uygulanmaz. Ancak çalınan şeyin bedelini tazmin eder⁷¹³.

b) Şahitlik

Hırsızlık suçunun ispatı için iki adaletli hür erkeğin şahitliği gerekmektedir⁷¹⁴. Süfyân-i Sevrî'ye göre bu konuda kadınların şahitliği –ister tek başına isterse erkeklerle birlikte olsun – geçerli değildir⁷¹⁵.

Süfyân'a göre kadının şahitliği ancak çalınan malın tazmininde geçerlidir. Yoksa el kesme cezası kadınların şahitliğine dayanılarak tatbik edilemez. Başka bir ifadeyle bir adam ve iki kadın bir kimsenin hırsızlık yaptığına dâir şahitlik yapsalar, maznûnun (zanlı) eli kesilmez. Ancak çalındığı iddia edilen malın bedeli zanlıya tazmin ettirilir⁷¹⁶.

5- Hırsızlık Suçuna Öngörülen Cezalar

Hırsızlığın cezası Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere elin kesilmesidir. Buna ilave olarak, çaldığı malın – hâla durması halinde – geri iade edilmesidir.

⁷¹² Ebu Dâvud, Sünen, II, 539(4380); İbn Mâce, II, 866(2597); Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 293(22561); İbn Hemmam, X, 191(18783).

⁷¹³ İbn Hemmam, X, 192.

⁷¹⁴ İbn Kudâme, IX, 118; İbnü'l-Münzir, II, 304; İbn Rüşd, II, 434.

⁷¹⁵ İbn Hemmam, X, 218.

⁷¹⁶ A.y.

İslâm hukukçuları hırsızlığın tekrarlanması durumunda, hırsıza verilecek ceza konusunda farklı düşünmektedirler. Hukukçular ilk hırsızlıkta, hırsızın sağ elinin, ikinci hırsızlığında hırsızın sol ayağının kesileceği konusunda ittifak halindedirler⁷¹⁷. Bundan sonraki hırsızlıklarda ise hukukçular arasında ihtilaflar ortaya çıkmaktadır.

Ebu Hanife, Süfyân-i Sevrî, bundan sonra herhangi bir organın kesilmesinin söz konusu olamayacağı görüşündedirler. Sadece hırsızın çaldığı şey ödettirilir ve hırsıza tazir cezası verilir. Tevbe edinceye kadar da hapsedilir⁷¹⁸. Çünkü Hz Ali'ye üçüncü defa aynı suçu işleyen hırsız getirilince, “artık kesemem, diğer elini de kesersem ne ile yiyip, ne ile silecek. Öteki ayağını da kesersem ne ile yürüyecek. Ben Allah Teâlâ'dan hayâ ederim” diyerek hırsıza bir tahta parçasıyla vurmuş ve hırsızın hapsedilmesini istemiştir⁷¹⁹.

Ancak İmam Şafiî ve İmam Mâlik, üçüncü hırsızlığında hırsızın sol elinin, dördüncü hırsızlığında ise, sağ ayağının kesileceği görüşündedirler. Çünkü Resulullah'ın böyle yaptığı rivâyet edilmektedir⁷²⁰.

⁷¹⁷ İbn Rüşd, II, 432; Zuhaylî, VII, 390; İbn Kudâme, IX, 109; Mavsîlî, IV, 23; İbnü'l-Münzir, II, 305-306.

⁷¹⁸ İbn Kudâme, IX, 109; Mavsîlî, IV, 23; İbn Rüşd, II, 432-433; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 355.

⁷¹⁹ Mâlik, (rivayetü Muhammed bin Hasan), III, 49(688).

⁷²⁰ Zuhaylî, VII, 391; İbn Rüşd, II, 433; İbn Kudâme, IX, 109; İbnü'l-Münzir, II, 305-306.

D- İÇKİ ve UYUŞTURUCU MADDE KULLANMA HADDİ (HAMR)

İçkinin haramlığı Kur'an, sünnet ve icmâ' ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de, *“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”* buyurulmaktadır⁷²¹. Ayrıca Hz Peygamberin, *“her sarhoşluk veren hamrdır ve her hamr haramdır”*⁷²² ve *“Allah hamrı içene, içirene, satana, alana, taşıyana, şirasını yapana ve yaptırana lanet etmiştir.”*⁷²³ hadisleri içkinin tahrimine delil teşkil etmektedir.

1- Hamr ve Nebiz ile İlgili Durumlar

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde ifade edilen hamr; kaynatılmadan kendi kendine kaboran, şiddetini artırarak köpük atan yaş üzümünden meydana gelen içkiyi ifade etmektedir⁷²⁴. Nebiz ise; kaynatılmadan ve şiddetini artırmayan üzüm, hurma veya baldan elde edilen bir içki türüdür⁷²⁵. Süfyân-i Sevrî, nebizin içilmesin mübah olduğu kanaatindedir⁷²⁶.

Süfyân-i Sevrî, ekmeği içkiye batırıp yiyene ve dübürden şırınga ile alana, hadd cezasının uygulanmayacağı, yalnızca ta'zir cezasının verileceğini, ancak

⁷²¹ Maide 90.

⁷²² Buhârî, Sahih, V, 2119(5253); Müslim, III, 1587(2003); Ebu Dâvud, Sünen, II, 352(3679); Tirmizî, IV, 290(1861); Nesâî, VIII, 296(5582); İbn Mâce, II, 1124 (3390); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 289(2625); İbn Hibban, Sahih, II, 177(5354).

⁷²³ Ebu Dâvud, Sünen, II, 350(3674); Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 97(5716); Nisaburi, II, 37(2235).

⁷²⁴ Kal'âci, s. 163; Zuhaylî, VII, 436; Mavsîlî, III, 467.

⁷²⁵ Kal'âci, s. 162; Mavsîlî, III, 469; Zuhaylî, VII, 437; İbn Kudâme, IX, 144.

⁷²⁶ Zehebî, Siyer, VII, 241; Şüreyk Süfyân'ı nebiz içerken gördüğünü rivayet etmektedir. Kurtubî, X, 130-131.

tedavi amaçlı olması durumunda ise ta'zir cezasının da verilemeyeceği görüşündedir⁷²⁷.

Süfyân-i Sevrî, sanık şahsın ağızında içki kokusunun olması durumunda bile had cezasının tatbik edilemeyeceği ifade etmektedir. Çünkü bu koku, içki dışında başka şeylerden de kaynaklanabilmektedir⁷²⁸. Şüpheli hallerde ise hadler ikame edilmez.

Ancak İmam Mâlik, ağızda içki kokusunun varlığının haddi icap ettireceği görüşündedir. Çünkü bu koku ikrâr mesabesindedir⁷²⁹.

2- Hamrın ve Sekrin Cezası (İçki ve Uyuşturucu Madde Kullanımı)

İster az olsun ister çok olsun, ister sarhoş etsin isterse etmesin içki içene hadd gerekir. Süfyân-i Sevrî'ye göre gerek hamrı, gerekse de diğer sarhoşluk verici şeyleri kullananlara hadd cezası olarak seksen celde vurulur⁷³⁰.

Süfyân bu cezanın, kişinin ayıkmasından sonra infaz edileceği görüşündedir⁷³¹.

⁷²⁷ İbn Hemmam, IV, 199 ve IX, 252.

⁷²⁸ İbn Kudâme, IX, 138-139; İbnü'l-Münzir, III, 60.

⁷²⁹ İbn Kudâme, IX, 138-139; İbn Rüşd, II, 425.

⁷³⁰ İbnü'l-Münzir, III, 58; Maverdî, (Thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud), XIII, 412.

⁷³¹ İbnü'l-Münzir, III, 60; İbn Hazm, Muhallâ, XI, 371.

E- İRTİDÂT HADDİ (DİNDEN DÖNME)

İrtidat, İslâm dininden, küfre, inkâra dönmek demektir. Bu dönme ister niyet ile ister küfre düşürücü bir fiil yahut sözle olsun, ister alay için, ister inat yüzünden olsun, bunu yapan irtidât etmiştir⁷³².

1- İrtidâtın Cezası ve Mürtedin Tevbesi

İrtidat edenin öldürüleceği konusunda, İslâm hukukçuları hem fikirdirler. Çünkü Hz Peygamber “kim dinini değiştirirse onu öldürün”⁷³³ ve “Müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden birisi ile helal olur; zinâ eden muhsan kişi, başka birini öldüren kişi ve cemaatten ayrılıp dinini terk eden kimse”⁷³⁴ buyurmaktadır.

Ancak mürted bir kadının öldürülüp, öldürülmeyeceği konusu ihtilaflıdır. Süfyân-i Sevrî ve Ebu Hanife'ye göre, dinden dönen kadın öldürülmez⁷³⁵. Bu konudaki dayanakları ise Hz Peygamberin “herhangi bir kadını öldürmeyiniz”⁷³⁶ hadisidir.

⁷³² Zuhaylî, VII, 462; Kal'âcî, s. 416.

⁷³³ Mâlik, (rivayetü Muhammed b. Hasan), III, 224(868); Buhârî, Sahih, VI, 2437(6524); Ebu Dâvud, Sünen, II, 530(4351); Tirmizî, IV, 59(1458); Nesâî, VII, 104(4059); İbn Mâce, II, 848(2535); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 217(1871).

⁷³⁴ Buhârî, Sahih, IV, 1685(4334) ve VI, 2528(6503); Ebu Dâvud, Sünen, II, 530(4353); Nesâî, VII, 91(4017); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 61(437); Şafîî, Müsned, I, 197(954); İbn Ebi Şeybe, V, 646(27854); Beyhâkî, VIII, 18(15621).

⁷³⁵ Kurtubî, III, 48; İbn Kudâme, IX, 16; Tirmizî, V, 59(1458).

⁷³⁶ İbn Hemmam, V, 407; İbn Ebi Şeybe, VI, 483(27854); Beyhâkî, IX, 90(17929); Tâberânî, el-Mu'cemü's-Sağir (Thk. Muhammed Şehur Mahmud el-Hacc), Mektebetü'l-İslâmiyye ve Daru'l-Amman, Beyrut ve Amman-1985, II, 212(340).

Dinden dönen erkeğin öldürülmesinin sebebi, Müslümanlarla fiilî olarak savaşmasına engel olmak içindir. Kadında ise bu durum söz konusu değildir. Kadınların dinden dönmesi, Müslümanlarla fiilî olarak savaşacağı anlamına gelmemektedir⁷³⁷.

Ancak cumhura göre, dinden dönen her kim olursa olsun, ister kadın ister erkek olsun, öldürülür⁷³⁸. Çünkü Hz Peygambere Mervan adındaki bir kadının dinden döndüğü haberi verilince, tevbeye davet edilmesini, tevbeyi kabul etmemesi halinde öldürülmesi emrini vermiştir⁷³⁹.

Yine Muaz b. Cebel'e Hz Peygamberin dinden dönen kadın ve erkeklerle ilgili olarak verdiği emirde de tevbe etmemeleri halinde öldürülmeleri ifadesi geçmektedir⁷⁴⁰.

İbn Kudâme, Sevrî'nin irtidat edenin öldürülmeden önce 3 kere tevbeye davet edilmesi gerektiği ve tevbeyi kabul etmesi halinde öldürülemeyeceği görüşünü nakletmektedir⁷⁴¹. Ancak; Abdurrezzak ibn Hemmam ve İbnü'l-Münzir eserlerinde, mürtedin ebediyen tevbeye davet edilmesinin vâcib olduğu,

⁷³⁷ Mavsîlî, IV, 108; Zuhaylî, VII, 465.

⁷³⁸ İbn Kudâme, IX, 16; Zuhaylî, VII, 465; Kurtubî, III, 48.

⁷³⁹ Darekutnî, III, 118(122); Beyhâkî, VIII, 203(16643); Tirmizî, IV, 159(1458); Tâberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, XX, 53(93).

⁷⁴⁰ Tâberânî, el-Mu'cemü'l-Kebir, XX, 53(93).

⁷⁴¹ İbn Kudâme, IX, 17; Ünlü Şafîî âlimi Maverdî ise Sevrî'nin Mürted için üç gün mühlet verilmesi gerektiği, İslâma rücû etmemesi halinde öldürüleceği görüşünü rivayet etmektedir. Maverdî, (Thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud), XIII, 159.

yani mürtedin öldürülemeyeceği görüşünü Süfyân-i Sevrî'ye izafe etmektedirler⁷⁴².

Yukarıda birbirine tezat gibi görünen iki rivâyeti Kal'âcî'nin de haklı olarak ifade ettiği üzere şöyle uzlaştırabiliriz. Mürtedin öldürülmeden önce tevbeyle davet edilmesi ile ilgili ibn Kudâme'nin rivâyetinde, dinden dönen erkekler kastedilirken, tevbenin ebedî olduğu (yani mürtedin öldürülemeyeceği) yönündeki İbn Hemmam'ın rivâyetinde ise dinden dönen kadınlar kastedilmektedir⁷⁴³.

Şu durumda Süfyân dinden dönen kadınların öldürülemeyeceğini, erkeklerin ise üç defa tevbeyle davet edileceğini, tevbeyle kabul etmeleri halinde haddin kendilerinden düşeceği kanaatindedir.

2- İrtidâtın Sonuçları

a) *Karı-Koca Ayrılığı*

Süfyân-i Sevrî'ye göre, karı kocadan herhangi biri dinden dönerse, evlenme engellerinden din farklılığının ortaya çıkması sebebiyle nikâh akdi feshedilir⁷⁴⁴.

Süfyân, duhûl gerçekleşmeden kadının dinden dönmesi durumunda, nikâhın fesholacağı ve kadına mehir verilmeyeceği görüşündedir. Çünkü ayrılık sebebi, kadının kendisi aleyhinde yaptığı bir fiil neticesinde meydana gelmiştir ki

⁷⁴² İbn Hemmam, X, 166; İbnü'l-Münzir, III, 157.

⁷⁴³ Kal'âcî, s. 416-417.

⁷⁴⁴ İbn Hemmam, VI, 82 ve VII, 161; İbnü'l-Münzir, III, 168.

o da dinini deęiřtirmesidir⁷⁴⁵. Ancak duhûlden sonra kadın dinden dönerse, bu takdirde kadına tam mehir verileceğini sylemektedir⁷⁴⁶.

b) İbadetlerin Durumu

Süfyân'a göre, irtidât etmiş kimselerin, geçmişte yapmış oldukları tüm ibâdetleri zâyî olmuştur. Tekrar İslâma geri dönmeleri halinde, daha önceden kendilerine farz olmuş ve yerine getirmiş oldukları ibâdetleri iade ederler. Bu konuda Süfyân-i Sevrî, "kişi haccetse, sonra dinden dönse ve sonra tekrar Müslüman olsa, kendisine hacc tekrar vâcip olur" demektedir⁷⁴⁷.

c) Mürtedin Mirası

Süfyân'a göre mürtedin mirası şöyle taksim edilir. Müslüman iken kazanmış olduğu mallar vârislerine intikal ederken, ridde (irtidât) halinde kazanmış olduğu mallar ise beytûlmâle intikâl eder⁷⁴⁸.

⁷⁴⁵ İbn Hemmam, VI, 82 ve VII, 161.

⁷⁴⁶ İbn Hemmam, VI, 82 ve VII, 161.

⁷⁴⁷ İbn Kudâme, IX, 116; İbn Ebi Şeybe, III, 446(15843).

⁷⁴⁸ İbn Hazm, Muhallâ, IX, 305; İbnü'l-Münzir, III, 164, 165.

SONUÇ

Sevrî mezhebini hicrî ikinci asırdan itibaren teşekkül etmeye başlayan fikhî/amelî mezhepler içerisinde değerlendirebiliriz.

Süfyân-i Sevrî'nin yaşadığı hicrî II. asır, siyasî çalkantıların çok yoğun olarak yaşandığı bir asırdır. Buna karşılık ilmî hayatta canlı bir şekilde cereyan ettiği bir dönemdir. İşte böyle bir dönemde Kûfe'de Ebu Hanife ve Süfyân-ı Sevrî, Hicaz'da ise İmam Mâlik gibi önemli simaları yetişmiştir.

Süfyân-i Sevrî'nin fikhî içtihatlarına bakıldığı zaman onun hem Kûfe hem de Hicaz ekolü içerisinde de değerlendirilebilecek bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır ki nitekim, bazı tabakât kitapları onu “*re'y ehli*” içerisinde zikrederken, bazıları onu “*eser ehli*” içerisinde değerlendirmektedirler.

Fakir bir ailede dünyaya gelen Süfyân, kıvrak zekâsı ve ilme olan azim ve çabasıyla daha küçük yaşlardan itibaren İslâm dünyasında şöhret bulmuş bir fakihtir. Emevîler döneminde oldukça sakin bir hayat yaşayan Süfyân, Abbâsîler zamanında kendisine teklif edilen kadılık görevini reddetmesiyle kaçak bir hayat yaşamaya başlamış, siyasî idarenin baskıları ve takibi sonucu hicrî 155 yılında memleketi Kûfe'den ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Kûfe'den ayrılan Süfyân geri kalan 8 yıllık ömrünü başta Mekke ve Medine olmak üzere değişik şehir ve bölgelerde gizli bir şekilde geçirmiş ve nihâyet hicrî 163 yılında Basra'da vefat etmiştir.

Süfyân'ın ilmî görüşlerinin temelini hadisler oluşturmaktadır. Nitekim gittiği her yerde bir ilim halkası oluşturarak, İslâmî ilimlerde özellikle de hadis alanında ders halkaları oluşturmuştur.

Süfyân-i Sevrî Kûfe'nin ilk musanniflerinden birisi olarak kabul edilmekle birlikte, günümüze kadar ulaşabilmiş büyük hacimli bir eseri bulunmamaktadır. Günümüze kadar intikal edebilmiş ve günümüzde yayınlanmış tek eseri *Tefsiridir*.

Süfyân “*adam öldürme*”yi amden, şibh-i amd ve taksirli olmak üzere üç kısımda mütâla etmiştir. Kasten adam öldürmenin cezası kısastır. Ancak maktülün varisleri fâili, gerek diyet karşılığı gerekse de herhangi bir bedel almadan affedebilmektedirler. Taksirle işlenen cinayetlerde ise kâtilin, maktülün varislerine diyet vermesi ve ayrıca kefâret olarak da bir mü'min köle azat etmesi gerekmektedir.

Suç fâili ve mağdurunun hukukî statülerinin farklı olmasının da kısasa engel oluşturmayacağını, yani hür bir kimsenin köle olan birisini öldürmesi durumunda, hür olan kimseye kısasın uygulanacağını savunmaktadır. Aynı durum kölelerin kendileri arasındaki öldürme vakıalarında da caridir.

En genel tanımıyla insanın vücut tamlığını ruh ve beden bütünlüğünü ihlal eden her türlü haksız tecavüzü ifade eden müessir fiillerden (*el-cinaye ala madune'n-nefs/ölüme yol açmayan yaralanmalardan*) dolayı suçun mağduruna ödenen ve şârî tarafından belirlenen şer'î bedel için diyet kavramı kullanıldığı gibi erş kavramı da kullanılmaktadır. Tazminat miktarının nass ile belirlenmeyip hâkimin takdirine havale edildiği durumlarda ise hükümet-i adl kavramı kullanılmaktadır.

Diyet için genel kural, vücuttaki tek olan organların yok edilmesi veya işlevsiz bırakılması durumunda tam diyet, çift organlardan birinin itlaf edilmesi

durumunda ise yarım diyet gerekeceğidir. Yani tam diyet o organ sayısına bölünerek yok edilen organın diyeti belirlenmektedir.

Kamu hukuku kapsamında değerlendirilen ve “*Hakkullah*” olarak da isimlendirilen ve hadd gerektiren suçların cezası Şârî tarafından tayin ve tespit edilmiştir. Suçlara öngörülen cezalar ise Zinâ, Kazf, Hırsızlık, İçki ve İrtidât’dir.

Suç fâiline zinâ haddi uygulanabilmesi için fâilin ceza ehliyetine sahip olması ve zina fiilini iradî olarak gerçekleştirmiş olması gerekmektedir.

Süfyân’a göre zinâ haddinin cezası ise suç fâilinin statüsüne göre değişebilmektedir. Kölelere elli celde uygulanırken, muhsan olmayan hürlere yüz celde ve bir yıl sürgün, muhsan olanlara recm, livâtaya uygulanan ceza ise zinâ edeninkinin aynısı olduğu görüşündedir. Yani bekâr muhsan ise recm, muhsan değil ise yüz celde ve bir yıl sürgündür. Süfyân’a göre nikâhı haram olan bir kadınla evlenmenin durumu ise nikâh akdinde bulunun şüpheden dolayı hadd cezası olarak kabul edilmemektedir.

İffetli bir kimseye açıkça veya zımnen zinâ iftirasında bulunan kişiye hadd uygulanabilmesi için, kâzifin akıl-bâliğ olması yanında makzûfun da Müslüman, hür, akıl-bâliğ, zinâdan iffetli bulunmak gibi şartları taşıması gerekmektedir.

Mükellef olan bir kimsenin kendi hakkı ve malı olmayan bir malı gizlice alması olarak tanımlanan hırsızlık suçunda da fâile cezanın infazı için, hırsızın akıl-bâliğ olması yanında, çaldığı kimsenin birinci derecede akrabası olmaması ve nisap miktarı malı, hırsızlık altında olan bir yerden gizlice alması gerekmektedir.

Ayrıca; çalınan malın bozulmayacak cinsten olması ve mütekavvim bir mal olması şartlarını da taşımalıdır.

Süfyân'a göre Kur'an ve hadislerde ifade edilen hamr, kaynatılmadan kendi kendine kabaran, şiddetini artırarak köpük atan yaş üzümünden meydana gelen içki türüdür. Bu içki türünün haram olduğuna dair icma vardır. Ancak; kaynatılmadan şiddetini artırmayan üzüm suyundan meydana gelen Bu içki türünün haram olduğuna dair icma vardır. Ancak; kaynatılmadan şiddetini artırmayan üzüm suyundan meydana gelen nebiz için ise aynı durum söz konusu değildir.

İrtidât; Müslüman olan bir kimsenin dinini değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Süfyân-i Sevrî'ye göre irtidât eden erkek eğer tevbe etmeyip tekrar İslâma dönmezse öldürülür. İrtidât eden kadın ise dinini değiştirmesinden dolayı öldürülemeyeceği görüşündedir. Süfyân-ı Sevrî'nin fikhî görüşleri ile ilgili olmak üzere ulaştığımız kanaati bir cümle; onun, re'y ve hadis ekolünün görüşlerini sentezleme çabası içinde olan bir fakih olduğunu ifade etmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, el-Ver' (Thk. Zeynep İbrahim Karut), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1983.

_____, er-Reddü ale'l-Zenâdika ve'l-Cehmiyye (Thk. Muhammed Hasan Râşid), el-Matbaâtu's-Selefiyye, Kâhire-1393.

_____, Müsned, Müessesetü Kurtuba, Kâhire-ty, .

Aka, İsmail, Ali Alpaslan, Coşkun Alptekin ve diğerleri, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yay., İstanbul-1992.

Akşit, Mustafa Cevat, İslâm Ceza Hukuku ve İnsanî Esaslar, Gâye Vakfı Yay., İstanbul-2004.

Algül, Hüseyin, İslâm Târîhi, Gonca Yay., İstanbul-1987.

Ali Arşî, İmtiyaz, Tefsiru's-Süfyâni's-Sevrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1983.

Bağdâdî, Hatip, Târîhu Bağdâd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-ty.

Behnesî, Ahmed Fethi, Nazariyyât fî Fıkhî'l-Cinâi'l-İslâmiyye, Müessesetü'l-Halebî ve Şurekâhu li'n-Neşri ve't-Tevzi', Kâhire-1969.

Dağcı, Şâmil, İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara-2003.

Dimyâfî, Şehabeddin Ahmed b. Eybek el-Husâmî, el-Müstefâd min Zeyli Târîhu Bağdâd (Thk. Mustafa Abdulkâdir), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1997.

Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî, Sünenü Ebî Dâvud (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Fikr, Beyrut-ty.

_____, Risâletü Ebi Dâvud li Ehli Mekke ve Ğayrihim fî Vasfi Sünenihi (Thk. Muhammed es-Sibâğ), Dâru'l-Arabiyye, Beyrut-ty.

Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimî, Müsnedü Ebi Ya'la (Thk. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Me'muni li't-Turâs, Şam-1984.

Ebu Zehra, Muhammed, İmam Zeyd Hayatı, Fikirleri ve Çağı, (Terc. Salih Parlak, Ahmed Karababa), Şafak Yay., İstanbul-1993.

_____, İslâm Hukukunda Suç ve Ceza (Terc. İbrahim Tüfekçi), Kitabevi Yay., İstanbul-1994.

_____, İslâmda İtikâdî Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, (Terc. Sibğatullah Kaya), Anka Yay., İstanbul-ty.

ed-Dakr, Abdulğanî, el-İmâm Süfyânü's-Sevrî Emiru'l-Mü'minin fi'l-Hadis, Dâru'l-Kalem, Beyrut-1994.

ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasan, Sünenü Dârekutnî (Thk. Abdullah Haşim Yemânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1386.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman Ebu'l-Muhammed, Sünenü Dârimî (Thk. Fevâz Ahmed Zemerli), Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut-1407.

_____, Târihu Osman b. Said ed-Dârimî an Ebi Zekerıyyâ Yahya b. Ma'in fî Tecrihi'r-Ruvat ve Ta'dilihim (Thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf), Dâru'l-Me'mûnî li't-Turâs, Şam-1400.

_____, er-Reddü ale'l-Cehmiyye (Thk. Bedr b. Abdillâh el-Bedr), Dâru İbni'l-Esîr, Kuveyt-1995.

ed-Dâvudî, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-ty.

ed-Dimyâtî, Şihâbüddin Ahmed el Hâşimî, el-Müstefâd min Zeyli Târihi Bağdâd (Thk. Muhammed Mevlüd Halef), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-1986.

ed-Dusûki, Muhammed Urfe, Hâşiyetü Dusûkî ale'ş-Şerhi'l-Kebir, Dâru'l-Fikr.

el-Kanûzî, Sıddık b. Hasan, Ebcedu'l-Ulûmi'l-Vesyi'l-Merkumî fi Beyâni Ahvâli'l-Ulûm (Thk. Abdulcebbar Zekâr), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1978.

el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl, Takrîbü't-Tehzîb (Thk. Muhammed Avvâme), Dâru'r-Reşid, Halep-1406.

_____, Tehzîbu't-Tehzîb, Matbaâtu Meclisi Dâiretü'l- Maârifî ve'n-Nizâmiyye, Haydârabad-1325H.

_____, Tehzîbu't-Tehzîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1984.

_____, Tehzîbu't-Tehzîb, Dâru's-Sadr, Beyrut-1326.

_____, Târihu Ehli't-Takdis bi Merâtibi'l-Mevsufîn bi't-Tedlîs (Thk. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Mektebetü'l-Menâr, Ürdün-ty.

el-Bâcî, Süleyman b. Halef b. Said Ebu Velid, et-Ta'dîl ve't-Tahrîc (Thk. Ebu Libâbe Hüseyin), Dâru'l-Livâi li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad-1986.

el-Bağdâdî, İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn, Mektebetü'l-İslâmiyye ve'l-Câferî Tebrizî, Tahran-1967.

- el-Beyânûnî**, Muhammed Ebu'l-Fettah, Süfyânu's-Sevrî Hayâtuhu'l-İlmiyye ve'l-Ameliyye (Thk. İhsan Abbas), Dâr'u's-Selâm, 1984 –yy.
- el-Beyhâkî**, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa Ebubekr, Sünenü Kübrâ (Thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Mektebetü Dâru'l-Bâzî, Mekke-1414.
- el-Buhârî**, Muhammed b. İsmail, el-Câmi'u's-Sahîh (Thk. Mustafa Edip el-Bağa), Dâru ibn Kesir, Beyrut-1987.
- _____, Halku Ef'ali'l-İbâd (Thk, Abdurrahman Âmire), Dâru'l-Meârifî's-Suûdiyye, Riyad-1978.
- _____, Târihu's-Sağîr, Dâru't-Turâs, Kahire-1976.
- el-Cessâs**, Ebubekr Ahmed b. Ali er-Râzî, Ahkâmu'l-Kur'ân, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-ty.
- el-Cürcânî**, Hamza b. Yusuf Ebu'l-Kâsım, Târihu Cürcân (Thk. Mahmud Abdulmuîd Hân), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut-1987.
- el-Eş'arî**, Ebu'l-Hasan, el-İbâne an Usûli'd-Diyâne (Thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmud), Dâru'l-Ensâr, Kahire-1397.
- el-Fesevî**, Ebu Yusuf Yahya b. Süfyân, Kitâbu'l-Ma'rifeti ve't-Târih (Thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Matbaâtu'l-İrşâd, Bağdat-1974.
- el-Hemevî**, Ebu Abdillah Yakup b. Abdillah, Mu'cemu'l-Buldân, Dâru'l-Fikr, Beyrut-yy.
- el-İclî**, Ahmed b. Abdullah b. Sâlih Ebu Hasan, Ma'rifetü's-Sikât (Thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî), Mektebetü'd-Dâr, Medine-1985.

el-İsbahânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh, Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfîyâ, Matbaâtu's-Saâde, 1979-yy.

el-Kâsanî, Alauddin Ebibekr b. Mes'ûd, Bedâi'u's-Senâî fî Tertîbi'i-Şerâî', Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut- 1982,

el-Kettânî, Muhammed b. Câfer, er-Risâletü'l-Müstedriketü li Beyânî Meşhuri Kütübi's-Sünneti'l-Musannefeti (Thk. Muhammed el-Muntasır Muhammed ez-Zemzemi el-Kettânî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-1986.

el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, Câmi'u li'l-Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1985.

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, el-Hâvi'l-Kebîr (Thk. Ali Muhammed Muavvid, Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut- ty.

_____, Hâvi'l-Kebir, Dâru'n-Neşr ve Dâru'l-Fikr, Beyrut-ty.

el-Mavsîlî, Muhammed b. Mahmud b. Mevdûd, el- İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr (Terc. Mehmet Keskin), Ümit Yay., İstanbul-1998.

el-Meşhedânî, Hâşim Abdyâsin, Süfyânü's-Sevrî ve Eseruhu fî't-Tefsir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan-2006.

el-Müzzî, Cemaluddin Ebi'l-Haccac Yusuf, Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl, (Thk. Beşâr I'vvar Ma'ruf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-1987.

el-Yemenî, Muhammed b. İsmail, Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut-1991.

en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdirrahman, el-Müctebâ min es-Sünen (Thk. Abdulfettah Ebu Ğudde), Mektebu'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, Haleb-1986.

en-Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin Şeref, el-Mecmû' Şerhü'l-Mühezzeb, Dâru'l-Fikr.

_____, Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Luĝa, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Ty.

en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh Ebu Abdillâh el-Hâkim, el-Müstedrek ale's-Sahihayn (Thk. Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1990.

er-Rahyebânî, Mustafa es-Suyûti, Metâlibu Ūlâ en-Nehyi fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ, Dâru'l-İrşad, Beyrut-1994.

er-Râzî, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebi Hâtim Muhammed b. İdris b. Münzir, Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut-1952.

_____, Tekaddümetü Ma'rifeti li Kitâbi'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Dâiretü Maârifî'l-Osmanî, Haydârabad-1952.

es-Safedî, Selahuddin Halil, Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât, Beyrut-1979.

es-San'ânî, Ebubekr Abdurrezzâk b. Hemmâm, Musannef (Thk. Habiburrahmân el-A'zâmî), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut-1983.

es-Sem'ânî, Ebu Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temimî, el-Ensâb, (Tkdm. Abdullâh Ömer el-Bârûdî), Dâru'l-Cinân, Beyrut-1988.

es-Semerkandî, Alauddin, Tuhfetü'l-Fukahâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1984.

es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebibekr, Târihu'l-Hulefâi (Thk. Muhammed Muhyiddin), Matbaâtu's-Saâde, Mısır-1952.

_____, Tabakâtu'l-Hüffâz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1983.

es-Sülemî, Ebu Abdurrahman, Tabâkâtu's-Sülemî (Thk. Nureddin Şureybe), Dâru'l-Kütübi'n-Nefis, Haleb-1986.

eş-Sa'rânî, Abdulvehhâb, Levâqihu'l-Envâr fi Tabakâti'l-Ahyâr (Thk. Ali Hasan), Mektebetü'l-Âdab, Kahire-1993.

eş-Safî, Muhammed b. İdris, Müsnedü İmam Şafî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-ty.

_____, el-Ümm, Beyrut-1968.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, ed-Dürerü'l-Müdiyyetü Şerhü'd-Düreri'l-Behiyyeti fi Mesâili'l-Fıkhiyyeti (Thk. Muhammed Subhi Hasan Hallâk), Mektebetü'l-İrşâd, San'a-1993.

_____, Neylü'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr Şerhi Müntekâ el-Ahbâr, Matbaâtu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.

_____, Neylü'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr Şerhi Münteka el-Ahbâr, (Thk. Muhammed Münir ed-Dimeşki), İdâretü't-Tiba'ati'l-Müniriyye.

et-Tâberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım, Mu'cemu'l-Kebir (Thk. Hamdi b. Abdilmecid, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul-1404.

- _____, el-Mu'cemü's-Sağır (Thk. Muhammed Şehur Mahmud el-Hâcc),
Mektebetü'l-İslâmiyye ve Dâru'l-Ammâr, Beyrut ve Amman-1985.
- et-Tâberi**, Muhammed b. Cerir, Târihu'l-Umem ve'l-Mülûk, Dâru'l-Kütübi'l-
İlmiyye, Beyrut-1407.
- et-Tahavî**, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, Muhtasaru İhtilâfî'l-Ulemâ (Thk.
Abdullah Nezir Ahmed), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut-1995.
- et-Tirmizî**, Muhammed b. İsa Ebu İsa, Sünenü Tirmizî (Thk. Ahmed
Muhammed Şâkir), Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-ty.
- ez-Zebîdî**, Abdurrezzak el-Hüseynî, Tâcu'l-Ârus min Cevâhiri'l-Kâmus, I,
ez-Zehbî, Muhammed b. Ahmet b. Osman, Tezkiretü'l-Hüffâz, Dâru't-
Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1374.
- _____, Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl (Thk. Ali Muhammed Muavved),
Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1995.
- _____, Siyeru A'lâmi'n- Nübelâ (Thk. Şuayb el- Arnavud, Ali Ebu Zeyd),
Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-1986.
- _____, Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm (Thk. Ömer
Abdisselâm Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1990.
- ez-Zeylâi'**, Fahrudin Osman b. Ali, Tebyînü'l-Hakâik Şerhü Kenzü'd-Dekâik,
Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-ty.
- ez-Zuhaylî**, Vehbe, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi (Terc. Ahmed Efe ve diğeri),
Feza Yay., İstanbul-1990.

Fellâhe, Sevsen Ferid, el-Îmâm Süfyânü's-Sevrî ve Ârâuhu'l-Fıkhiyyetü Mukâreneten bi'l-Mezâhibi'l-Uhrâ, Dâru'l-Ubeykân, Riyad-2007.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, Çaġımızdaki İtikâdî İslâm Mezhepleri, Şa-to ilahiyat Yay., İstanbul- ty.

Gazalî, Ebu Hamid, İhyâu Ulumiddin, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-ty.

Gölcük, Şerafettin, Süleyman Toprak, Kelâm, Tekin Kitabevi, Konya-1998.

Güngör, Mevlüt, Cassas ve Ahkam'ul-Kur'anı, Elif Matbaası, Ankara-1989.

Hasan, İbrahim Hasan, İslâm Tarihi (Terc. İsmail Yiġit, Sadrettin Gümüş), Kayhan Yay., İstanbul-1996.

İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî, el-İstizkâr (Thk. Emin Kal'âcî), Dâru'l-Va'y, Kâhire-1993.

_____, Kitâbu'l-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medine (Thk. Muhammed Muhammed Uheyd), Mektebetü'r-Riyâd.

İbn Abdilvâhid, Kemaluddin Muhammed, Şerhu Fethü'l-Kadir, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-ty.

İbn Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec, Sıfatu's-Safve (Thk. Mahmut Fahirî), Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut-1979.

_____, Sıfatu's-Safve (Terc. Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay, İstanbul-2006.

İbn Ebi Şeybe, Ebubekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, Musannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd-1409.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebibekr,
Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân (Thk. İhsan Abbas),
Dâru's-Sadr, Beyrut-1978.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endülisî, Cemheretü'l-
Ensâbi'l-Arab (Thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-Maârif,
Kahire-ty.

_____, el-Muhallâ bi'l-Âsar Şerhu'l-Mücellâ bi'l-İhtisâr (Thk. Muhammed
Mansur ed-Dimeşki), İdâretü't-Tıba'ati'l-Müniriyye, Mısır-1352.

_____, Resâil (Thk. İhsan Abbas), Müessesetü'l-Arabiyyeti li Dirâseti ve'n-
Neşr, Beyrut-1980.

İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebi Hatim et-Temimî el-Bestî, Meşâhiru
Ulemâi'l-Emsâr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1959.

_____, Kitâbu's-Sikat, Müessesetü Kitâbi's-Sekafiyye, Haydârabad-1980.

_____, Kitâbu's-Sikat (Thk. Şerefuddin Ahmed), Dâru'l-Fikr, 1975-yy.

_____, Sahihu İbn Hibbân, Müessesetü'r-Risâle (Thk. Şuayb el-Arnâvûd),
Beyrut-1414.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, el-Muğni fî Fıkhi'l-İmâm
Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1985.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, el-Maârif,
Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-1970.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Ebu Abdillah, Sünenü İbn Mâce (Thk.
Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâru'l-Fikr, Beyrut-ty.

İbn Ma'in, Yahya Ebu'z-Zekeriyâ, Târihu Yahya b. Ma'in (rivayetü ed-Düverî) (Thk. Ahmed Muhammed Nurseyf), Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, Mekke-1979.

İbn Manzur, Muhammed b. Celaledin el-Mükerrem, Lisânu'l-Arab, Dâru's-Sadır, Beyrut-Ty.

_____, Tabakâtu'l-Fukahâ (Thk. İhsan Abbas), Dâru'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut-1970.

İbn Mülakkin, Sirâcuddin Ebi'l-Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Masrî, Tabakâtu'l-Evliyâ (Thk. Nureddin Seribe), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1986.

İbn Nedim, Muhammed b. İshak Ebu'l-Ferec, el-Fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1978.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut-2004.

İbn Sa'd, Muhammed b. Müzzi, Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ (Thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü'l-Hancı, Kahire-2001.

İbnü'l-Münzir, Ebubekr Muhammed b. İbrahim, el-İşrâf alâ Mezhebi Ehli'l-İlm (Tkdm. Abdullah Ömer el-Bârûdî), el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke-ty.

İzzet, Bâli, Mevsuâtu A'lâmi'l-Ülemâi ve'l-Udebâi'l-Arabi ve'l-Müslimin, Dâru'l-Ciyl, Beyrut-2005.

Kal'acî, Muhammed Revvâs, Mevsuâtu Fikhi Süfyâni's-Sevrî, Dâru'n-Nefâis, Beyrut-1990.

Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, Târih Vakfı Yay, İstanbul-2007.

Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimi Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mektebetü'l-Müsennâ ve Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut-Ty.

Kılavuz, Saim, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul-2004.

Koçyiğit, Talat, Hadis Usûlü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara-1967.

Malik b. Enes, Muvatta' (rivayetü Muhammed b. Hasan), (Thk. Takıyyüddin en-Nedvî), Dâru'l-Kalem, Şam-1991.

_____, Muvatta' (rivayetü Yahya el-Leysi) (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Dâru'l-İhyau't-Turasi'l-Arabi, Mısır-ty.

Merğînânî, Burhanuddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebibekr el-Ferğânî, el-Hidâye Şerhü Bidâyeti'l-Mübtedi, Dâru'l-Erkam, Beyrut- ty.

Miroğlu, İsmet, Ramazan Ayvalı, Kemal Yavuz ve diğerleri, İslâm Tarihi Ansiklopedisi, İhlâs Matbaacılık, İstanbul-ty.

Müslim, İbn Haccac Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, Sahih-i Müslim (Thk. Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâru'l-İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-Ty.

- Sâbık**, Seyyid, Fıkhı's-Sünne, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut-1977.
- Sahnûn**, İbn Said b. Habib, Müdevvenetü'l-Kübrâ li'l-İmâm Mâlik b. Enes, Dâru's-Sâdır, Mısır-1323, VI, 306;
- Serahsî**, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, Kitâbu'l-Mebsût, Matbaâtu's-Saâde, Mısır-1324.
- Sezgin**, Fuad, Târihu't-Turâsi'l-Arabî, (Arp. Terc. Mahmut Fehmi Hicâzî), İdâretü's-Sekâfeti ve'n-Neşri bi'l-Câmia', 1983-yy.
- Şehbenderzâde**, Filipeli Ahmet Hilmi Efendi, İslâm Tarihi, Ötüken Yay., İstanbul-1974.
- Türk Hukuk Lügatı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1998.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaâsı, İstanbul -1996.
- Udeh**, Abdulkadir, Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşerî Hukuk (Terc. Ali Şafak), Rehber Yay., Ankara-1990.
- Zirikli**, Hayrettin, el-Â'lâm Kâmusu Terâcim, Dâru'l-İlmi li'l-Mülâyin, Beyrut-1992.

ÖZET

Çalışmamızda, günümüzde müntesibi kalmamakla birlikte, İslâm Hukuk tarihinde önemli bir yeri olan ve kendine özgü görüş ve kanaatleriyle yaşadığı dönemde mezhep kurmuş bir büyük İslâm âliminin hayatını ve ceza hukukuna dair görüşlerini incelemeye çalıştık.

Süfyân-i Sevrî hicrî 97 yılında Kûfe'de doğmuş ve 163 yılında Basra'da vefat etmiştir. Daha küçük yaşlardan itibaren ilme olan düşkünlüğü annesinin dikkatini çekmiş ve annesinin teşvik ve telkinleriyle ilmî hayatı başlamıştır. Bundan sonra çeşitli İslâm beldelerine yolculuklar düzenlemiş ve her gittiği yerde oralardaki ilim halkalarına dâhil olmuştur. Kıvrak zekâ ve ilim hayatındaki bu yükseliş kısa zamanda onu insanlar nazarında saygın bir konuma yükseltmiştir. Halife Mansur zamanına kadar, Süfyân-i Sevrî devamlı ilimle meşgul olmuş, siyasî idare ile menasebeti olmamıştır. Ancak Mansur, ona kadılık teklif edince o, bu teklifi reddetmiş ve bunun sonucunda da siyasî idarenin takibe maruz kalmış ve nihâyet memleketi Kûfe'den kaçmak zorunda kalmıştır. Ekonomik durumu zaman zaman açlık seviyesine varacak kadar kötü olmasına rağmen halifelerin maddi yardımlarını kabul etmemiştir.

Süfyân'ın ceza hukukuna dair görüşleri temelde, re'y ağırlıklı Irak ekolüyle paralellik göstermektedir. Ancak zaman zaman re'y ekolünün görüşlerine tezat hadis ağırlıklı Hicaz ekolünün görüşlerine benzer kanaatleri de bulunmaktadır. Bunun başlıca sebebi ise her iki merkezde de çok uzun süre yaşaması olarak gösterilebilir.

ABSTRACT

In our work, we studied the life and opinions of a great Īslām wise about criminal law, who composed a sect in his time with his own opinions and views and has an important place in the history of Īslām Law, but today has no revelant.

Süfyan-i Sevrî –according to the Muslim calender (based 622 A. D)– was born in 97 in Kûfe and died in 163 in Basra. From younger ages his interest in science attracted his mother’s attention and with her encouragement and suggestions, his science life began. Then he travelled to the varios Īslām cities and anywhere he went, he connected with science groups. His practical intelligence and rise in his science life elevated him to a respected position in people’s opinions in a short time. Until the time of Caliph Mansur, Süfyan-i Sevrî always interested in science and had no relation with administration. When Mansur proposed him to be a Judge (Kadı) he refused his proposal and as a result of it, he was exposed to following of administration and had to run away from his country, Kûfe. Although he was sometimes ecomomically in a very bad condition, he didn’t accept Caliph’s financial support.

Mainly, Süfyan’s views about criminal law paralells with school of Irak that is largely about “*re’y*” (mind). But sometimes he has opinions smilar to school of Hicaz that is largely abauth “*hadith*” and contrast to school of *re’y*. His long time living in both centres can be shown as a major cause of it.